

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATURER
BOX 200 • 405 30 GÖTEBORG

LITE OM SOMALISKAN

Morgan Nilsson

**Denna version gällde för höstterminen 2021.
Den kommer att uppdateras inför höstterminen 2023.
Vänta alltså med att skriva ut!**

Uppdaterad
16 december 2019

*Detta är ett pågående arbete.
Läs alltså kritiskt! Kontakta mig gärna med ev. synpunkter.*

morgan.nilsson@gu.se

Inledning

Detta kompendium innehåller en kort framställning om det somaliska språkets samtida och historiska situation. Om du saknar något i beskrivningen som följer så får du gärna kontakta mig på adress morgan.nilsson@gu.se. Det kan inspirera mig att komplettera och utveckla texten vidare.

Tack

Korrektur av Abdirahman Hassan Mohamud 2019

Förkortningar

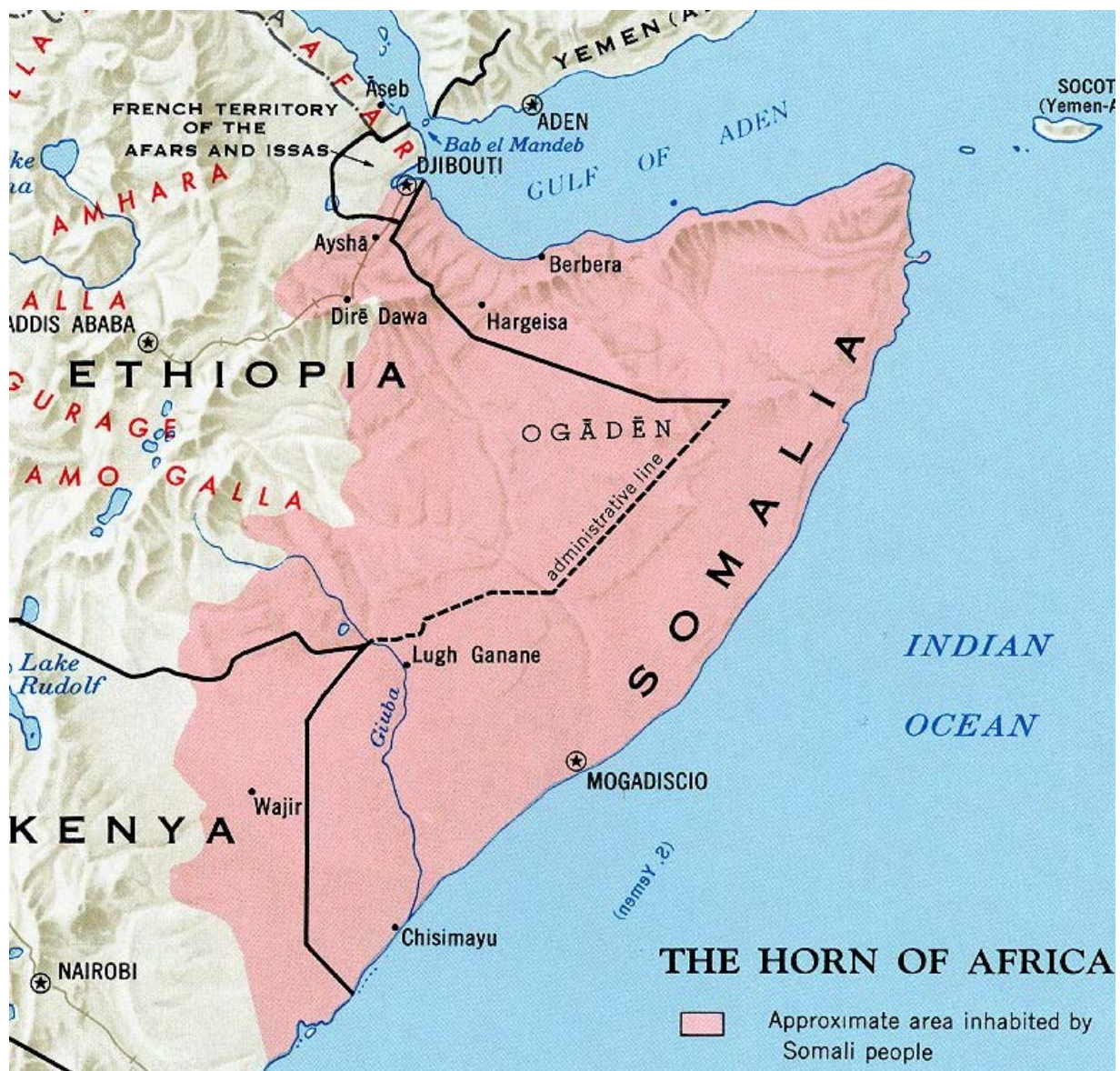
- f. och följande sida
- ff. och följande sidor

Tema 1

Somaliskan bland världens språk

Somaliskans utbredning

Somaliska språket talas på **Afrikas Horn** inom ett område som omfattar hela Somalia med Puntland och Somaliland, sydöstra Djibouti, östra Etiopien och östra Kenya.

Källa: [Wikimedia Commons](#)

Hela det somaliska språkområdet täcker en yta som är ungefär lika stor som Sverige, Norge och Finland tillsammans, omkring 1.100.000 km². Även den somalisktalande befolkningen, som vi strax skall se, är av ungefär samma storlek som Sveriges, Norges och Finlands tillsammans.

Förutom i det sammanhängande språkområdet på Afrikas Horn talas somaliskan av ett stort antal somalier som lever utanför detta område, bl.a. i Addis Abeba, Nairobi, USA, Kanada, Storbritannien, Sverige, Norge, Finland, Danmark, Sydafrika, Jemen, Tanzania, och många andra av världens länder.

Hur många som talar somaliska är svårt att veta exakt, men genom ett söka efter statistik från olika länder och göra vissa kvalificerade antaganden hamnar man omkring 25 miljoner. Siffran bygger på statistik och information om språk- och befolkningssituationen i de olika länder där somaliskan talas. Om man summerar de mest trovärdiga siffrorna får man 23–27 miljoner talare. Säkra är det alltså att säga att ca 25 miljoner människor talar somaliska. Högre tal än så är ganska osäkra.

Den beräkning som ligger till grund för siffrorna återfinns i följande tabell.

Somalia ¹	12,5	–	15
Djibouti ²	0,5	–	0,6
Etiopien ³	6	–	7
Kenya ⁴	2,5	–	3
<u>Övriga världen</u>	<u>1</u>	<u>–</u>	<u>2</u>
Totalt	22,5		27,6

¹ Enligt ganska färsk information uppskattar FN antalet människor i Somalia till 14,7 miljoner. Det stora spannet mellan 12–15 miljoner beror på huruvida man betraktar maay som ett språk eller en dialekt liksom på hur många man i så fall antar vara maay-talare. Det finns anledning att tro att olika former av maay talas av omkring 2 miljoner.

² Enligt CIA 2017 är 60% av befolkningen i Djibouti somalier.

³ Enligt den etiopiska folkräkningen 2007 var 6,2% av befolkningen i Etiopien då somalier.

⁴ Enligt den kenyanska folkräkningen 2009 var 6,2% av befolkningen i Kenya då somalier.

Med ca 25 miljoner talare placerar sig somaliskan som det ungefär 70:e största bland världens c:a 7.000 språk. 99% av alla världens språk är alltså mindre än somaliskan. Svenskan med sina 10 miljoner talare ligger på ungefär 100:e plats i världen. Bland de drygt 2.000 språken i Afrika hamnar somaliskan sannolikt på 9:e plats. **Somaliskan är alltså ett av världens riktigt stora språk!**

Listan över de största språken i Afrika ser sannolikt ut ungefär så här:

1. arabiska (över 300 milj.)
2. swahili (över 50 milj.)
3. hausa (över 40 milj.)
4. oromo (över 30 milj.)
4. yoruba (över 30 milj.)
6. igbo (över 25 milj.)
6. fula (över 25 milj.)
6. amhariska (över 25 milj.)
9. somaliska (ca 25 milj.)
10. malagassiska (ca 20 milj.)

Övning 1

Vilka av språken i listan över de 10 största språken i Afrika är

- a) nära släkt med somaliskan,*
- b) avlägset släkt med somaliskan,*
- c) inte alls släkt med somaliskan?*

Somaliskan utanför Afrikas Horn

I Sverige talas somaliskan av minst 100.000 personer. Det motsvarar 1% av befolkningen i Sverige. Siffran bygger på antalet personer som är födda i Somalia samt antalet personer som har en eller två föräldrar som är födda i Somalia. Även om några av dessa inte talar somaliska så finns det många andra som talar somaliska utan att vara födda just i Somalia.

Tabell 1. Utrikes födda samt födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar. Observera att statistiken i tabellen inte alls handlar om modersmål, utan bara om födelseland.

SCB						
Utrikes födda samt födda i Sverige med en eller två utrikes födda föräldrar efter födelseland/ursprungsland, 31 december 2018, totalt						
Födelseland/ ursprungsland	Utrikes födda	Födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar			Födda i Sverige med en utrikes född förälder	
		Föräldrarnas födelseland då de har samma födelseland	Faderns födelseland då föräldrarna har olika födelseland ¹	Moderns födelseland då föräldrarna har olika födelseland ¹	Faderns födelseland då modern är född i Sverige	Moderns födelseland då fadern är född i Sverige
Djibouti	447	19	115	238	6	15
Etiopien	20 695	5 782	4 125	2 826	1 478	1 885
Kenya	4 502	289	438	603	574	841
Somalia	68 678	27 602	1 942	2 509	917	5 183

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB), våren 2019

Enligt statistik som inhämtades från SCB:s motsvarigheter i de andra nordiska länderna i mars 2017 är den motsvarande siffran i Norge minst 42.000, i Finland minst 20.000 och i Danmark minst 20.000. Det motsvarar 0,8% av befolkningen i Norge och 0,4% i Finland och Danmark.

I den svenska grundskolan talar drygt 21.000 elever somaliska. Det motsvarar 2% av alla grundskoleelever i Sverige. Därmed är somaliskan det tredje största modersmålet bland svenska skolbarn, efter svenskan och arabiskan. De somaliska barnen är dessutom den grupp som har det allra högsta deltagandet i modersmålsundervisning med hela 76% av barnen.

Tabell 2. Elever med undervisning i modersmål läsåret 2018/19.

Grundskolan – Elever – Riksnivå

Tabell 8 B: Elever med undervisning i modersmål
läsåret 2018/19

Modersmål	Antal elever berättigade till moders- målsunder- visning	Andel (%) berättigade av samtliga elever	Deltagare i modersmålsundervisning			
			Antal	Andel (%) av samtliga elever	Andel (%) berätti- gade elever utanför garanterad undervisningstid	
10 största modersmålen						
Arabiska	77 448	7,3	54 578	5,1	70,5	54,6
Somaliska	21 115	2	16 070	1,5	76,1	54,2
Engelska	17 718	1,7	9 403	0,9	53,1	59,3
Bosniska/Kroatiska/Serbiska	17 109	1,6	8 624	0,8	50,4	65,3
Kurdiska	15 629	1,5	8 672	0,8	55,5	59,1
Persiska	14 713	1,4	8 696	0,8	59,1	57,8
Spanska	14 237	1,3	7 319	0,7	51,4	61,8
Albanska	9 570	0,9	5 605	0,5	58,6	54,7
Polska	9 552	0,9	5 748	0,5	60,2	58,1
Finska	9 454	0,9	4 841	0,5	51,2	42,6
Övriga språk (154 st.)	97 106	9,1	47 377	4,5	48,8	58,7

Källa: Statistiska centralbyrån (SCB), våren 2019

Somaliskans släktskap med andra språk

På lite avstånd är somaliskan släkt med bland annat arabiska, hebreiska, amhariska (amarinja), tigrinska (tigrinja), hausa och olika berberspråk. Dessa hör alla till den **afro-asiatiska språkfamiljen**.

Många språk som är ganska välkända bland somalier är inte alls besläktade med somaliskan, utan tillhör den **indo-europeiska språkfamiljen**, t.ex. engelska, italienska, franska, spanska, svenska, ryska, persiska, kurdiska, pashto, urdu och hindi. De indoeuropeiska språken talas totalt av nästan halva jordens befolkning, dvs. omkring 3 miljarder.

Turkiskan, mongoliskan, finskan, samiskan och ungerskan är inte heller släkt med somaliskan. De tillhör i stället den **uralisk-altaiska språkfamiljen**.

Afrikas språk

På det afrikanska fastlandet beräknas det finnas lite drygt 2.000 språk. De allra flesta av dessa språk hör till någon av följande fyra stora språkfamiljer:

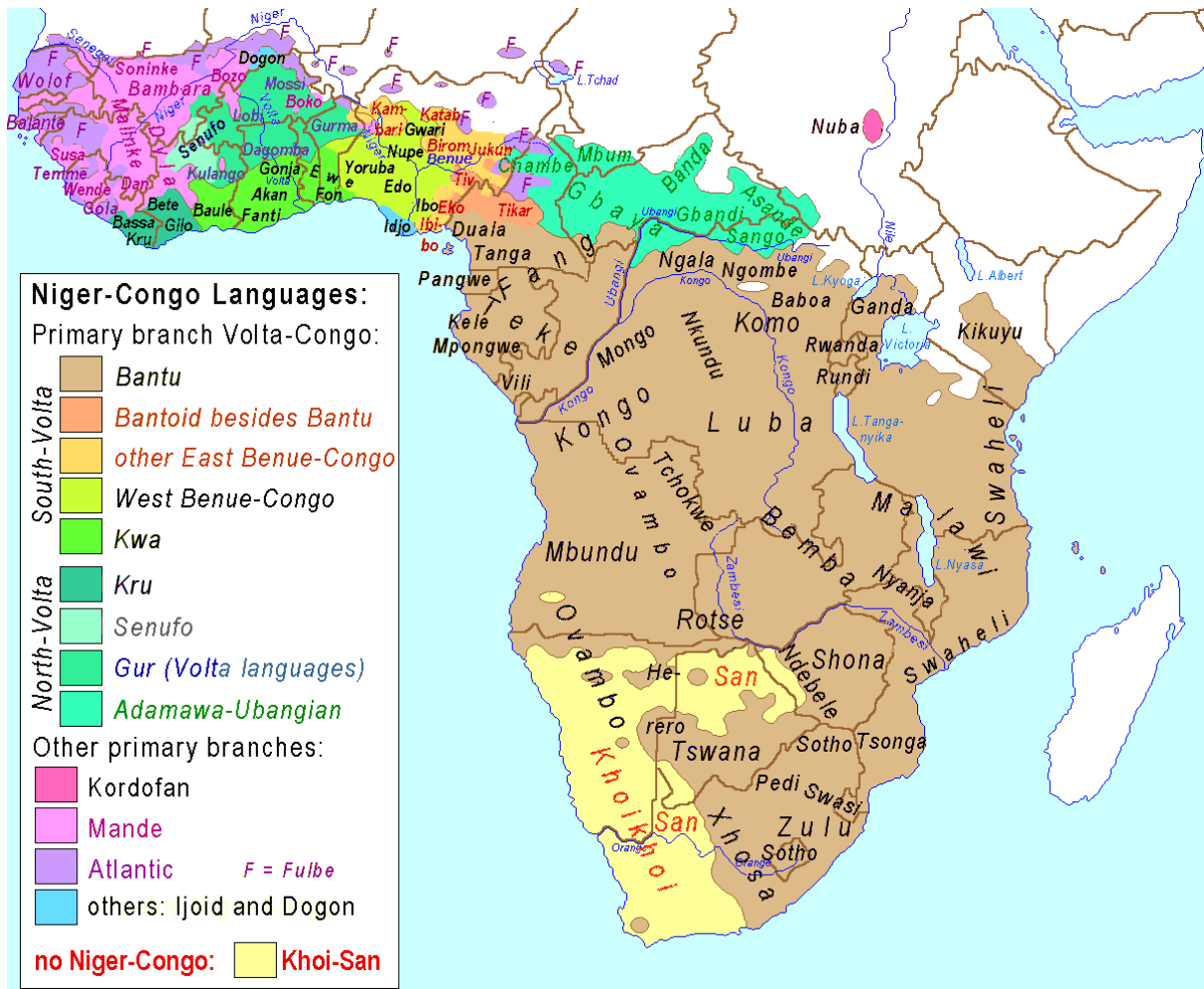
- **niger-kongo-språk**, t.ex. swahili, zulu, yoruba, igbo, fulani, kongo
- **afro-asiatiska språk**, t.ex. arabiska, amhariska, oromo
- **nilo-sahariska språk**, t.ex. luo
- **khoi-san-språk**, t.ex. nama

Den två största av dessa fyra språkfamiljer är niger-kongo-språken och de afro-asiatiska språk som talas av vardera ca en halv miljard människor.

Niger-kongo-språken delas upp i två stora grupper, nämligen **atlantiska språk** i väster och **bantu-språk** i söder och öster. Ur ett somaliskt perspektiv är det mest kända niger-kongo-språket ett av bantu-språken, nämligen **swahili**, som ju är ett av somaliskans direkta grannspråk och talas direkt söder om somaliskan, främst i Kenya, Tanzania, Uganda och östra Kongo. Swahili är alltså inte på något sätt besläktat med somaliskan och swahilis struktur skiljer sig väldigt mycket från somaliskans struktur. Swahili är ett stort språk som används mycket, men det är inte modersmål för lika många människor. Man brukar uppges att det bara är modersmål för

ganska få miljoner människor, men i vardagen används det för t.ex. arbete och studier av kanske mellan 50 och 100 miljoner.

Alla andra grannspråk som talas i somaliskans direkta närhet, förutom swahili, är afro-asiatiska språk, precis som somaliskan.

Källa: [Wikimedia Commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Africa_showing_the_distribution_of_Niger-Congo_languages).

De **nilo-sahariska språken** talas av omkring 40 miljoner människor i floden Nilens närhet, främst i Libyen, Tchad, Sudan, Uganda och Kenya. Det allra största språket i den här familjen heter **luo** eller **dholuo** och talas av omkring 5 miljoner människor, främst i västra Kenya. Detta är faktiskt Kenyas tredje största språk.

Khoi-san-språken talas i den västra delen av södra Afrika, främst i Namibia och Botswana. Antalet språk är c:a 30 och det totala antalet talare bara omkring 200.000. Det största språket i familjen är **nama** med c:a

100.000 talare i Namibia, Botswana och Sydafrika. Flera av språken i familjen är mycket små och riskerar att dö ut.

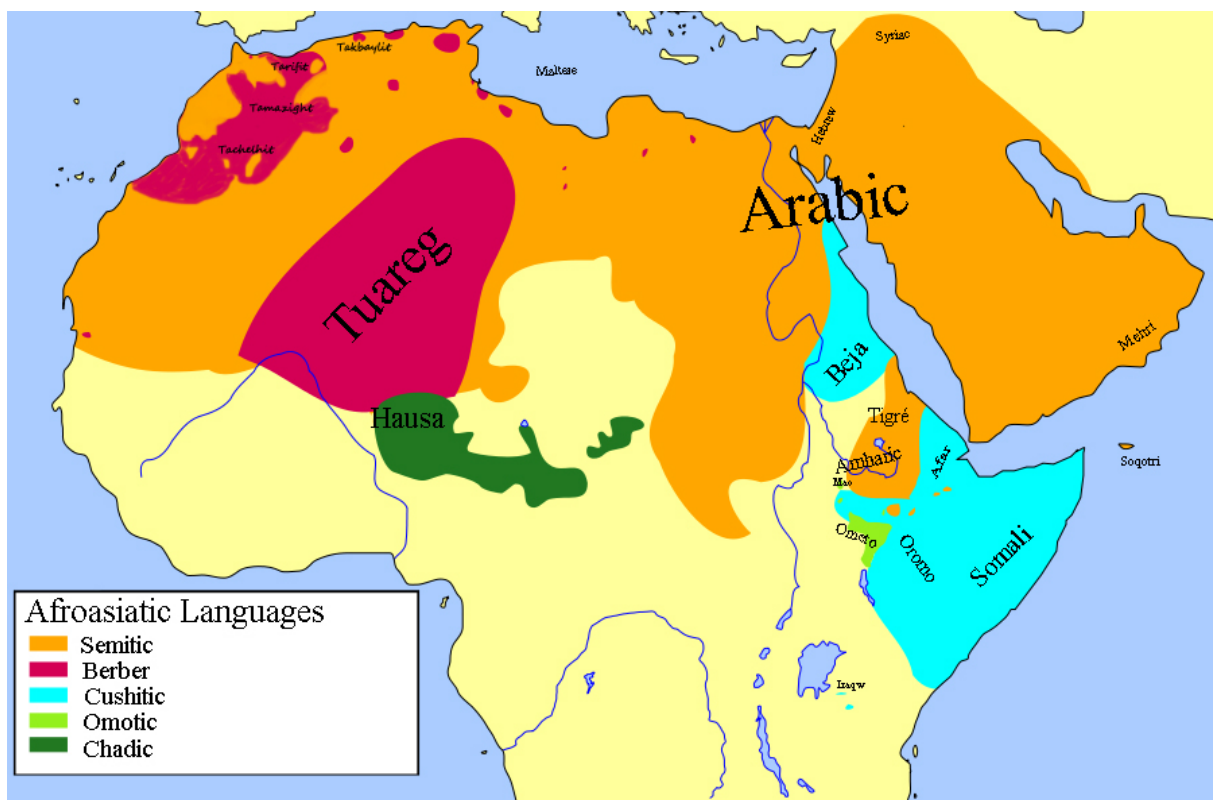
Slutligen talar man på ön Madagaskar ett språk som inte hör till någon av de nämnda familjerna, nämligen språket **malagassiska**. Detta språk talas av nästan 20 miljoner invånare, och det hör till de **austronesiska språken**, dit även bl.a. **tagalog** (Filippinerna), **javanesiska**, **malayiska**, **maori** (Australien) och **hawaiianska** hör. Man kan faktiskt se förvånansvärda likheter i en del grundläggande ord, t.ex. siffrorna.

svenska:	en,	två,	tre,	fyra,	fem,	sex
malagassiska:	iray,	roa,	telo,	efatra,	dimy,	enina
maori:	tahi,	rua,	toru,	whā,	rima,	ono
hawaiianska:	kahi,	lua,	kolu,	hā,	lima,	ono

Afro-asiatiska språk

Somaliskan tillhör den **afro-asiatiska** språkfamiljen som breder ut sig över norra och nordöstra Afrika, den arabiska halvön och delar av Mellanöstern. Även de afro-asiatiska språken talas totalt av nästan 0,5 miljard människor.

På lite avstånd är somaliskan alltså släkt med bland annat arabiska, hebreiska, amhariska (amarinja), tigrinja, hausa och olika berberspråk, men språken tillhör olika undergrupper inom den **afro-asiatiska språkfamiljen**

Källa: [Wikimedia Commons](#)

De olika undergrupperna inom **den afro-asiatiska språkfamiljen** är:

- **semitiska språk** utgör den största gruppen med bl.a. arabiska (väl över 300 milj.), amhariska (drygt 25 milj.), hebreiska (c:a 9 milj.), tigrinska (c:a 9 milj.);
- **kusjitiska⁵ språk** med bl.a. oromo (över 30 milj.), somaliska (ca 25 milj.), sidamo (ca 3 milj.);
- **omotiska språk** omfattar ett antal ganska små språk som främst talas i sydvästra Etiopien. Wolaytta med c:a 2 milj. talare i Etiopien är sannolikt det största omotiska språket.
- **berber-språk** talas av drygt 15 miljoner människor främst i Marocko, Algeriet, Mali och Niger. **Shilha** (på arabiska) eller **tashelhit** (på språket i fråga) med omkring 8 miljoner talare, främst i Marocko, är det största berberspråket.
- **Tchad-språk** med bl.a. hausa som talas av över 40 miljoner i främst Niger och Nigeria;
- **det egyptiska språket** som idag är utdött, dvs. det språk som bl.a. förekommer i de inskriptioner som skrivits med hieroglyfer i de egyptiska pyramiderna. Den sista levande formen av detta språk dog ut för omkring 400 år sedan och kallas koptiska. Detta språk används i någon mån än i dag som kyrkospråk av ortodoxa kristna i Egypten.

⁵ Stavningen varierar idag främst mellan kushitisk (SAOL) och kusjitisk. Folkgruppen omtalas som:

Kush i Bibeln 2000: http://www.bibeln.se/las/2k/1_mos ;

Kus i Bibeln 1917: http://www.bibeln.se/las/1917/1_mos#q=1+Mos+9 ;

Chus i Karl XII:s bibel: http://www.bibeln.se/las/k12/1_mos#q=1+Mos+9 ;

Kusj i Nordisk familjebok 1876-99: <http://runeberg.org/nfai/0156.html> ;

Kusch i Nordisk familjebok 1904-26: <http://runeberg.org/nfbo/0182.html>

Kusjitiska språk

Somaliskans närmaste släktingar finns alltså i gruppen **kusjitiska språk**, där de fyra största språken är **oromo** (över 30 milj.), **somaliska** (ca 25 milj.), **sidamo** (ca 3 milj.) och **afar** (ca 2,5 milj.).

De kusjitiska språken delas in i följande undergrupper:

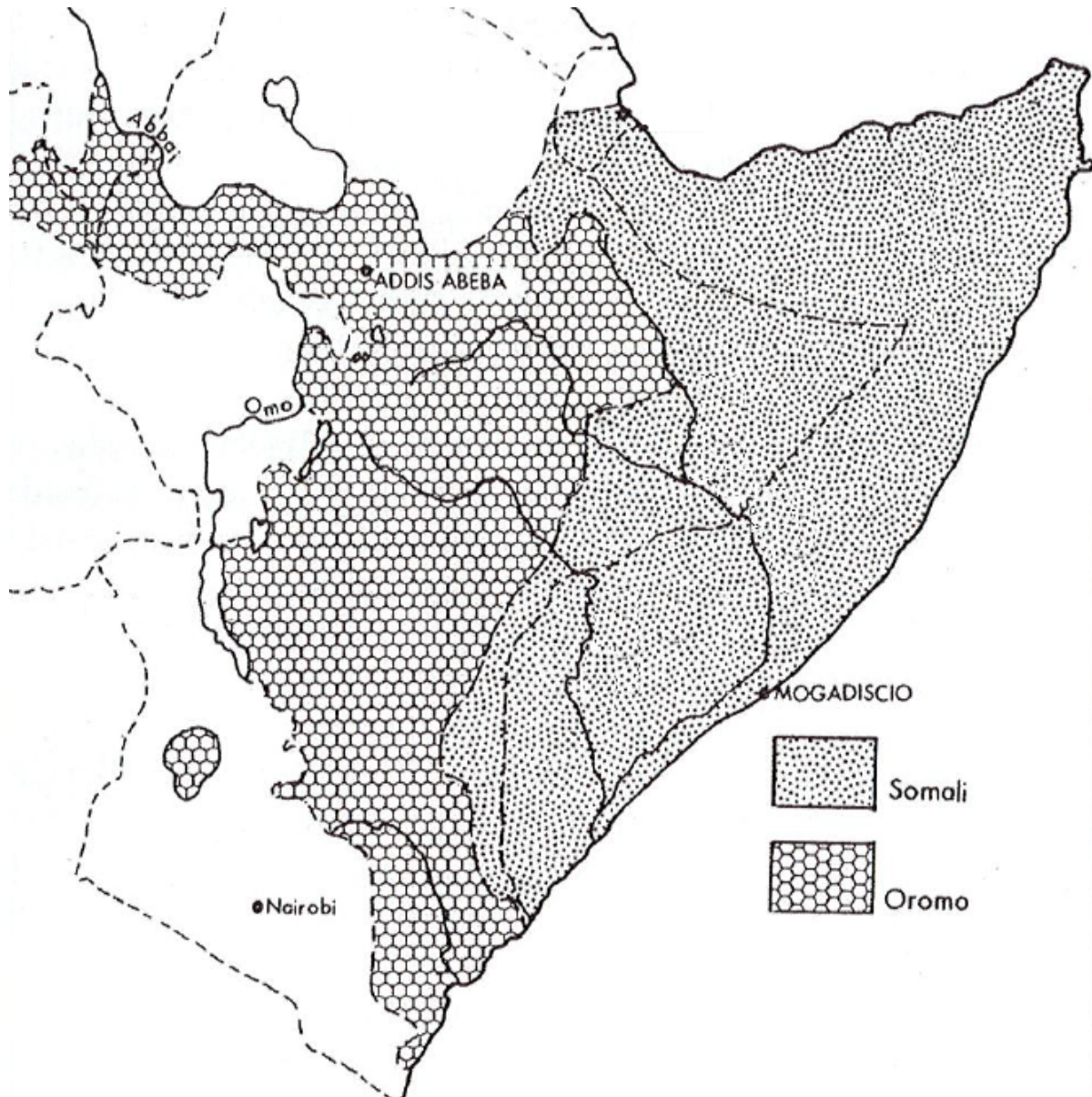
- **beja-språket** som talas av 1–2 miljoner i Sudan, Eritrea och Egypten;
- **centralkusjitiska** språk med bl.a. **awngi** som talas av omkring en halv miljon vid Tana-sjön i Etiopien;
- **östkusjitiska** språk som utgör den största undergruppen med bl.a. **oromo** och **somaliska**;
- **sydkusjitiska** språk med bl.a. **iraqw** som talas av omkring en halv miljon i Tanzania.

Östkusjitiska språk

Inom den östkusjitiska gruppen skiljer man mellan språk som talas i

- **högländet**, främst **sidamo** med c:a 3 milj. och **hadiyya** med omkring 250.000 talare som båda talas inom var sitt mindre område ett par hundra kilometer söder om Addis Abeba i Etiopien;
- **låglandet**, dit de flesta kusjitiska språk hör, bl.a. afar, saho, baiso, jiiddu, dabarre, tunni, garre, maay, rendille, somaliska, arbore, konso, oromo.

De båda största kusjitiska språken oromo (över 30 milj.) och somaliska (c:a 25 milj.) är alltså förhållandevis nära släkt. De är båda **östkusjitiska låglandsspråk**, men ändå något mer olika varandra än svenskan och engelskan.

Källa: Mansuur (2009: 191)

Även om oromo är större än somaliskan i antal talare så är somaliskan ett mera använt och stabilare språk än oromo. Somaliskan är väl beskriven och relativt väl standardiserad. Med oromo har man inte hunnit lika långt eftersom oromo inte har använts lika mycket och lika länge i skrift som somaliskan. Mycket utvecklingsarbete har dock gjorts under de senaste 20 åren och idag trycker man i Etiopien betydligt fler böcker på oromo än på somaliska.

Här följer ett litet exempel med några meningar på oromo och på somaliska:

Namni kamiyyuu mirgootaa fi birmadummaa labsii kana keessatti ibsaman, garaagarummaa sanyii, bifaa, saalaa (dhiiraa fi dubartummaa), qooqaa, amantii, ejjennaa siyaasaa, sablammummaa, hawaasummaa, qabeenyaa, dhalootaa fi waan biraatiin utuu addaan hin ba'in, ni argata.

Qof kastaa wuxuu leeyahay xuquuqda lagu tilmaamay Baaqan iyada oo aan loo kale soocin xag qabiil, midabka, dheddig ama lab, afka, diinta, siyaasadda ama fikrad kale, dhalasho ama meesha uu ka soo askumay, xoolaha, dhalasho ama xaalada kale.

Envar är berättigad till alla de fri- och rättigheter, som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt.

Ur artikel 2 i den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna.

Räkneorden på oromo:

1	Tokko	11	Kudha Tokko	30	Soddoma
2	Lama	12	“ Lama	40	Afurtama
3	Sadii	13	“ Sadii	50	Shantama
4	Afur	14	“ Afur	60	Jahaatama
5	Shan	15	“ Shan	70	Torbaatama
6	Jaha	16	“ Jaha	80	Saddeetama
7	Torba	17	“ Torba	90	Sagaltama
8	Saddeet	18	“ Saddeet	100	Dhiba
9	Sagal	19	“ Sagal	200	Dhibba Lama
10	Kudhan	20	Digdama	1000	Kuma Tokko

Andra grundläggande ord på oromo med uppenbara somaliska motsvarigheter i blått.

Arm		Irree		Hand		Harka
Body		Qaama		Head		Mataa
Ear		Gurra		Leg	lug	Luka
Eye	il	Ija		Mouth	af	Afaan
Face	fool	Fuula		Neck		Morma
Foot/Feet		Faana		Nose		Funyaan
Finger		Quba		Stomach		Garaacha
Hair		Rifeensa		Tooth/Teeth		Ilkaan ilko
Back		Duyda		Hip		<i>Mudhii</i>
Bladder		Afuuffa		Jaw		A'oo
Blood	dhiig	Dhiiga		Kidney	kelli	Kalee
Bone	laf	Lafee		Knee	jilib	Jilba
Brain		Sammuu		Liver		Tiru
Chest		Qoma		Shoulder		Ceequ
Elbow		Ciqilee		Thigh		Sarbaa
Eyebrow		Nyaara		Thumb		Abudduu
Fist		Tontoommi		Waist		Mudhii
Palm		Ganaa		Breast		Harma
Lips		Hidhii		Tongue	carrab	Arraba
Ribs		Cinaacha		Heart		Onnee
Lung	sambab	Somba		Nails		Qeensa
Skin		Gogaa		Beard		Areeda

Språksituationen i området

En mycket viktig skillnad mellan språksituationen i Somalia (med Puntland och Somaliland) och språksituationen i så gott som alla andra länder söder om Sahara är att Somalia har väldigt små språkliga minoriteter. I stället är Somalia nästan enspråkigt. Så gott som alla invånare kan kommunicera med varandra på somaliska. Detta är ganska unikt i ett afrikanskt perspektiv. Detta ger en unik möjlighet att utan större svårighet använda somaliskan som officiellt språk i samtliga samhällsfunktioner såsom bl.a. myndighetsutövning och utbildning.

De flesta andra icke-arabiska länder i Afrika består av områden som bebos av talare av flera olika större eller mindre språk. I alla dessa länder är det svårt att hitta ett gemensamt språk för t.ex. utbildning och administration, eftersom det inte finns ett enda inhemskt språk som kan fungera i kommunikationen med hela befolkningen.

I en del länder används ett av de största språken. T.ex. i Etiopien användes länge bara amhariska (amarinja) som officiellt språk.

I många länder har man i stället valt att fortsätta använda ett europeiskt språk för att genom valet av språk inte gynna någon av de inhemska grupperna på bekostnad av de övriga.

Språk i Etiopien

Språksituationen i Etiopien är fullständigt annorlunda än språksituationen i Somalia. I Etiopien talas över 80 olika språk. Dagens Etiopien är en federation av nio etniskt baserade regionala stater som sammanfaller med några av de större språkliga och etniska folkgrupperna i landet.

Källa: [Wikimedia Commons](#).

I Etiopien användes länge bara amhariska (amarinja) som officiellt språk, trots att det språket egentligen bara är näst störst, efter oromo, men valet av amahariskan hänger förstås samman med vilken folkgrupp som hade störst makt i landet. I dag är valet ifrågasatt, i synnerhet av oromotalarna.

Sedan mitten av 1990-talet har utvecklingen i Etiopien gått mot större regional självständighet i språkfrågan. Varje region kan besluta om vilket språk som ska användas inom förvaltning och grundläggande utbildning. I den somaliska regionen används i dag somaliskan upp till årskurs 8

liksom i stora delar av administrationen av regionen. Planer finns på att införa somaliskan även på gymnasienivå.

Den moderna utvecklingen i Etiopien mot större språklig diversifiering har också bidragit till att stärka engelskans roll i landet, i synnerhet inom högre utbildning.

Om du vill läsa mer...

Degeneh Bijiga, Teferi (2015) *The Development of Oromo Writing System*.
PhD thesis, University of Kent. <https://kar.kent.ac.uk/52387>

Jansson, Tore & Jan Retsö (2008) *Afrikas språk*. Göteborgs universitet.
https://sprak.gu.se/digitalAssets/1530/1530818_janson---retso--afrikas-spra-k--2008-.kompendium..pdf

Tema 1: Instuderingsfrågor

3. Hur många språk räknar man med att det finns i världen idag?
4. Är somaliskan ett stort eller litet språk? Varför?
5. Hur många talar somaliska totalt?
6. Hur många talar somaliska i Somalia med Puntland och Somaliland?
7. Hur många talar somaliska i Djibouti
8. Hur många talar somaliska i Etiopien,
9. Hur många talar somaliska i Kenya
10. Hur många talar somaliska i resten av världen?
11. Ungefär hur många språk har fler talare än somaliskan?
12. Hur många talar svenska i världen idag?
13. Ungefär hur många språk har fler talare än svenskan?
14. Till vilken av världens stora språkfamiljer hör svenskan?
15. Vilka är de två största språken inom den här språkfamiljen?
16. Till vilken grupp inom denna språkfamilj hör svenskan?
17. Vilka är de två största språken inom de här gruppen?
18. Till vilken av världens stora språkfamiljer hör somaliskan?
19. Vilka är de fem största språken inom denna språkfamilj?
20. Till vilken grupp inom denna språkfamilj hör somaliskan?
21. Vilka är de tre största språken inom den här gruppen?
22. Vilka andra grupper finns inom den språkfamilj som somaliskan hör till?

23. Vilket är det största språket i varje sådan grupp?
24. Vilket är den största gruppen?
25. Vilka är det fyra största språken i den gruppen?
26. Vilka är de fem största språken i Afrika?
27. Till vilken språkfamilj och vilken undergrupp hör a) engelskan, b) italienskan, c) arabiskan, d) amhariskan, e) swahili, f) kurdiska, g) oromo, h) finska, i) persiska, j) afar, k) turkiska, l) hindi?
28. Vilket större språk är somaliskans närmaste släkting?
29. Hur stort är det språket i jämförelse med somaliskan?
30. Nämn två semitiska språk som har fler talare än somaliskan?
31. Både de kusjitiska och de semitiska språken ingår i samma stora språkfamilj. Vad kallas den?
32. Svenskan och engelskan ingår i samma stora språkfamilj och i samma undergrupp. Vad kallas familjen och vad kallas gruppen?
33. Italienskan, franskan, spanskan och portugisiskan ingår också i samma språkfamilj som svenskan, men i en annan undergrupp. Vad kallas gruppen?
34. Vilket stort språk i Somalias direkta närhet är inte alls släkt med somaliskan? Till vilken språkfamilj och undergrupp hör det?
35. Vilka två språkfamiljer dominerar helt i Afrika?
36. Vilka fyra andra språkfamiljer förekommer i mindre utsträckning i Afrika?

Lösningförslag

Tema 1: Somaliskans utbredning

1. a) nära släkt med somaliskan är oromo; b) avlägset släkt med somaliskan är arabiska, hausa, amhariska; c) inte alls släkt med somaliskan är swahili, yoruba, igbo, fula, malagassiska.
3. Man räknar med att det finns cirka 7000 språk i världen idag.
4. Somaliskan är ett stort språk eftersom det bara finns 70 språk som är större medan det finns nästan 7000 språk som är mindre.
5. Somaliska talas av ca 25 miljoner.
6. I Somalia med Puntland och Somaliland talas somaliska av 12,5 till 15 miljoner, lite beroende på om man anser att maay är ett språk eller en dialekt (och hur många som i så fall talar maay).
7. I Djibouti talas somaliska av drygt 500.000.
8. I Etiopien talas somaliska av 6 till 7 miljoner.
9. I Kenya talas somaliska av 2,5 till 3 miljoner.
10. I resten av världen talas somaliska av kanske 1,5 till 2 miljoner. Hur många det verkligen rör sig om är väldigt svårt att beräkna.
11. Bara ungefär 70 språk har fler talare än somaliskan.
12. Svenska talas av cirka 10 miljoner.
13. Omkring 100 språk har fler talare än svenskan.
14. Svenskan hör till den indoeuropeiska språkfamiljen.
15. De två största indoeuropeiska språken är engelskan och spanskan.
16. Svenskan hör till den germanska gruppen av de indoeuropeiska språken.

17. De två största språken i den germanska gruppen är engelskan och tyskan.
18. Somaliskan hör till den afroasiatiska språkfamiljen.
19. De fem största språken i den afroasiatiska språkfamiljen är arabiska, hausa, oromo, amhariska och somaliska.
20. Somaliskan hör till den kusjitiska gruppen inom den afroasiatiska språkfamiljen.
21. De tre största språken i den kusjitiska gruppen är oromo, somaliska och sidamo.
22. Bland de afro-asiatiska språken finns även semitiska språk, chad-språk, berber-språk, omotiska språk och utdöda egyptiska språk.
23. Det största semitiska språket är arabiskan och det största chad-språket är hausa. Bland berber-språk och omotiska språk finns inga riktigt stora kända språk, men shilha (eller på arabiska tashelhit) med 4 milj. talare i Marocko är sannolikt det största berberspråket medan wolaytta med c:a 2 milj. talare i Etiopien sannolikt är det största omotiska språket. De egyptiska språken är utdöda, men koptiskan används fortfarande delvis inom den ortodoxa kyrkan.
24. De semitiska språken utgör den största gruppen.
25. De fyra största semitiska språken är arabiska, amhariska, hebreiska och tigrinska.
26. De fem största språken i Afrika är arabiska, swahili, hausa, oromo, yoruba.
27. a) engelskan är ett indoeuropeiskt språk i den germanska gruppen.
b) italienskan är ett indoeuropeiskt språk i den romanskagrupper.
c) arabiskan är ett afroasiatiskt språk i den semitiska gruppen.

- d) amhariskan är ett afroasiatiskt språk i den semitiska gruppen.
- e) swahili är ett niger-kongo-språk i bantu-gruppen.
- f) kurdiska är ett indoeuropeiskt språk (i den iranska gruppen).
- g) oromo är ett afroasiatiskt språk i den kusjitiskt gruppen.
- h) finska är ett uraliskt-altaiskt språk (i den finsk-ugriska gruppen).
- i) persiska är ett indoeuropeiskt språk (i den iranska gruppen).
- j) afar är ett afro-asiatiskt språk i den kusjitiska gruppen.
- k) turkiska är ett uraliskt-altaiskt språk (i den turkiska gruppen).
- l) hindi är ett indoeuropeiskt språk (i den indiska gruppen).

28. En av somaliskans allra närmaste släktingar är förstas maay, om man väljer att räkna det som ett självständigt språk. Andra mycket nära släktingar är t.ex. rendille och oromo.

29. Oromo är något större än somaliskan, kanske omkring 30 milj. Rendille däremot är ett litet språk med under 100.000 talare. Maay beräknas ha omkring 2 milj. talare.

30. De två semitiska språken arabiska (över 300 milj.) och amhariska (över 25 milj.) har fler talare än somaliskan.

31. De kusjitiska och de semitiska språken ingår tillsammans i den afroasiatiska språkfamiljen.

32. Svenskan och engelskan ingår båda i den germanska gruppen av de indoeuropeiska språken.

33. Italienskan, franskan, spanskan och portugisiskan ingår alla i den romanska gruppen inom de indoeuropeiska språken.

34. Swahili är inte på något sätt släkt med somaliskan. I stället hör swahili till gruppen bantu-språk inom niger-kongo-familjen.

35. I Afrika dominerar de afroasiatiska språken och niger-kongo-språken. Dessa båda familjer är ungefär lika stora med nästan en halv miljard talare vardera.

36. Dessutom finns i Afrika språk som hör till den nilo-sahariska familjen och till khoi-san-språken. Dessa båda familjer finns bara i Afrika. Slutligen finns det i Afrika språk som hör till den austronesiska familjen och den indoeuropeiska familjen. Av de austronesiska språken finns bara malagassiskan på Madagaskar. Detta språk är nästan lika stort som somaliskan. Av de indoeuropeiska språken finns afrikaans bara i Afrika (Sydafrika), men många andra indoeuropeiska språk används på flera olika håll, t.ex. engelska, franska, portugisiska...

Tema 2

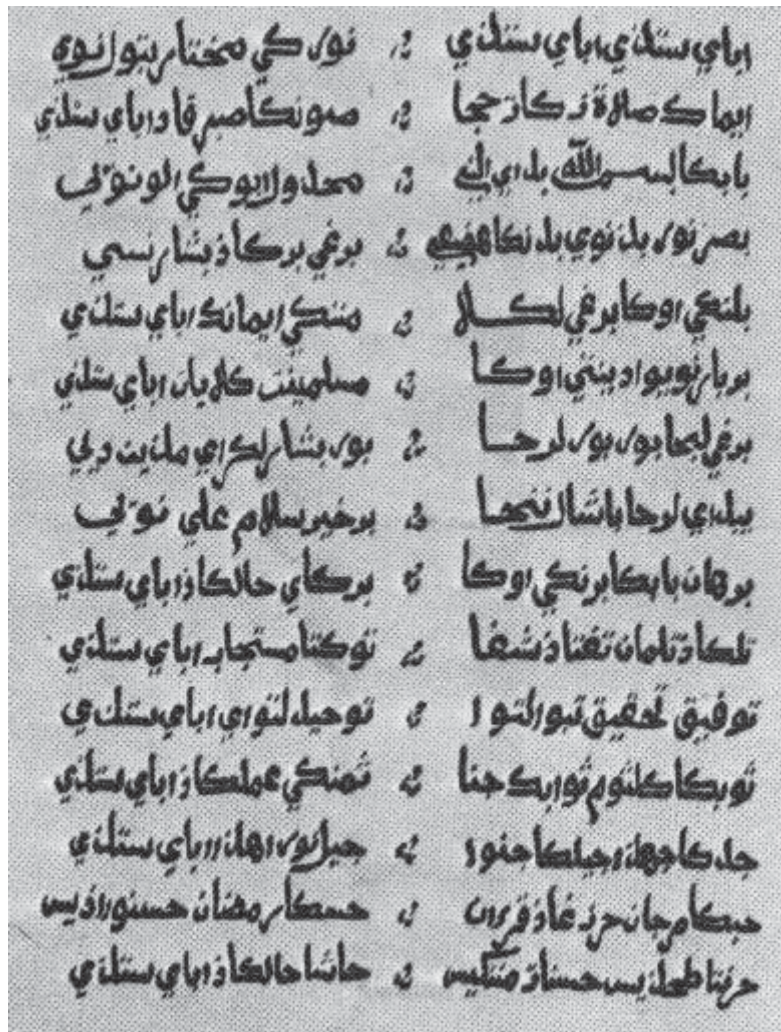
Somaliskans äldre historia

Somaliskans äldre historia

Ända sedan medeltiden var det i första hand det arabiska språket som användes för att skriva texter inom det område där somaliskan talas. Som islams språk blev arabiskan tidigt det naturliga valet för den som skulle lära sig att läsa och skriva. Det blev då även naturligt att alla typer av viktiga dokument avfattades på arabiska. Under många århundraden förblev arabiskan det närmast självklara skriftspråket i området.

Först på 1700- och 1800-talet vaknade intresset för de lokala språken i östra Afrika. Anledning var då att man menade att de lokala språken skulle kunna vara en väg för att bättre nå ut till befolkningen med islams budskap. Tidigt började därför swahili skrivas med arabisk skrift. Man kan anta att detta inspirerade till att även skriva på somaliska med arabisk skrift. En av de första var sannolikt Haji Ali Majerten som i början av 1800-talet levde i Nugal, men senare flyttade till Banadir (Idaajaa, å.o., not 2). De mest omtalade försöken att skriva somaliska med arabisk skrift gjordes under senare delen av 1800-talet av Sheekh Awees Mahamed från Barawe som författade en större mängd poesi (Banti 1988: 21).

Under 1800-talets senare del försökte också europeiska språkvetare att anpassa den latinska skriften till somaliskan. De här försöken var länge ganska okända bland den somaliska befolkningen, och när det till sist blev känt att man försökte skriva somaliska med latinsk skrift möttes detta delvis med ogillande, huvudsakligen av religiösa skäl (Idaajaa, å.o., s. 2).

Abbaay sittidey abbaay sittidey nuurkii Mukhtaar batuula Nabii
Iimaanka salaata sakaat xijaa soonkaa sabarkaada abbaay sittidey
Baabkaa bismillaahi biddaaya anNabii mahadoola abbowkey Allow Nebiyee
Basar nuur badnooy beddenkaa hillacaa berigii barakaada bishaara na sii
Ballankii awkaa berigii la galaa mininkii iimaanka abbaay sittidey
Barbaar Nebiyow diintii awkaa muslimiinta galaayaan abbaay sittidey
Berigii la baxaa buurbuur la rahaa buur bishaara la koraaya Madiinadiyey

Illustration 1. Första sidan ur *Abbaay sittidey* av Sheikh Awees Mahamed
 samt en motsvarande latinsk transkribering. Källa: Banti (1988).

Den första riktiga grammatikbok som beskriver det somaliska språket är författad på engelska av Fred Hunter år 1880. Den omfattar 181 sidor och trycktes i Bombay i Indien.

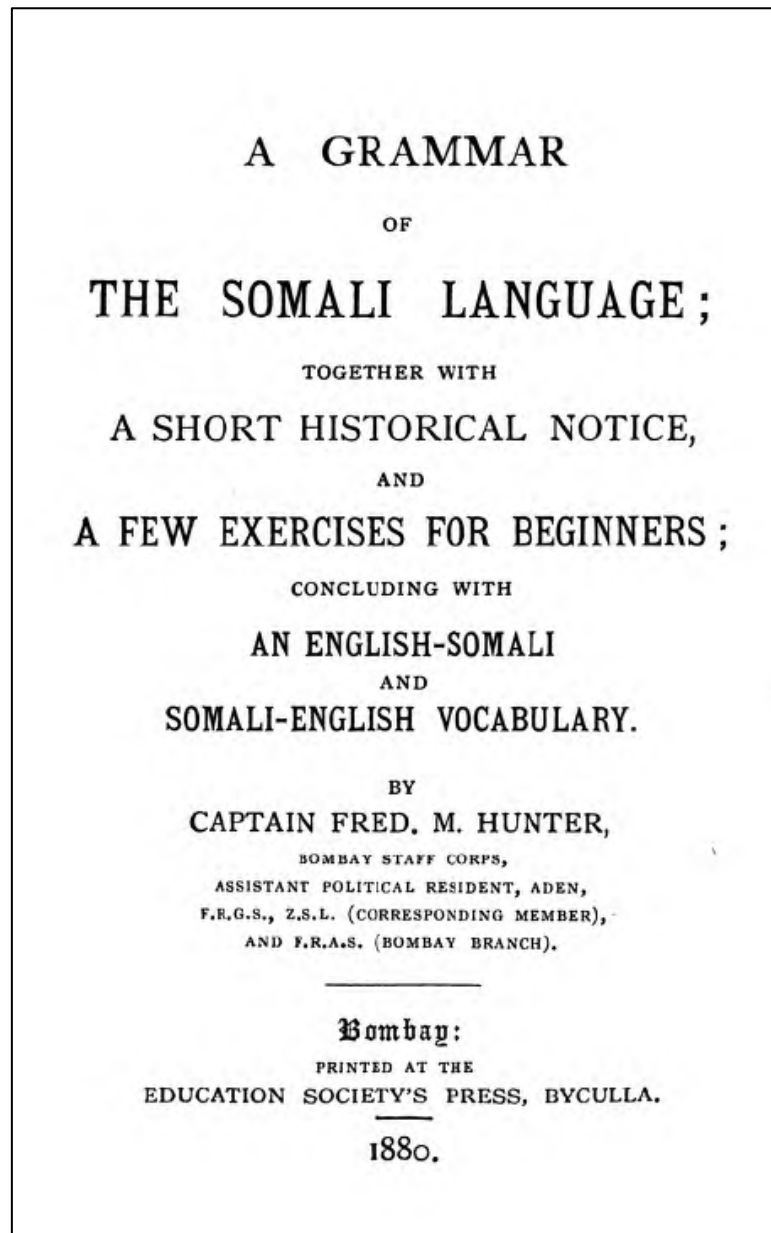

Illustration 2. Den första somaliska grammatikboken.

Hela boken (181 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/57923>

Nästa somaliska grammatikbok skrevs på franska. Den är betydligt mindre och omfattar bara 28 sidor. Den skrevs av Gabriel Ferrand och trycktes i Alger år 1886.

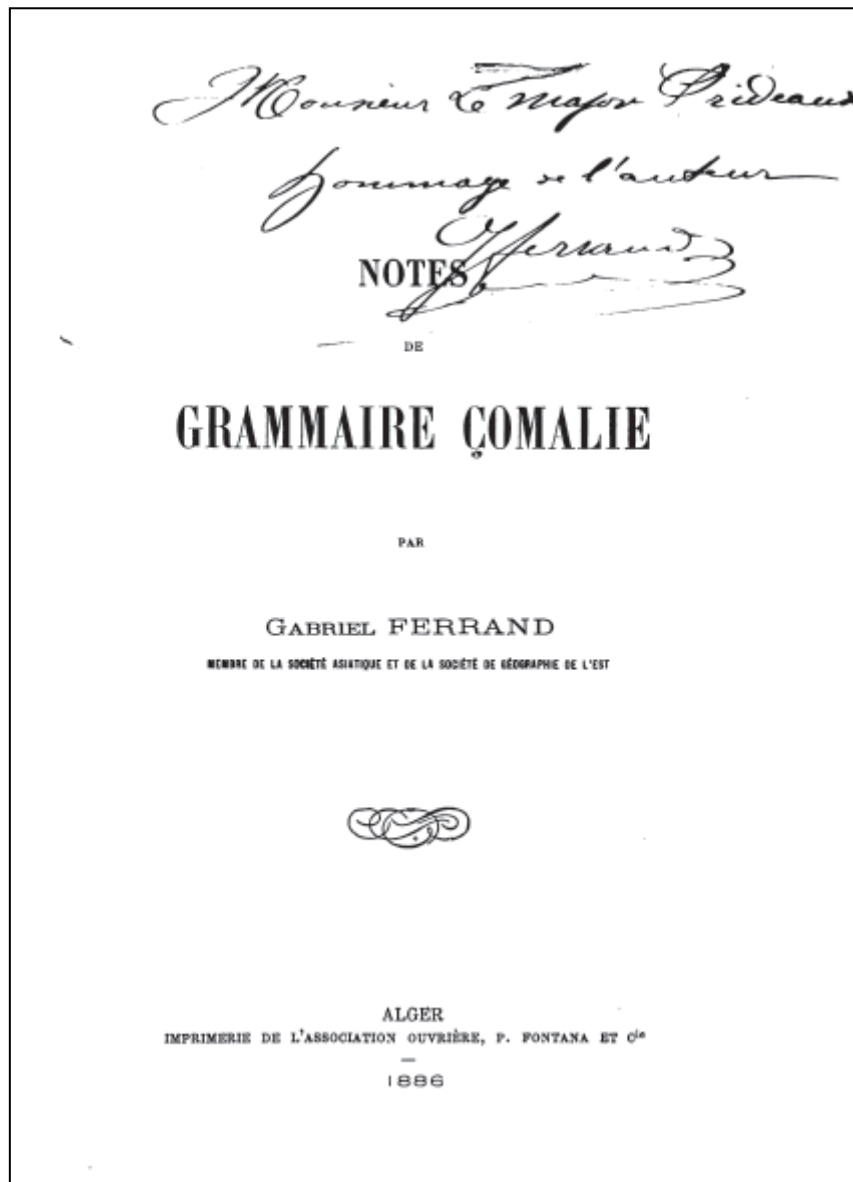

Illustration 3. Somalisk grammatik på franska från 1886.

Hela boken (28 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/57977>

Redan år 1892 kom ytterligare en somalisk grammatik skriven på tyska av Schleicher. Den omfattar 159 sidor och är tryckt i Berlin.

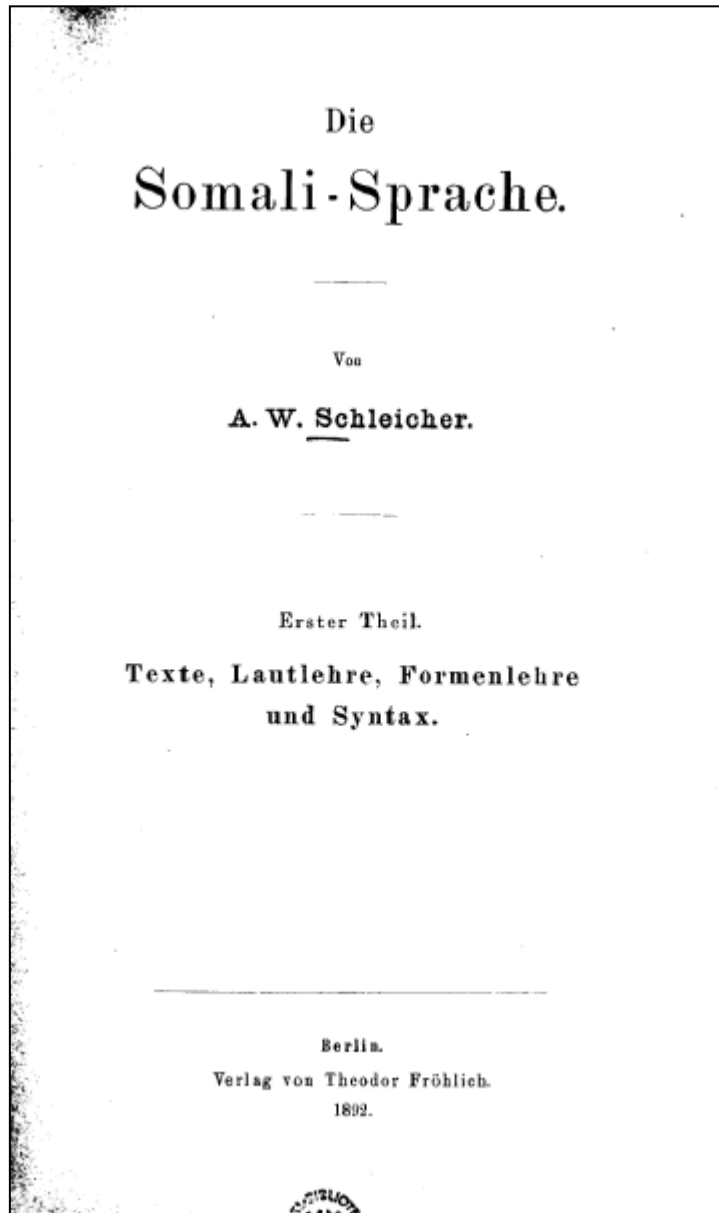

Illustration 4. Somalisk grammatik på tyska från 1892.

Hela boken (159 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30609>

År 1897 utkom den första riktiga ordboken över det somaliska språket. Det var en somalisk-engelsk ordbok (med ett kortare engelsk-somaliskt appendix) författad av Evangelist de Larajasse. Boken omfattar 301 sidor och trycktes i London.

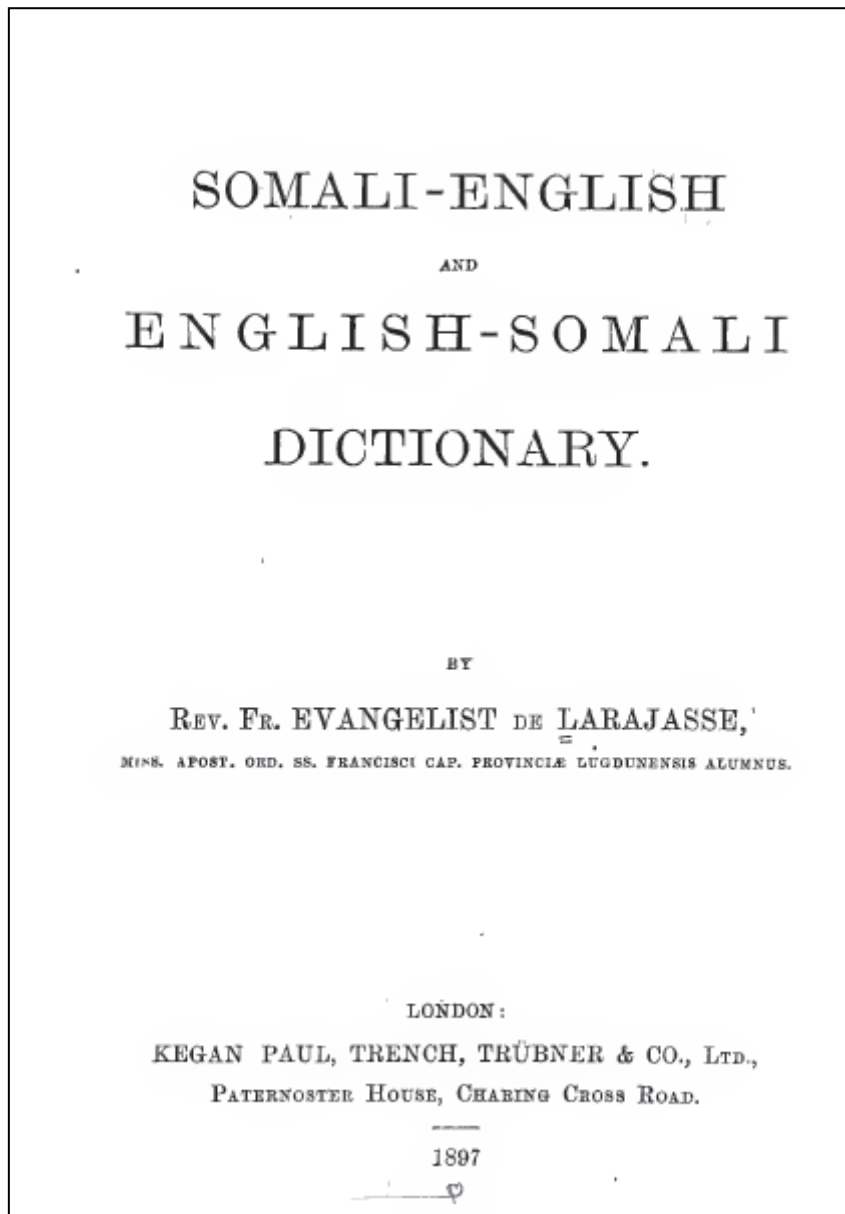

Illustration 5. Den första stora ordboken över det somaliska språket.

Hela boken (301 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:

<http://hdl.handle.net/2307/5177>

Samma år utkom även en somalisk grammatik på engelska av samma författare i samarbete med kollegan Cyprien de Sampont. Boken omfattar 265 sidor och trycktes i London.

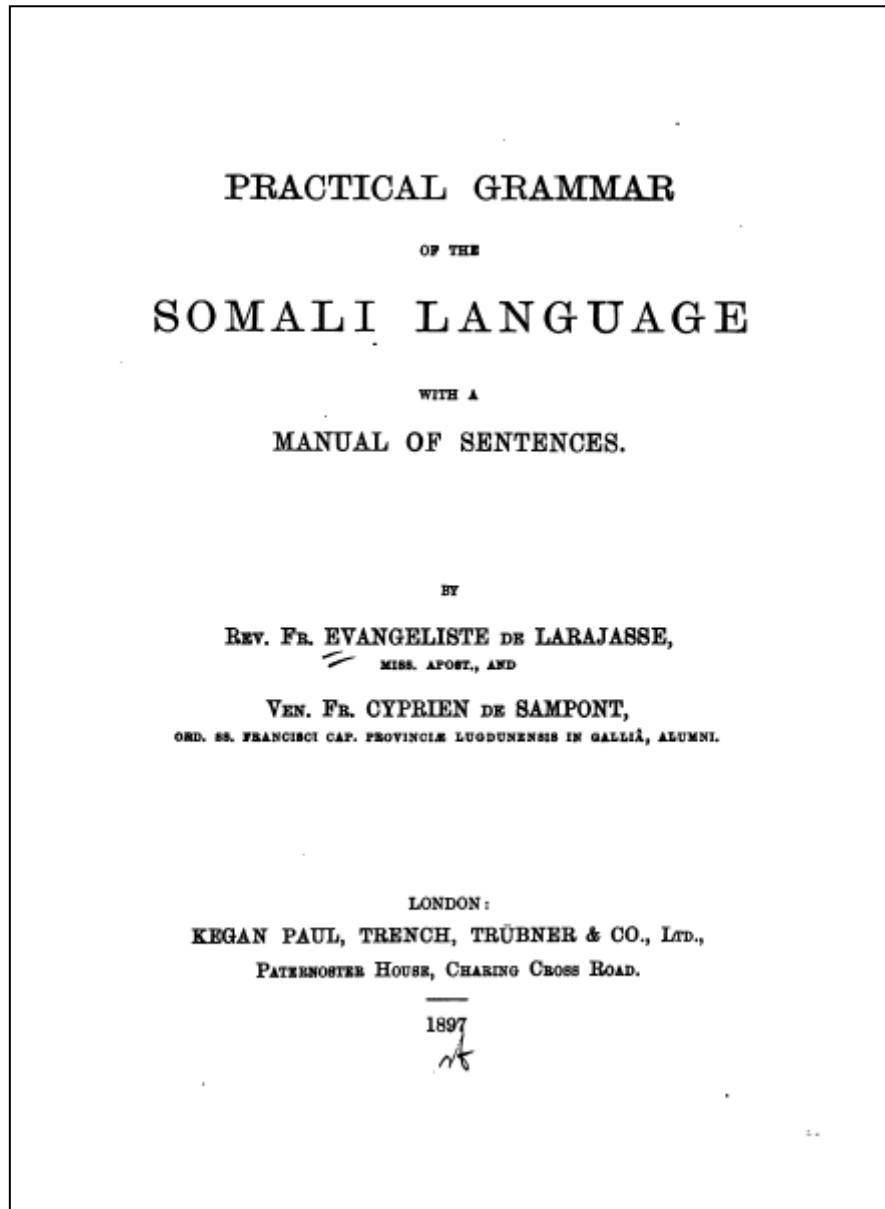
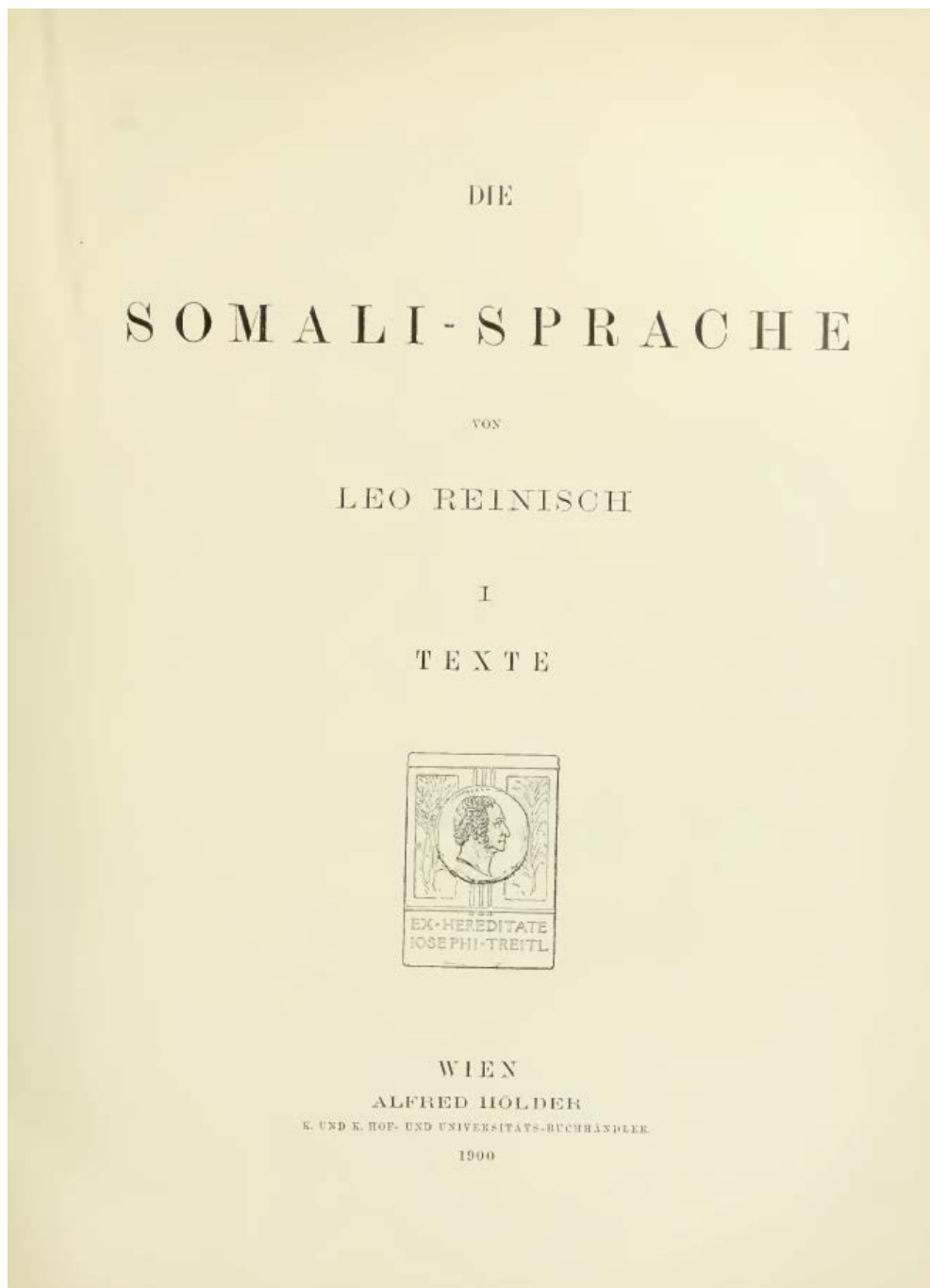

Illustration 6. Den andra somaliska grammatikboken på engelska.

Hela boken (265 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:

<http://hdl.handle.net/2307/5366>

År 1900 publicerades i Wien en somalisk textsamling på 287 sidor sammaställd av Leo Reinisch.

*Illustration 7. Somalisk textsamling från 1900.
Hela boken (287 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:
<http://hdl.handle.net/2077/30613>*

73. Vater und son.

*Nín-bā hōlú badan lahā, nínku-se
inan bū lá yahay.*

*Markāsū nínki bukóday ō inan-kísi
ká yidi: »haddán dinto, hōláha ō dan
adā is ká la; hasé-ahāte sáddeh wah is
kú ōgó: dīg sokáya ha gálin! haddád dīg
sokáya gášo, hōláha ō dan yā la ga gá
mag qáta: markāsád ūyqōda. Hāta-ná
wíhi harāna is ká ōgó! Hāta-ná nāg ti
basári'a há gūrsan! Haddúd gūrsato, sōr
wisíh-la yay kū sísa. ad qáho kú qáta,
ad ū dímata.«*

*Markāsū inanki yidi: »háyye!« Mar-
kāsū inanki bári dámbe nāg basári'a gūr-
saday.*

*Markāsáy ūša dámbe sor wisíh-la ū
kéntay, markāsū sōrti wisíhda lahúyd ár-
kay, markāsū gábiyay:*

*»Allah lulálaye, íllayn gájo wā kulúšahay!
Allah lulálaye, Allah sōr wisíh-la yā í
kéntay!*

*Allah lulálaye, íllayn basári wā hānsír!
Allah lulálaye, abbáhay-bā bári hóre í gú
yidi: nāgti basári'a há gūrsan!*

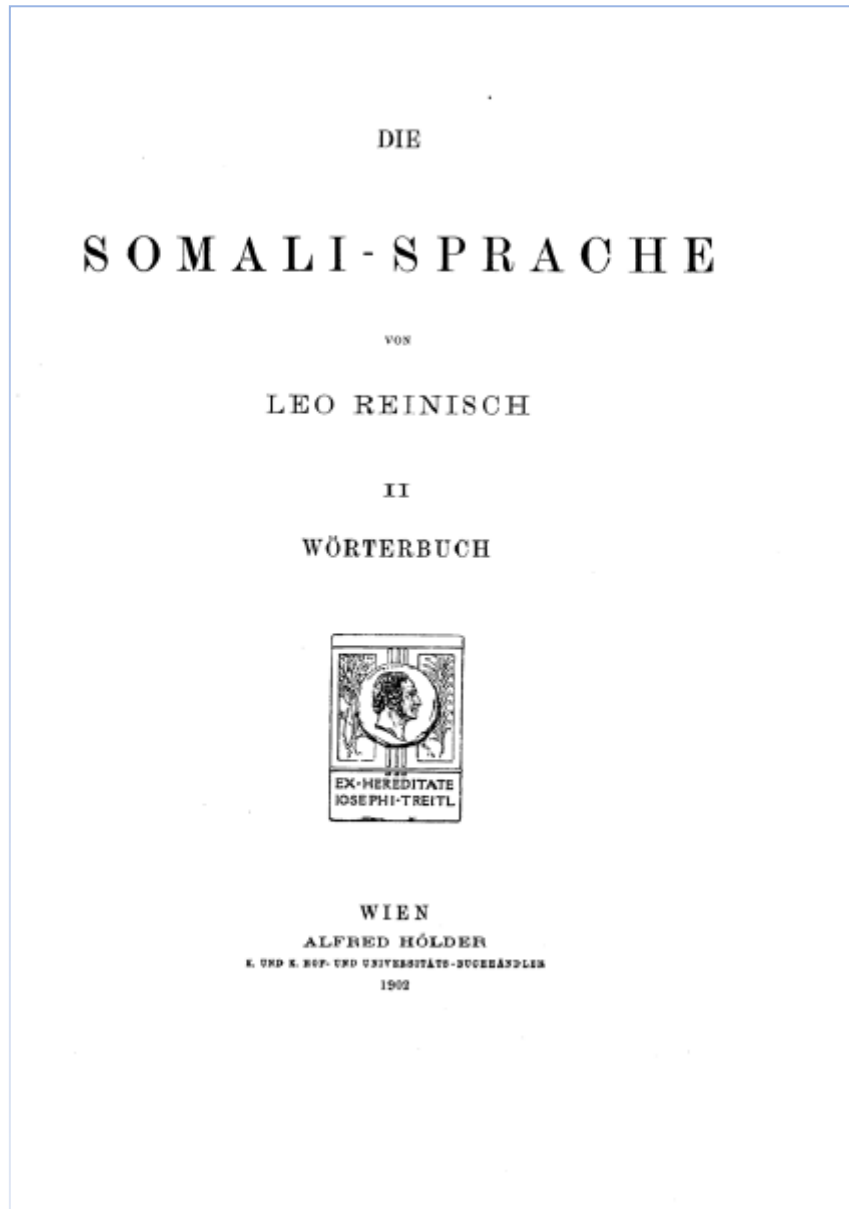
*Allah lulálaye, mahān abbáhay ū máqli
wāy! :*

Illustration 8. Textexempel ur
Leo Reinisch: Die Somali-Sprache. Wien 1900.

Hela boken kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30613>

Den andra stora ordboken över somaliska språket är en somalisk-tysk ordbok (med ett kortare tysk-somaliskt appendix) författad av Leo Reinisch. Den utkom år 1902 i Wien och omfattar 540 sidor.

*Illustration 9. Somalisk-tysk ordbok från 1902.
Hela boken (540 sidor) kan läsas digitalt i Arcadia:
<http://hdl.handle.net/2307/1705>*

Året därefter kom även en grammatikbok av samma författare. Boken omfattar 126 sidor.

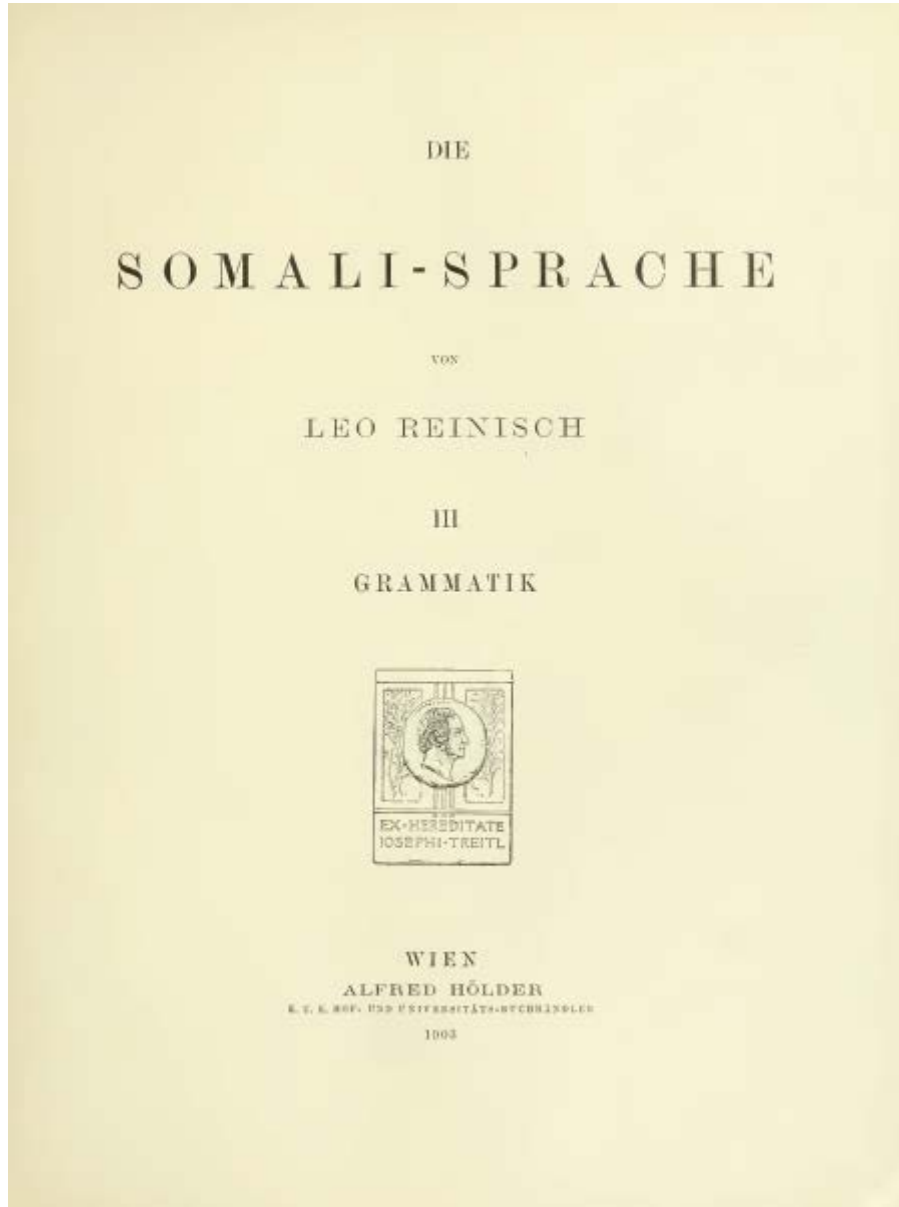
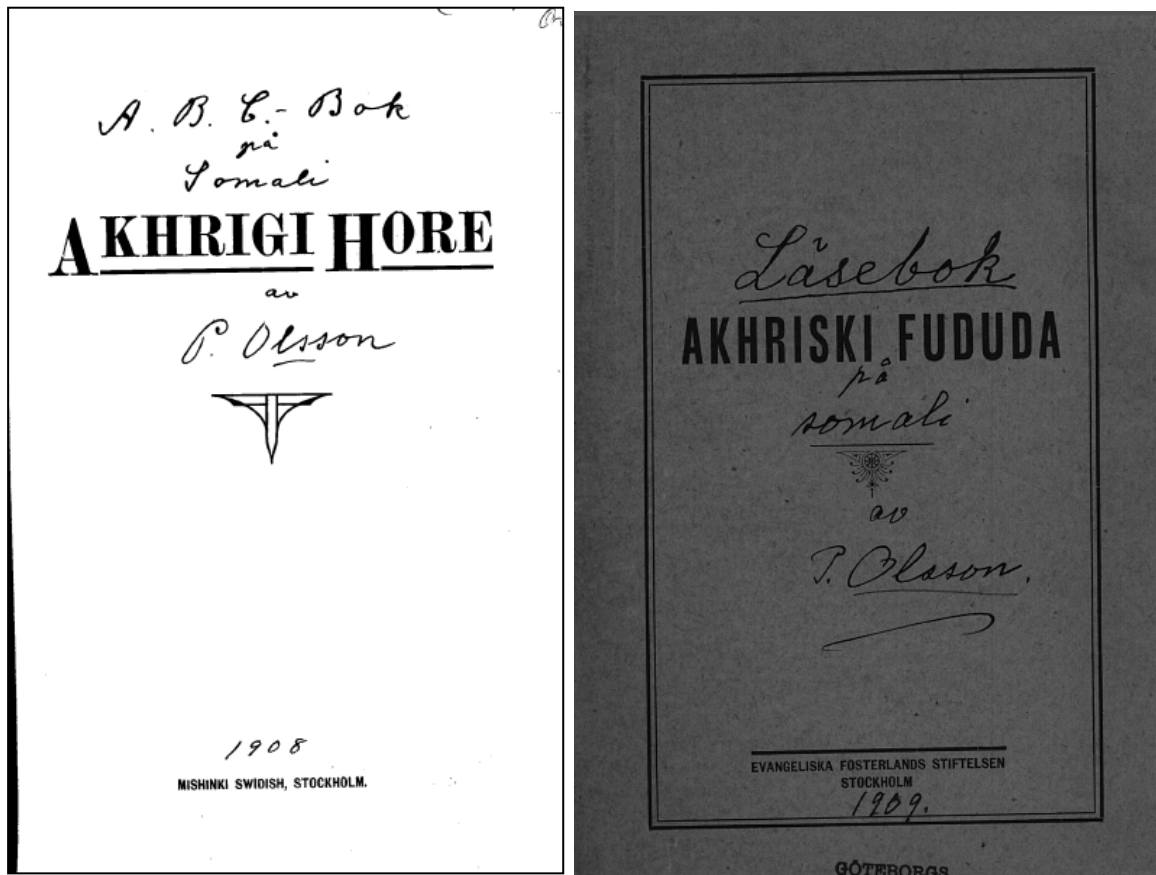

Illustration 10. Somalisk grammatik på tyska från 1903.

Hela boken (126 sidor) kan läsas digitalt i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30610>

År 1908 och 1909 trycktes två somaliska läseböcker i Sverige. Som författare står Per Olsson.

Shekadi gel iyo nin maskine.

Wah̄as aha nin maskine, wah̄as uk̄ae keligis durka.
Beri walba inu tago jidka tugsado un, sidas shughul kisa way.

Berigo wahu arke dad odonayin gel kodha okadume.
Wah̄ay yiren: Adig abo, gel kayni dume maaragte? Wahu yire: Rati gina bala mia? Wah̄ay yiren: Run way, inted kuaragte? Wahu yire hadana: Rati gan mahokola, lug tisa bidah̄de mahanuni? Wah̄ay yiren: Run way, bes intes joga? Wahu yire: ma iligo bulaya rati gan? Wah̄ay yiren: Run way, run way Abo, nosheg inted kuaragte. Wahu yire hadana: Ferti midikte barid mia, iyo ferti bedah̄de malab mia? Wah̄ay yiren: Mah̄ad kuogate ghalab kis? Ilowse run way hadal kaga, inted kuaragte bes? Wahu yire: Bes

Illustration 11. Två somaliska läseböcker tryckta i Sverige 1908 och 1909.

Båda böckerna kan läsas i sin helhet i Gupea:

<http://hdl.handle.net/2077/30595> ; <http://hdl.handle.net/2077/30598>

Både de latinska och de arabiska skriftsystem som användes varierade en hel del mellan de olika författarna. Oavsett vilken skrift man valde att använda hade man samma svårigheter att ta ställning till: man behövde hitta bra sätt att återge alla de ljud som förekommer i somaliskan. Varken det arabiska eller det latinska alfabetet hade självklara tecken för alla somaliskans ljud. Samtidigt var det somaliska ljudsystemet ännu inte särskilt väl utforskat, så man hade inte heller ett tillräckligt bra underlag för att utforma ett idealiskt alfabet och stavningssystem. Alla de tidiga försök som gjordes var därför i hög grad präglade av personligt tycke och smak.

Några av de mest typiska somaliska konsonanterna skrevs på följande sätt i några av de tidiga språkbeskrivningarna:

Dagens bokstäver	c	dh	j	kh	q	sh	x	y
Hunter 1880	a	ḍ	j	k	ḡ	sh	h	y
Ferrand 1886	c	d/dh	dj		kh	ch	h'	i
Bricchetti-R. 1889		dh	gi		g	sci	h	j
Schleicher 1892	◌ [◌]	ḍ	j		ḡ	š	h	y
Larajasse 1897	c	ḍ			ḡ	sh	ḥ	y
Reinisch 1900	c	ḍ	j		q	š	ḥ	y
Schleicher 1900	◌ [◌] /c	ḍ	j		ḡ	š	ḥ	y
Kirk 1905	c	ḍ	j		kh	sh	hh	i
Jahn 1906	c	ḍ	j		q	š	ḥ	y
Olsson 1909	–	dh	j	kh	gh	sh	ḥ	y
Moreno 1955	c	ḍ	ḡ		q	š	ḥ	y

De långa vokalerna skrevs också på en mängd olika sätt.

För att slippa göra ett val mellan arabisk och latinsk skrift och även stärka somaliskans egenart framfördes idén att skapa ett helt eget somaliskt alfabet. 1920–1922 gjordes det första riktigt seriösa försöket att utforma en alldeles speciell skrift för somaliskan. Upphovsmannen var Osman Yusuf Kenadid, en lärd man i islam och i det arabiska språket. Han kom från den familj som styrde sultanatet i Hobyo vid Somalias södra kust under åren 1884-1925. Han menade att hans skrift inte byggde på varken det latinska eller det arabiska alfabetet, men man kan ändå ganska lätt se att bokstävernas form verkar inspirerad av vissa redan existerande tecken i olika språk. Dessutom skrivs Osmans nya skrift från vänster till höger, som den latinska skriften. Under namnet *Osmania* spreds denna skrift först inom den italienska kolonin.

Illustration 12. Osmania-alfabetet.

När det första somaliska politiska partiet, Somali Youth League, hade bildats år 1943 beslutade man att använda Osmanian för att skriva på somaliska och man ville arbeta för att etablera denna skrift som språkets officiella skrift. Partiet ordnade även skolundervisning och skriften spreds

i någon mån även i skolor utanför den italienska kolonins gränser, bl.a. i Addis Abeba och Yemen. Efter en tid uppstod dock oenighet kring Osmania-skriften eftersom den ansågs alltför nära förknippad med den familj och klan vars namn den bar.

Efter några år hade Somali Youth League (SYL) fått en ny ledning och ordföranden Haji Mohamed Hussein var en stark motståndare till somaliskan. Han ville i stället införa arabiskan som officiellt språk i Somalia. Den 20 april 1950 anordnande man en folkomröstning vars resultat utföll till förmån för arabiskan. Redan den 22 april skrev SYL:s ledningsråd en begäran till de italienska myndigheterna om att arabiskan skulle införas som officiellt språk (Maino 1957: 17) och man anförde där som skäl att det inte finns någon enhetlig form av somaliska som skulle kunna ligga till grund för ett somaliskt standardspråk, att ordförrådet var bristfälligt och inte gjorde det möjligt att uttrycka sig tillräckligt väl på somaliska, medan arabiskan, såsom stort kulturspråk, världsspråk och LINGUA FRANCA⁶, redan fungerar väl i Somalia, liksom att majoriteten av befolkningen redan behärskar arabiskan. Sannolikt sökte Haji Mohamed befästa sin politiska position genom att vinna gillande bland religiösa ledare och ledande affärsmän. Svaret från de italienska myndigheterna den 17 maj blev att arabiskan redan under rådande omständigheter kan studeras vid sidan av italienskan i de somaliska skolorna. Det territoriella rådet fastslår också den 2 februari 1951 att somaliskan alltid skall användas i muntlig kommunikation och att man snarast måste finna en adekvat lösning för att skriva somaliska (Maino 1957: 18).

Nu var alltså den första och mest grundläggande frågan inte vilken skrift som skulle antas som officiell för somaliskan, utan vilket språk som skulle

⁶ Med LINGUA FRANCA menas ett främmande språk som används som kommunikationsspråk mellan två personer då ingen av dem kan den andras modersmål. I dagens värld är engelskan ett mycket vanligt lingua franca, men i vissa delar av världen är det hela andra språk som dominerar i den funktionen.

antas som officiellt för den nya somaliska republiken: somaliska, arabiska, italienska eller engelska?

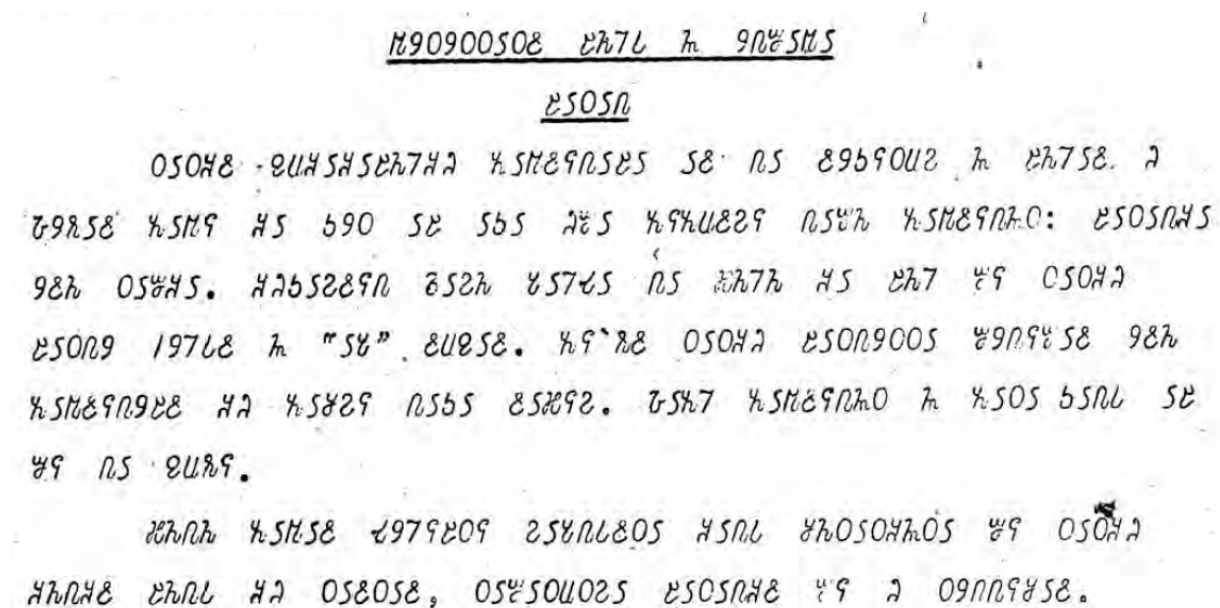
Befolkningen var kluven. Dels fanns ett allvarligt motstånd mot somaliskan från dem som ville införa arabiskan som officiellt språk, dels fanns också ett stort motstånd mot det latinska alfabetet inom de grupper som ville införa somaliskan, men av religiösa skäl ville skriva somaliska med arabisk skrift.

I denna situation valde myndigheterna att 1962 göra engelskan till det gemensamma skolspråket i grundskolan (Hared 1992: 33).

Unikt somaliska skriftsystem

Förutom med latinsk och arabisk skrift har somaliskan genom tiderna även skrivits med ett par unikt somaliska skriftsystem. De tre mest kända helt somaliska alfabeterna presenteras nedan. Förutom dessa tre finns även åtta mindre kända som alla utvärderades av en språkkommission 1960.

Det alfabet som är äldst och mest känt är osmania-skriften som tillkom i början av 1920-talet.

Avsnitt ur: Keenadiid (1966) *Sheekada yaabka le oo dadka.*

Osmania-alfabetet

$\delta = '$	$\mathfrak{b} = \text{m}$	
$\mathfrak{w} = \text{b}$	$\mathfrak{z} = \text{n}$	$\mathfrak{s} = 1$
$\mathfrak{t} = \text{t}$	$\mathfrak{w} = \text{w}$	$\mathfrak{e} = 2$
$\mathfrak{l} = \text{j}$	$\mathfrak{h} = \text{h}$	$\mathfrak{h} = 3$
$\mathfrak{m} = \text{x}$	$\mathfrak{y} = \text{y}$	$\mathfrak{d} = 4$
$\mathfrak{h} = \text{kh}$		$\mathfrak{e} = 5$
$\mathfrak{o} = \text{d}$		$\mathfrak{y} = 6$
$\mathfrak{r} = \text{r}$	$\mathfrak{s} = \text{a}$	$\mathfrak{o} = 7$
$\mathfrak{s} = \text{s}$	$\mathfrak{a} = \text{aa}$	$\mathfrak{c} = 8$
$\mathfrak{sh} = \text{sh}$	$\mathfrak{e} = \text{e}$	$\mathfrak{u} = 9$
$\mathfrak{dh} = \text{dh}$	$\mathfrak{ee} = \text{ee}$	
$\mathfrak{c} = \text{c}$	$\mathfrak{i} = \text{i}$	
$\mathfrak{g} = \text{g}$	$\mathfrak{ii} = \text{ii}$	
$\mathfrak{f} = \text{f}$	$\mathfrak{o} = \text{o}$	
$\mathfrak{q} = \text{q}$	$\mathfrak{oo} = \text{oo}$	
$\mathfrak{k} = \text{k}$	$\mathfrak{u} = \text{u}$	
$\mathfrak{l} = \text{l}$	$\mathfrak{uu} = \text{uu}$	

Försök läsa resten av detta korta textavsnitt

dayuuradaha cusubi waa dhawr jaad
 OS&h7SOS&S ያለፈው ዓመት ነው ሲሆን 190.
waxaa ka mid ah kuwa dheereeya oo loo
 ከሆነ ዘመን 590 ዓ.ም. ያለፈው ሲሆን ከ
 ጸደቀው 09797 ዓ.ም. ጋር ይደገፋል ይህም ከሆነ
 ዘመን 590 ዓ.ም. ያለፈው ነው ሲሆን ከሆነ
 ከሆነ ዓ.ም. ያለፈው ዘመን 5749 ዓ.ም. ያለፈው ከሆነ
 ሲሆን ያለፈው ከሆነ ዓ.ም. ያለፈው ከሆነ
 ዘመን ያለፈው ዘመን 590 ዓ.ም. ያለፈው ከሆነ
 ከሆነ ከሆነ 190 ዓ.ም. ያለፈው ከሆነ

Borama eller Gadabuursi (1933):

ƒ	J	P	O	Ɔ	ɥ	ɥ	T	S	3
b	t	j	d	g	h	kh	d	r	s
6	ɣ	ɤ	J	I	ɾ	ɳ	U	Q	ɣ
sh	c	f	q	k	l	m	n	w	y
T	H	I	L	C	CC	ɔ			
a	e	i	ii	u	uu	oo			

Textexempel:

3HΓTɣ
 QTCPII TU PHɣGT ɣC3HU.3TGT-
 NT. TUTɣC QT UTɣTT. (H) IL QC-
 ɣC ɣTG Oɔɣɔ. TQJ IL QHUT QT-
 ɣT ɣCUTɣ ɾɣɣɣ. ɣɣɾ UT QCC
 ɣɣɣT. TGTɣɣ QTɣ UT 3ɔ ɣTOTɣ.
 Uɔ 3ɔ Tɣ 3CɣTɣ. ɣɔɣTUT QTɣ
 ɣɣɣT. QTCGT IT ɣCCɣHT QCɣC
 ɣTɣTɣ ɣTɣɣH3T.

UCCJ ɣɣH
 ɣɔTNT.

Källa: <http://www.omniglot.com/writing/somali.htm>

Om du vill läsa mera...

Giorgio Banti. 1988. [Scrittura](#). I boken *Aspetti dell'espressione artistica in Somalia*, redaktör Annarita Puglielli, s. 21–29.

Mauro Tosco. 2010. [Somali writings](#). I webbtidskriften *Afrikanistik-Aegyptologie online*.

Tema 2: Somaliskans äldre historia

1. När började sammanhängande texter skrivas på somaliska?
2. Vilken skrift användes av poeter?
3. Vilken skrift användes av språkvetare?
4. Ungefär när publicerades den första stora somaliska ordboken? Till vilket språk? Vad hette författaren?
5. Ungefär när publicerades den första stora somaliska grammatiken? På vilket språk? Vad hette författaren?
6. Vad menas med ett lingua franca?
7. Vilket var det första unikt somaliska alfabetet? När och av vem skapades det?
8. Vilket alfabet förespråkades först av SYL?
9. Senare ändra partiet uppfattning i språkfrågan. Hur?
10. När beslutade man för första gången i Mogadishu att myndigheterna skall använda somaliskan i tal och så snart som möjligt även i skrift?

Tema 2: Somaliskans äldre historia

Svarsförslag.

1. När började sammanhängande texter skrivas på somaliska?

Under andra halvan av 1800-talet. De äldsta bevarade texterna är från slutet av 1800-talet.

2. Vilken skrift användes av poeter?

Arabisk skrift.

3. Vilken skrift användes av språkvetare?

Latinsk skrift.

4. Ungefär när publicerades den första stora somaliska ordboken? Till vilket språk? Vad hette författaren?

London 1897. Somalisk-engelsk. Evangelist de Larajasse.

5. Ungefär när publicerades den första stora somaliska grammatiken? På vilket språk? Vad hette författaren?

1880 i Bombay. På engelska. Fred. M. Hunter.

6. Vad menas med ett lingua franca?

Ett lingua franca är ett språk som används av människor som med olika modersmål som ett hjälpspråk för att kunna kommunicera om de inte kan använda något av de båda modersmålen. I Afrika är det ofta engelska, arabiska, franska eller portugisiska.

7. Vilket var det första unikt somaliska alfabetet? När och av vem skapades det?

Osmania skapades i början av 1920-talet av Osman Yusuf Kenadid.

8. Vilket alfabet förespråkades först av SYL?

I mitten av 1940-talet använde man osmania och ville göra somaliskan till officiellt språk med denna skrift..

9. Senare ändra partiet uppfattning i språkfrågan. Hur?

Omkring 1950 ville man i stället göra arabiskan till officiellt språk.

10. När beslutade man för första gången i Mogadishu att myndigheterna skall använda somaliskan i tal och så snart som möjligt även i skrift?

1951.

Tema 3: Somaliskans standardisering

Morgan Nilsson

20 september 2019

1 Vad är ett standardspråk?

Enkelt uttryckt är ett standardspråk en form av ett språk som är relativt enhetlig och stabil och framför allt används i olika offentliga sammanhang. Syftet är många gånger att underlätta kommunikationen mellan invånarna i ett språkområde eller land. I första hand är det ett skrivet språk, men även det talade offentliga språket strävar vanligtvis mot samma standard, även om variationen i talat språk brukar vara större.

I många fall växer ett standardspråk fram av sig självt under en ganska lång tidsperiod, men det är också vanligt att processen påverkas och påskynas av olika krafter i samhället. Det är vanligt att inflytelserika personers och grupper språk ligger till grund för standardspråket. Sådana inflytelserika personer och grupper kan vara av olika slag: t.ex. politiskt inflytelserika personer, välbärgade handelsmän, framstående religiösa ledare eller framgångsrika författare och poeter.

Sådana inflytelserika personers språk kan ibland fungera som en grund för en politiskt styrd språkplanering. Myndigheterna kan då ta initiativ till språkliga reformer som genomförs vid ett lands alla skolor och myndigheter. Hur massmedia förhåller sig till standardspråket och vilken makt politikerna har över massmedia spelar naturligtvis också en stor roll.

De flesta standardspråk brukar finnas beskrivna i olika handböcker, framför allt i ordböcker och grammatikböcker. Utarbetandet av sådana handböcker kallas KODIFIERING av standardspråket. Sådana handböcker kommer i en del fall till efter politiska beslut, medan de i andra språk utarbetas på enskilda personers eller förlags eget initiativ.

2 Somaliskans första steg mot en standard

År 1941 startades för första gången radiosändningar från Hargeysa och 1951 även från Mogadishu (Hassan & Ahmed 2011: 12, 44). Båda stationerna sände på flera språk, även somaliska. Redan från första början blev radio-redaktionerna tvungna att ta ställning till vilken "typ" av somaliska man skulle använda. Naturligtvis valde man en form som uppfattades som "fin" och "prestigefylld". Snart blev språket som användes i radiosändningarna allt mera enhetligt och stabilt, vilket just är vad som är typisk för standardisering.

Särskilt behövde man arbeta med att utvidga ordförrådet för att kunna tala om olika abstrakta begrepp inom olika ämnesområden. Kort sagt behövde man skapa en terminologi på somaliska, och några av de mest akuta områdena var politik och ekonomi. Detta är ju väldigt vanliga ämnen i

nyhetssändningar. Att utveckla och berika ett språks ordförråd och arbeta för att alla talare inom språkområdet använder samma ord för samma begrepp, så att missförstånd inte uppstår, är också en mycket viktig del av en standardiseringsprocess.

Nästa viktiga steg i standardiseringsprocessen var de olika teatrar som växte fram på olika platser under 1950-talet och satte upp föreställningar på somaliska. Här kom språket till användning i nya sammanhang, och en annan del av språket och ordförrådet anpassades långsamt till en gemensam standardspråklig norm. Inom konstnärliga områden som teater, poesi och skönlitteratur råder förstås större frihet att använda språket på ett mera personligt sätt, men samtidigt är det helt naturligt att den offentliga och den konstnärliga formen av språket påverkar varandra så att de olika formerna närmar sig varandra och standardspråket över tid blir allt mer enhetligt.

Men vid denna tid användes somaliskan i stort sett bara i talad form. Diskussionen om den skrivna somaliskan var helt fokuserad på vilket alfabet som skulle användas. Innan den frågan var löst var det svårt att börja använda somaliskan i skriven form i någon större utsträckning, även om olika personer naturligtvis skrev på somaliska i mindre omfattning ända sedan senare delen av 1800-talet. Problemet var att det fanns olika grupperingar som förespråkade olika lösningar: arabisk skrift, latinsk skrift eller en helt unik somalisk skrift. Dessutom fanns det grupper som helt ville välja bort somaliskan och i stället göra arabiskan till Somalias officiella språk.

3 Yassin och Shire

Två personer som kom att spela en mycket viktig roll för somaliskans standardisering var Yassin Osman Kenadid och Shire Jama Ahmed. De var båda mycket kunniga när det gäller språk.

Shire Jama Ahmed var född 1936 i Wardheer i Ogaden. Han studerade tidigt bl.a. arabiska i Mogadishu. 1945–1951 gick han i brittisk skola i norr för att sedan på nytt återuppta studierna i arabiska. 1955 fick han ett stipendium för studier vid universitetet i Kairo. Där antar man att han ägnade särskilt intresse åt studier i språkvetenskap. 1957 återvände han 21 år gammal till Somalia och gav sig genast in i språkdebatten.

Motståndet mot latinsk skrift var stort. Osmania ansågs passande av nationalistiska skäl, medan den arabiska skriften ansågs passande på religiös grund. Den latinska skriften förknippades nästan bara med kolonialmakternas maktutövning, och de få som öppet förespråkade latinsk skrift fick utså allmänhetens skarpa kritik.

Yassin, Shire och många, många andra tillsammans med dem, menade

att det inte fanns någon anledning att välja ett annat officiellt språk än somaliskan, eftersom Somalia – som ett av ytterst få länder i Afrika – hade en språkligt sett nästan helt enhetlig befolkning. De pekade även på att andra riktigt stora muslimska länder som Turkiet, Iran och Pakistan hade valt att göra sina inhemska språk till officiella språk, inte arabiskan. Att inte få använda modersmålet som officiellt språk medför stora hinder för majoriteten av befolkningen, och det skulle innebära stora hinder för utvecklingen i Somalia. Man menade att det var helt nödvändigt att välja somaliskan som officiellt språk om man seriöst ville arbeta för en allmän skolgång för hela befolkningen och att undanröja analfabetismen.

Även om Yassin och Shire alltså hade det gemensamma målet att göra somaliskan till landets officiella språk så rådde det ändå stora meningsskiljaktigheter mellan dem. Yassin förespråkade Osmania-skriften, som hade skapats av hans far, medan Shire förespråkade latinsk skrift, främst av rent tekniska skäl. Landets tryckerier och skrivmaskiner hanterade ju latinsk skrift eftersom de användes för att skriva kolonialmakternas språk – engelska och italienska.

4 Den första offentliga skrivna somaliskan

Den förste somaliske premiärministern (1949-1961) Abdullahi Issa Mohamud förespråkade den latinska skriften och i den italienskspråkiga tidningen *Corriere della Somalia* introducerade man redan den 2 mars 1957 en sida på somaliska skriven med latinsk skrift under rubriken *Wargeys-ka Somaliyed*. (Se illustration 1.) På grund av allvarliga protester upphörde dock denna sida lika plötsligt som den införts.

Detta intermezzo fick Shire att arbeta ännu mera intensivt för införandet av den latinska skriften. Han jämförde den latinska skriften med bl.a. elektriciteten. Han menade att både elektriciteten och den latinska skriften hade introducerats i Somalia av kolonialmakterna, men ingen ville avskaffa elektriciteten. Han påpekade också att andra stora språk i muslimska länder, t.ex. turkiskan, med framgång hade infört den latinska skriften. I stort sett hade Shire utformat sitt förslag till latinsk skrift för somaliskan redan 1960 och han hade redan då utformat det på nästan samma sätt som det alfabet som i dag utgör den officiella somaliska standardortografin.

Illustration 1: Den första sidan på somaliska i en dagstidning, 2 mars 1957

5 Den första språkkommissionen

När den självständiga republiken Somalia bildades 1 juli 1960 löste man inte språkfrågan, utan fortsatte att använda italienskan och engelskan tillsammans med arabiskan som administrativa språk. Folk kom nu att förstå hur svårt det är att ha främmande språk som landets officiella skriftspråk. Behovet att införa somaliskan som officiellt språk blev därmed allt mera uppenbart för stora delar av befolkningen. Redan den 8 december 1960 tillsatte den nya republikens regering en kommission med nio medlemmar under ledning av Musa Ismail Galaal för att rekommendera den mest lämpade skriften för somaliskan sett ur ett rent tekniskt perspektiv. Kommissionen angav dock själv i den rapport som avlades den 15 maj 1961 angående en passande ortografi för somaliskan att man även tagit hänsyn till landets ekonomi och samhällsutvecklingen i stort.

Kommissionen gav allmänheten 15 dagar för att inkomma med förslag till en somalisk ortografi för att sedan utvärdera dessa förslag utifrån 17 kriterier som kommissionen redan på förhand hade ställt upp. Några av de viktigaste kriterierna var att skriften skulle vara fonetisk, vara enkel (utan accenter eller andra hjälptecken), vara ekonomiskt försvarbar (kunna skrivas och tryckas med den utrustning som redan fanns i landet), kunna telegraferas, vara lätt att lära sig, fungera för alla dialekter, samt vara unikt somalisk (inte hämtad direkt från något annat språk). Frågor som gällde religion och kultur inkluderades inte i kriterierna, helt i enlighet med kommissionens uppdrag.

Hela kommissionen ägnade sig först gemensamt åt studier i ortografi ur ett allmänt språkvetenskapligt perspektiv, i telegrafi, liksom i somalisk fonetik och grammatik.

Illustration 2: En artikel i *Wargeys-ka Somaliyed*, 2 mars 1957

Wareg-gî dhowâ ê hâkin-ka magâlo-da baydhabod iyo madah-dî ay kulmen

Hâkin-ka magâlo-da Baydhabod ê Ahmed Râge 'Abdi ah bâ malin dhaweyd wuhû ku sô waregey búloyin-ka ka tirsan magâladîsa.

Bûlo-da Gorisane la yirahdo mar-ku tagey hâkin-ku ô û ku waregey iyada iyo war-têda ba bu wahû u yimid duq-î mêl-sha ô isagu na u ga waramey in la gu nebad qâbo bûlo-da ô ay miyiran tahai, la na bihiyo 'anshurta bêraha. Wuhû duqu hâkin-ka ogeysiyey in 'êl-kî bûlo-da lô bâhan yahai in la qodo. Wahâ' ra'iyey dad-ka ka sokow in bêr-tu na ku tôseyso. Hâkin-ku na sabab-tî dahisey 'êl-ka qodnin-kîsa bu uga waramey wahâ na u ka ballan qâdey inû u dadâlo, dabadêd na hâkin-kî wahû sô adey bûlo-da la yirahdo Tigan-Kasa Sheb.

Mêl-shân na wahû ku la kulmay dugow-dî iyo 'ulumodî, hawên-ku na wâ ay u 'ar-rab-dhaben, dhallin yaro-du na wâ ay u 'ayârtay wahâ na la tiriye hêso Dowlad-da amman-têda ah. Hâkin-ku, gêd-kî 'âdo-da ahâ hostisa bu ikhyar-tî ku la hadley, wahâ

na u gar siyey salan-tisa iyo tî hâkin-ka jaha-da. Dawr odey bâ ka hadlay gêd-kî ô ku mahad naqay hâkin-kî wahâ na ay weydisten in lô qodo 'êlal iyo waroh. Mar-kôda wahâ hadley ô la dardarmey hâkin-ka duqa la yirahdo Hussên 'Abdi Nûr iyo rag kale ô ku adkêyey 'od-kôda inû gârsiyo hâkimmo-da sare ô degdeg lô ga kâlmeyo biyo yarîda, wahâ ballanqâdey in la sô diro rag farsamo leh ô firya sidî wah-lô sameyn karo.

Dabadêd-na wahû u sô 'ar-rabay Baydhaboh.

Nin-ka madah ah haffis-ka ka furan Addis-Ababa ô ka tirsan mêlsha la yirahdo UNICEF, la na yirahdo maga'isa H. Ehrenstrale, iyo Fulvio Rizzetto bâ wahey ku hoyden Baydhabo, wahâ dhaweyey hâkin-ka Jahada Hâjî Bashir Isma'il, intî ay jôgen na magâloda u wêyn Alto Juba, wahay âd u dâwaden Isbital-ka iyo dugsi-ga wêyn ê Jahada iyo dugsiyoda kale, wahâ na ay âd u shekeysten nin-ka la madah-a ah sida so'od-kôdu yahai iyo sidu wah tar-kôdu yahai.

Det inkom 18 olika förslag till ortografi för somaliskan och samtliga granskades noggrant enligt de 17 kriterier som hade fastställts av kommissionen. Elva av förslagen var olika nyskapade och helt unika somaliska alfabet, fyra var anpassade varianter av den arabiska skriften och tre var anpassade varianter av den latinska skriften.

Kommissionen understryker i sin rapport att det inte råder något samband mellan ett språks alfabet och talarnas religiösa tro. Man betonade att detta var hela denna muslimska kommissions enhälliga uppfattning. Kommissionen anger att den följt sitt eget samvete och valt den skrift som bäst gagnar utvecklingen av det somaliska samhället.

I sitt utlåtande framhåller kommissionen att alla de inhemska och unikt somaliska förslagen skrivs från vänster till höger, som den latinska skriften, och man tolkar detta som en indirekt indikation på att somalier på ett undermedvetet plan ändå har en positiv inställning till den latinska skriftens grundläggande principer. Vidare har själva tecknens utformning i de unikt somaliska alfabeterna mera gemensamt med formerna hos tecknen i det latinska alfabetet än med tecknen i det arabiska alfabetet, och c:a en fjärdedel av tecknen i de unikt somaliska förslagen liknar starkt något tecken i det latinska alfabetet. Alla de unikt somaliska förslagen är dock ekonomiskt omöjliga att försvara eftersom alla skrivmaskiner och all tryckeriutrustning skulle behöva bytas ut.

Även när det gäller de arabiska förslagen anför kommissionen att antalet skrivmaskiner och mängden tryckeriutrustning är liten och att kostnaderna för att skaffa en tillräcklig mängd sådan utrustning skulle bli höga. Man framhåller vidare att läsbarheten och inläringen av den arabiska skriften försvåras av det omfattande bruket av små diakritiska hjälptecken och att det arabiska vokalsystemet med sina tre korta och tre långa vokaltecken är alltför begränsat för somaliskan. Vissa tecken används som tecken för både vokal och konsonant. De korta vokalerna skrivs dessutom oftast inte ut i arabiskan, men det skulle vara helt nödvändigt att skriva ut dem i somaliskan. Man betonade även att tidigare försök att skriva somaliskan med det arabiska alfabetet som gjorts av bl.a. Sayid Mohamed Abdillahi Hassan, Mohamed Abdillahi Mayal (Berbera), Osman Yusuf Kenadid, Sheikh Abdulrahman Kadi (Borama) samt engelsmannen J. S. King inte heller hade lett fram till några väl fungerande resultat. Mohamed Abdillahi Mayal hade framställt skolböcker skrivna med arabisk skrift, men dessa hade stött på motstånd från befolkningen. Sayid Mohamed Abdillahi Hassan hade övergivit sin idé att låta skriva ner sina texter på grund av svårigheterna att hantera de somaliska vokalerna med det begränsade antalet arabiska tecken. Osman Yusuf Kenadid hade på 1920-talet till sist valt att skapa sitt eget alfabet, vilket hade inneburit ett stort steg framåt i utforskandet av det somaliska språkets ljudsystem, och lett till

Illustration 3: Shire Jama Ahmeds förslag till somalisk ortografi

Consonants,	b	t	j	ch	x	d	r	s	sh	dh	c	g	f	q	k	l	m
	n	w	h	y	.												
Vowels, (Short)	a	i	u	e	o												
" (Long)	`a	`i	`u	`e	`o												

Illustration 4: Språkkommissionens förslag till somalisk ortografi

Consonants,	.b.	.t.	.j.	.ch.	.kh.	.d.	.r.	.s.	.sh.	.dh.	.c.						
	.g.	.f.	.q.	.k.	.l.	.m.	.n.	.w.	.h.	.y.	.ny.	.jy.					
	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Vowels (Short)	.a	.	.i	.	.	.u	.	.	.e	.	.	.o	.	.	.	.	.
" (Long)	aa	.	ii	.	.	uu	.	.	ee	.	.	oo	.	.	.	.	.

att ett korrekt antal vokaltecken hade skapats.

Ur kommissionens perspektiv hade alltså de latinska förslagen betydligt fler fördelar än de unikt somaliska och de arabiska. Inom kommissionen var dock Yassin Osman Kenadid en stark förespråkare för sin fars Osmania-skrift och Ibrahim Hashi Mohamud en hängiven anhängare av den arabiska skriften. Båda insåg att deras ståndpunkter hade mycket små chanser utifrån de 17 kriterier som ställts upp av kommissionen och mot slutet av arbetet lämnade Ibrahim Hashi Mohamud och Mohamud Jama Afballad kommissionen i protest, medan Yassin Osman inkom med en begäran om ledighet.

Endast sex av kommissionens medlemmar rekommenderade därmed slutligen Shire Jama Ahmeds förslag i en lätt bearbetad version. Påpekas bör att Shire ju själv deltog i kommissionen och därmed i bearbetningen av förslaget. Enligt kommissionens rapport hade Shires skrift utarbetats 1960 och bestod då förslaget inlämnades av den teckenuppsättning som återges i illustration 3 (Galaal 1961: 57).

De enda skillnaderna mot dagens ortografi är att Shire föreslog att skriva långa vokaler med ett accenttecken och att använda "ch" för dagens "x", medan "x" skulle användas för dagens "kh".

När kommissionen gjort sitt val beslutade man sig för att i första hand rekommendera en lätt modifierad version av Shires förslag. Kommissionens förslag återges i illustration 4 (Galaal 1961: 70).

Observera att den enda skillnaden i jämförelse med dagens ortografi är att "ch" fortfarande föreslås i stället för dagens "x". Teckenkombinationerna "ny" och "jy" är endast tillagda för att återge specifika ljud i vissa sydliga dialekter. Accenttecknen är tillagda som ett sätt att kunna återge ton och betoning vid behov.

6 Politikerna visar ingen handlingskraft

Kommissionens rekommendation lämnades helt utan åtgärd från politikernas sida under en lång rad år. I stället beslutade man att göra engelskan till undervisningsspråk i skolorna.

År 1966 bad politikerna på nytt en kommission om en ny rekommendation, denna gång genom UNESCO. Professor B. W. Andrzejewski vid universitetet i London utsågs tillsammans med två andra språkvetare. Sju olika förslag till ortografier inkom denna gång: tre latinska, två arabiska och två unikt somaliska. Kommissionen valde att inte direkt föreslå något av förslagen, utan redogjorde i stället för olika för- och nackdelar med de olika skriftsystemen. Bland de olika latinska systemen framhöll man dock tydligt fördelarna med Shire Jama Ahmeds förslag, framför allt av tekniska och ekonomiska skäl. Återigen var politikerna oroliga för den allmänna opinionen och inte heller denna kommissions rapport ledde till några åtgärder.

Under hela 1960-talet ägnade sig dock Shire Jama själv åt att systematiskt samla in ett stort material av muntligt traderad poesi och berättelser som han nedtecknade med sin egen latinska ortografi. År 1965 gav han ut en bok med titeln *Gabayo, maahmaah iyo sheekooyin yaryar*. Ett kort utdrag ur boken återges i illustration 5.

Året därpå började han ge ut sina texter i en egen tidskrift kallad *Iftiinka Aqoonta*. Denna utkom med sex nummer från november 1966 till juli 1967. Tack vare denna tidskrift fick Shires skrift med tiden allt fler anhängare. I tidskriften hade han gjort de sista små förändringarna av sitt stavningssystem. Han hade infört bokstaven 'x' och tecknet ' för hamsa. I allt väsentligt sammanfaller stavningen nu med dagens system. Den viktigaste återstående skillnaden är att fler bokstäver än i dag förekommer som dubbeltecknade, t.ex. ss. Ett kort utdrag ur det sista numret av tidskriften återges i illustration 6.

Illustration 5: Ur Shires *Gabayo, maahmaah iyo sheekooyin yaryar*, 1965

ORGI

Cigaal Barre nin la yiraahdo baa wuchuu lahaa orgi caadto ahaa, marka Cigaal orgigii buu koriyay. Dhawr bilood haddii laga joogo ayuu cayilay, aad iyo aad buu u jeclaaday Cigaal orgiga. Orgigu na markuu arko waa ku soo ordi jiray, machaa yeelay waa u roonaa. Maalintii danbe ayuu wuchuu maqlay orgigii oo qaylina-haya, qaaq.. qaaq! Markaasuu dhugtay, markaasuu wuchuu arkay naagtiisii oo sii wadda in ay qalsho. Markaasuu inta ku booday ka soo reebay oo ye:

Illustration 6: Ur Shires *Iftiinka Aqoonta* nr 6, 1967

Wiil-Waal ababiddiisi

Wiil-Waal wuxuu ku ababay Jigjiga iyo ageheeda. Wuxuu jeclaa fardo-fuulka. Markuu yaraa Quraanka, ayuu dhigan jiray. Wuxuu jeclaa orodka iyo bootinta. Legdanka aad buu u yiqiin. Dadku waxay ku dhihi jireen «wuxuu noqon doonaa nin geessi ah». Markii u koray Wiil-Waal, wuxuu jeclaa sheekadii geessigii Soomaalida Axmad Gurey oo jabshay «Amxaarada». Sheekooyinkiisii iyo goobihii uu dagaalka ka dhigay, ayuu Wiil-Waal sheekadooda jeclaa. Axmad Gurey, wuxuu dagaal ku kiciyey Amxaarada, qar-nigii lixiyo-tobnaad. Liibaantii uu helay, ayaa wiil-waalna doonayay inuu gaaro.

Wuxuu Wiil-Waal marmarka qaarkood maqli jiray sheekooyin calool-xuma-leh. Sheekooyinkaasi, waxay ku saabsanaayeen, sidii awowayaalkiis, Bartire u dilay. Middaassi waxay ku reebtay Wiil-Waal aamin-xumo iyo inuu dadka is ka dhawro. Wuxuu ku riyoon jiray, hadduu Boqortooyo helo, siduu dhaqan-xumada u baddali lahaa.

7 Somaliskan blir officiellt språk

1969 tog militären makten i Somalia och deklarerade att somaliskan skulle införas som officiellt skriftspråk så snabbt som möjligt. I januari 1971 fick därför en kommission bestående av 11 man i uppgift att utarbeta skolböcker, en grammatik och en ordbok, samt att utveckla en modern teknisk terminologi (Laitin 1977: 115).

Däremot skulle kommissionen inte ta ställning till vilken skrift som skulle användas. Böckerna författades alltså utan att författarna visste säkert vilken skrift som skulle komma att användas och i instruktionerna ingick att var och en fick skriva på det sätt de själva fann för gott, men det fanns bara latinska skrivmaskiner att tillgå (Laitin 1977: 117). Ortografin skulle komma att korrigeras i efterhand i enlighet med regeringens kommande beslut.

Den 21 oktober 1972 beslutade man så att somaliskan skulle skrivas med den skrift som redan använts av Shire Jama Ahmed. Alla statsanställda fick tre månader på sig att lära sig att skriva somaliska och därefter infördes somaliskan den 1 januari 1973 som officiellt språk och började tillämpas överallt inom administration och förvaltning. Senare under år 1973 infördes somaliskan som undervisningsspråk i lågstadiet och på bara några månader ersatte också somaliskan de tidigare språken i dagspressen.

Trots att Shire Jamas skrift infördes utan några egentliga ändringar är detta ett relativt okänt faktum bland allmänheten. Ett visst antal böcker, tidningar och tidskrifter hade redan hunnit tryckas med denna skrift under de 15 år som gått sedan de första sidorna i *Corriere della Somalia* i mars 1957. Förutom Shires *Iftiinka Aqoonta* finns bl.a. också den första somalisk-ryska och rysk-somaliska ordboken från 1969 och språkkommissionens första somaliska grammatik från 1971. Några rader ur dessa båda böcker återges i illustration 7 och 8.

Precis som de flesta andra standardspråk har alltså dagens skrivna somaliska vuxit fram genom en dynamisk process, även om en viss individ haft ovanligt stor inverkan på utvecklingen. Lagstiftningen 1972 innebar alltså i första hand en juridisk formalisering av den språkform som redan i stort sett hade etablerat sig av egen kraft. Det viktiga med det politiska beslutet var alltså inte att man ”gav somaliskan en skrift”, det hade somaliskan redan haft sedan ganska lång tid tillbaka, utan att det i praktiken redan etablerade somaliska skriftspråket slutligen med stöd i lagen infördes som OFFICIELLT SPRÅK i administration och skolsystem, och där ersatte engelskan, arabiskan och italienskan.

Efter 1972 kom språkkommissionen att införlivas med Somalias kulturakademi och Shire Jama blev dess ordförande. Han var också en av medförfattarna till den första grammatiken över det somaliska standardspråket

Illustration 7: *Ur Abwan Urursan Af Soomaali iyo Rusha*, 1969

ban-ka <i>м.</i> 1) равнина; 2) площадь (<i>в городе</i>). bandhig-ga <i>м.</i> 1) ярмарка; 2) выставка; показ; 3) музей. bangi-ga <i>м.</i> банк. baniadem-ka <i>м.</i> человечество. baniademnimo: ~ аһ человеческий. bannaan свободный, неза́нятый. bannaan-ka <i>м.</i> 1) свободное (неза́нятое) место; 2) площадь (<i>в городе</i>).	barbardhigid: is ~ сравнивать. barbardhigid-da <i>жс.:</i> is ~ сравнение. bare-ha <i>м.</i> педагог, учитель. barxad-da <i>жс.</i> вестибюль; коридор. bari-da <i>жс.</i> курдюк. bari-ga <i>м.</i> восток; Bariga Fog Дальний Восток; Bariga Dhexe Средний Восток; Bariga Dhow Ближний Восток. barid 1) учить (<i>кого-л.</i>); 2) преподавать.
--	---

Illustration 8: *Ur Aasaaska Nazwaha Af Soomaaliga*, 1971

<u>Q O D O B</u> * Qoqobku waa qurub ama cod ka mid ah qaybaha hadalka, wuxuuna gadaal ka raacaa magaca. Qodob-yada afkeennu waa sideedd: Afar waa lab, sida: ka, ga, ha, a. Afar waa dheddig, sida: la, da, sha, dha.
--

Aasaaska Naxwaha Af Soomaaliga (1:a uppl. Mogadishu 1971, 46 s.; 2:a uppl. Mogadishu 1973, 40 s.). Samtidigt publicerade han även en helt egen somalisk grammatik under titeln *Naxwaha Af Soomaaliga* (1:a tryckningen, Mogadishu 1973, 156 s.; 2:a tryckningen 1976). Senare blev Shire även kulturattaché vid den somaliska ambassaden i Stockholm. Han bodde sedan också kvar i Stockholm för resten av sitt liv.

8 Literacitetskampanjen

BBC: Somalia's Rural Literacy Campaign

YouTube: Somalia Literacy Campaign Ololaha Horumarinta Reer Miyiga 1974

9 Det somaliska standardspråket

Hur stabilt är det somaliska standardspråket? Det är naturligtvis en svår fråga att svara på, men man kan ändå säga att i jämförelse med de flesta språk i världen så är somaliskan mycket väl standardiserad. Att det finns personer och grupper som har invändningar mot den rådande standarden är inte något konstigt. Sådant förekommer i de flesta språk.

Några faktorer som ofta nämns som typiska för ett standardspråk är att denna form av språket – till skillnad från dialektala former av språket – är:

- enhetligt
- stabilt
- gemensamt för hela språkområdet,
- status- och prestigefyllt,
- används av myndigheter och offentlig sektor,
- används i utbildningssystemet,
- används i massmedia,
- dokumenterat i ordböcker och grammatikböcker,
- sanktionerat genom politiska beslut.

Till större delen uppfyller somaliskan idag dessa kriterier. Än mer uppfylldes kanske kriterierna under 1970- och 1980-talet, då man i skolsystemet, i det politiska livet och vid myndigheterna bara använde somaliskan.

På flera håll finns det politiska beslut på somaliskans status som officiellt språk. Somaliskan används också systematiskt i massmedia. Det finns ett antal stora ordböcker och grammatikböcker som dokumenterar språket och dessa verk är till största delen enhetliga, men en viss variation förekommer, vilket inte är konstigt med tanke på att standardspråket är relativt ungt och används över ett väldigt stort geografiskt område och i flera olika stater.

10 Det svenska standardspråket

Svenskan har en längre tradition av att dokumentera standardspråket. Sedan 1786 har Svenska Akademien i uppdrag att vårda svenskan, och sedan 2006 har även Språkrådet ett liknande uppdrag, men de båda institutionerna arbetar på väldigt olika sätt. Akademien har publicerat ett antal viktiga ordböcker och en grammatik över standardsvenskan, medan Språkrådet bedriver mera aktiv rådgivning, både genom att svara på direkta frågor och genom att ge ut böcker med mera konkreta råd kring hur man skriver god svenska.

Standardiseringen av olika språk har gått till på väldigt olika sätt. För svenskans del lät kung Gustaf III skapa Svenska Akademien år 1786 med syfte att arbeta för det svenska språkets ”renhet, styrka och höghet”. Akademien fick i uppdrag att författa en ordbok och en grammatik. Dessutom skulle man ordna tävlingar i att tala och skriva väl på svenska. Redan 1787 började de arton medlemmarna i Akademien att arbeta på en ordbok. Man tog några bokstäver var i alfabetet, men arbetet gick långsamt och det ledde inte till någon färdig ordbok. I stället inrättade man efter c:a 100 år en särskild ordboksredaktion i Lund och där påbörjades arbetet med Svenska Akademiens Ordbok (SAOB). Man började från bokstaven A och 2018 har redaktionen hunnit fram till ordet vret.

Redan innan man hade påbörjat arbetet med den stora SAOB ansåg Akademien att det var dåligt ställt med svenskarnas skrivkunnighet. Man beslutade att utarbeta en kort ordlista för skolorna och allmänheten – Svenska Akademiens Ordlista (SAOL). Den första upplagan kom ut 1874 och den senaste upplagan från 2015 är den 14:e i ordningen.

Inte förrän 1999, dvs. efter mer än 200 år, utkom Svenska Akademiens Grammatik (SAG) med omkring 2000 sidor. Den är förstås inte heller skriven av de arton medlemmarna i Akademien, utan av ett antal språkprofessorer vid våra universitet på uppdrag av Akademien.

Även tidigare har det naturligtvis funnits flera olika högt respekterade grammatikböcker som har beskrivit det svenska standardspråket. Oftast har de varit skrivna av en enskild person med mycket goda kunskaper både i och om det svenska språket och om språkvetenskap i allmänhet.

Dessutom har ett par böcker med olika typer av språkliga råd spelat en viktig roll för det svenska standardspråket, i synnerhet *Riktig svenska* (1939) av Erik Wellander, samt *Språkriktighetsboken* och *Svenska skrivregler* som ges ut av Språkrådet, den statliga myndighet som bildades 2006 för att ansvara för språkvård och språkpolitik i Sverige.

I Sverige finns en ganska stor konsensus kring att Svenska Akademiens Ordlista (SAOL) är den viktigaste källan till information om svensk rättstavning. Formellt sett ges ordboken ut av Svenska Akademien, men i praktiken utförs allt det praktiska arbetet av anställda vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Detta arbete utförs naturligtvis på uppdrag av Svenska Akademien och i enlighet med riktlinjer från Akademien, men när det gäller detaljerna i ordlistan har ändå medarbetarna en viss frihet. Å andra sidan utgår man inte längre särskilt mycket från medarbetarnas egen språkkänsla, utan innehållet grundar sig till allra största delen på ett stort textmaterial som bearbetas med datorer. Man arbetar med stora så kallade textkorporusar av den typ som t.ex. finns i Språkbankens Korp.

Däremot finns det inte något politiskt beslut om vad som ska betraktas som rätt och fel i svenskan. I en del andra länder finns det politiska beslut om standardspråket. I t.ex. Danmark och Tjeckien fattar myndigheterna beslut där man godkänner införandet av varje ny upplaga av Retskrivningsordbogen respektive Pravidla českého pravopisu [Regler för tjeckisk rättskrivning]. Efter myndigheternas beslut gäller de nya reglerna för alla myndigheter och skolor.

11 Somalisk språkvård

För somaliskan finns inte några stabila organisationer med lång tradition vars huvudsakliga syfte är att vårda och utveckla språket. Historiskt kan man dock säga att följande organisationer helt eller delvis haft ett sådant syfte eller utfört sådant arbete.

- Radio Hargeysas och Radio Mogadishus språkmedvetna redaktioner,
- den första språkkommissionen 1960-61,
- den tredje språkkommissionen 1971-73: Guddiga Af Soomaaliga,
- den Somaliska Nationella Kulturakademien,

- Universitet och institut där forskare arbetar med somaliskan, i synnerhet CERD i Djibouti och universiteten i Mogadishu, Hargeysa, Djibouti, Jigjiga och Dire Dawa.
- Den Interregionala akademien för somaliska språket, AGA, Akadeemiye Gobleedka Af-soomaaliga, grundad 2013.

12 Dokumentation av somaliskt standardspråk

Hur ser situationen ut för somaliskan? Jämfört med svenskan finns inte lika många av de faktorer som utmärker ett standardspråk, men jämfört med många andra språk finns ändå ganska mycket gjort för att ge språket en enhetlig form som kan fungera som ett standardspråk. Hit hör bland annat publikationer som:

- Stepanjenko. 1969. *Abwan urursan af Soomaali iyo Rusha*. PDF
- Skolböcker som skrevs under 1970- och 1980-talet.
- Guddiga Af Soomaaliga. 1971, 1973. *Aasaaska naxwaha af Soomaaliga*. PDF
- Shire J. Ahmed. 1973, 1976. *Naxwaha Af Soomaaliga*.
- Yaasiin C. Keenadiid. 1976. *Qaamuuska Af-Soomaaliga*. PDF
- 1985. *Dizionario somalo-italiano*. PDF
- Zorc m.fl. 1993. *Somali-English dictionary*.
- Mansur & Puglielli. 1999, 201x. *Barashada naxwaha af-Soomaaliga*. PDF
- Nya skolböcker i Somalia, Somaliland och Etiopien under 2000-talet.
- 2008. *Qaamuuska af-Soomaaliga*. Nairobi.
- 2012. *Qaamuuska af-Soomaaliga*. Roma. PDF
- 2013. *Qaamuus Afsoomaali*. Jabbuuti.
- Skönlitteratur med ett enhetligt språkbruk.
- Tidningar och tidskrifter med ett enhetligt språkbruk.

Det finns alltså många olika aktörer av väldigt olika slag som tillsammans arbetar för och bidrar till att det somaliska standardspråket stärks och blir allt stabilare.

Så länge enskilda personer och olika institutioner är villiga att arbeta vidare på den grund som redan finns så är varje bidrag som regel till stor nytta, oavsett om man har någon statlig institution bakom sig eller inte. Olika typer av publikationer som försöker att hålla sig till den redan etablerade normen bidrar till att ytterligare stärka denna norm och befrämja framväxten av en allt tydligare standard.

När tidigare arbeten inte ger några tydliga svar på vissa frågor och problem är den säkraste vägen för alla dem som författar nya publikationer att försöka ta reda på hur majoriteten av talarna använder språket. I dag kan man ganska lätt göra det med hjälp av datorer, korpusar och internet.

Värre är det när enstaka privatpersoner och i något enstaka fall till och med en institution föreslår att man ska ändra på sådana principer som är väldigt väl etablerade i den rådande normen, t.ex. att skriva isär prepositioner som **u gu** i stället för det etablerade **ugu**, eller att dubbelteckna fler konsonanter än de etablerade sju (**b, d, g, l, m, n, r**), t.ex. **affaf** i stället för det etablerade **afaf**. Med sådana nya idéer riskerar man att skapa stor förvirring. I etablerade standardspråk är sådana stora, genomgripande förändringar väldigt ovanliga. Sådana förslag brukar stöta på stort motstånd från allmänheten. Ett exempel är införandet 1996 av tre likadana konsonanter i följd i tyska sammansatta ord, t.ex. *Schiff* 'fartyg' + *Fahrt* 'trafik' > *Schiffahrt* 'sjöfart' i stället för det tidigare *Schiffahrt*, något som väckte starka känslor och fortfarande inte accepteras av många.

Ett sådant fall är för somaliskans del ordboken *Qaamuus Ereykoobe* som publicerades i Djibouti år 2004. Denna ordbok kan därför nästan inte användas av allmänheten, men den är naturligtvis intressant för språkvetare och andra personer som lyckas "genomskåda" hur man ska läsa den.

För somaliskans del kan man faktiskt konstatera att det finns väldigt många stabila regler för både stavning, grammatik och ordförråd. Däremot är det inte alltid så att dessa regler är allmänt kända och att de följs. Men det är väldigt tydligt att många språkligt medvetna författare och skribenter tillämpar samma allmänt accepterade regler eftersom sättet att skriva skiljer sig väldigt lite åt mellan olika personer.

T.ex. råder det fullständig enighet om vilka bokstäver som skall användas och hur de ska användas för att skriva somaliska, vilka bokstäver som kan dubbelskrivas, nämligen **a, o, u, e, i; b, d, g, l, m, n, r** och inga andra. På samma sätt råder det väldigt stor enighet kring de allra flesta grammatiska böjningsformer.

Å andra sidan finns det också vissa detaljer där det inte finns några

allmänt accepterade regler, t.ex. om man ska skriva **ay** eller **ey** eller om fokusmarkören skall skrivas **waxa** eller **waxaa**. Här råder det i princip full frihet för var och en att göra som man vill, båda sätten är lika rätt.

13 Instuderingsfrågor

1. När och var användes för första gången somaliskan i skrift i officiell kommunikation med allmänheten?
2. När tillsattes den första statliga språkkommissionen?
3. Hur stor var den? Viken typ av medlemmar satt i kommissionen?
4. Vad var kommissionens uppdrag?
5. Vilket resultat kom kommissionen fram till?
6. När tillsattes den andra kommissionen?
7. Hur stor var den? Vilken typ av medlemmar hade den?
8. Vilket resultat kom den andra kommissionen fram till?
9. När tillsattes den tredje kommissionen?
10. Hur stor var den?
11. Vilket arbete utfördes av kommissionen?
12. När beslutade man att somaliskan skulle bli officiellt språk i Somalia? Vilka fattade detta beslut?
13. När blev det obligatoriskt för myndigheterna att börja använda somaliskan som landets officiella språk?
14. Man hade redan tidigare börjat använda språket i samma form som den som blev officiell? När?
15. Vilka utformade den ortografi (det stavningssystem) som används i dag?
16. Vilka starka argument fanns till fördel för den latinska skriften?
17. Vilken var den första somaliska ordboken med dagens stavning? När kom den ut?

18. Vilken är den första somaliska ordboken med förklaringar på somaliska? Vad heter huvudförfattaren? När kom den ut?
19. På 1970-talet publicerades på somaliska två grammatikböcker som beskriver det nyetablerade standardspråket. Vad heter de? Var och när publicerades de? Vilka var författarna?
20. Vad menas med begreppet ”standardspråk”?
21. Vilken av dagens somaliska bokstäver är den som etablerades allra sist?
22. Vilken var sannolikt den allra första tryckta publikationen med samma ortografi som den som används idag? När publicerades den? Av vem?
23. På 2000-talet har det kommit ut tre enspråkiga somaliska ordböcker som använder standardortografin. Vad heter de? När och var publicerades de?
24. På 2000-talet har det också kommit ut en enspråkig ordbok som använder en modifierad ortografi som ganska mycket skiljer sig från den vedertagna standarden. Vad heter ordboken? När och var publicerades den?
25. Vilken är den i dag viktigaste, största och mest vetenskapliga enspråkiga somaliska grammatiken? När och var publicerades den? Vilka är författarna?

14 Svartsförslag

1. Somaliskan användes för första gången i skrift i officiell kommunikation med allmänheten den 2 mars 1957 i *Corriere della Somalia / Wargeyska Somaliyed*.
2. Den första statliga språkkommissionen tillsattes den 8 december 1960.
3. Den bestod av 9 personer som på olika sätt var engagerade i debatten skring skriftspråket.
4. Kommissionens uppdrag var att rekommendera den mest lämpade skriften för somaliskan sett ur ett rent tekniskt perspektiv.
5. Kommissionen kom fram till att man av tekniska och ekonomiska skäl måste rekommendera latinsk skrift. Det rekommenderade alfabetet liknade mycket Shires förslag.

6. Den andra kommissionen tillsattes 1966.
7. Den bestod av tre utländska professorer.
8. Den andra kommissionen kom fram till samma slutsats som den första kommissionen.
9. Den tredje kommissionen tillsattes 1971.
10. Den bestod av 11 personer.
11. Kommissionen hade i uppdrag att skriva och översätta läroböcker för skolorna samt att skriva en grammatik och en ordbok.
12. Den 21 oktober 1972 tillkännagav Siyad Barre att regeringen hade beslutat att införa somaliskan som officiellt språk.
13. Själva införandet av somaliskan som officiellt språk skedde drygt 2 månader senare, den 1 januari 1973.
14. Man hade redan under andra halvan av 1960-talet börjat använda somaliska i den form som blev officiell, bl.a. i *Iftiinka Agoonta* (1966), *Abwan urursan af Soomaali iyo Rusha* (1969) och *Aasaaska narwaha af Soomaaliga* (1971).
15. Shire Jama Ahmed är sannolikt den enskilda person som spelat störst roll för dagens somaliska ortografi. Han var en av de ivrigaste försvararna av det latinska alfabetet. 1960 lämnade han in sitt förslag till den vetenskapliga kommissionen som skulle välja ut ett somaliskt alfabet. Han satt också själv med i kommissionen som till sist rekommenderade hans alfabet med ett par små modifikationer. Trots att alfabetet inte antogs officiellt av myndigheterna använde han det under 1960-talet, bl.a. för att publicera en tidskrift om språket och litteraturen, vilket medförde att hans alfabet successivt ökade i popularitet. Slutligen utropade myndigheterna somaliskan till officiellt språk, skriven med Shires alfabet.
16. De starka argument som fanns till fördel för den latinska skriften var bl.a. att
 - alla skrivmaskiner och tryckerier i Somalia hade latinsk utrustning för att skriva engelska och italienska. Motsvarande utrustning för annan skrift skulle bli mycket dyr att anskaffa.
 - den latinska skriften enklare än den arabiska kunde anpassas till de somaliska vokalljuden. Somaliernas läs- och skrivfärdighet var över

lag högre för den latinska skriften än för den arabiska skriften. De inhemska förslagen till egen somalisk skrift liknade också mera den latinska skriften än den arabiska.

- det för dem som inte kan läsa och skriva rent generellt går snabbare och lättare att lära sig den latinska skriften än den arabiska. Bokstäverna i sig liksom skillnaderna mellan bokstäverna är större och tydligare i den latinska skriften än i den arabiska, där många bokstäver endast skiljs åt genom antalet prickar eller andra små detaljer.

17. Den första somaliska ordboken med dagens stavning var *Abwan urursan af Soomaali iyo Rusha, Rush iyo af Soomaaliya* (D. I. Stepanjenko iyo Mohamed Haji Osman, Moskva 1969).
18. Den första somaliska ordboken med förklaringar på somaliska var *Qaamuuska Af-Soomaaliga*. (red.: Yaasiin Cismaan Keenadiid, Mogadishu 1976).
19. De två tidigaste grammatikböcker som beskriver det nyetablerade somaliska standardspråket är *Aasaaska narwaha af Soomaaliga* (Guddiga afka Soomaalida, Mogadishu 1971 & 1973) och *Narwaha Af Soomaaliga* (Shire Jama Ahmed, Mogadishu 1973 & 1976).
20. Med "standardspråk" menas en form av ett språk som **upplevs** som stabil, neutral, prestigefylld och gemensam för alla som har språket som modersmål. Denna form av språket används av myndigheter, skolor och massmedia. Den finns dokumenterad i ordböcker och grammatikböcker. För vissa språk finns det ett politiskt beslut som reglerar vad som är korrekt standardspråk. Då pekar man ofta ut en specifik ordbok och en grammatikbok. För många språk finns det också en viss myndighet eller institution med "ansvar" för att vårda standardspråket.
21. Den somaliska bokstav som etablerades allra sist är "x".
22. Den allra första tryckta publikationen med samma ortografi som den som används idag var med största sannolikhet *Iftiinka Aqoonta* (Shire Jama Ahmed, 1966).
23. De tre enspråkiga somaliska ordböcker som har kommit ut på 2000-talet och använder standardortografin är *Qaamuuska af Soomaaliga*, *Koobaha Af Soomaaliga* (Nayroobi 2008), *Qaamuuska af-Soomaaliga* (Roma 2012) och *Qaamuus Afsoomaali* (Jabbuuti 2013).

24. Den enspråkig ordbok som kom ut på 2000-talet, men använder en modifierad ortografi som skiljer sig från den vedertagna standarden är *Qaamuus Ereykoobe* (Jabbuuti 2004).
25. Den i dag viktigaste, största och mest vetenskapliga enspråkiga somaliska grammatiken är *Barashada naxwaha af Soomaaliga* (Cabdalla C. Mansuur & Annarita Puglielli, Roma 1999).

Tema 4: Somaliskans variation

Morgan Nilsson

1 oktober 2019

1 Sociolingvistik

Precis som alla andra språk varierar somaliskan en del mellan olika talare, olika platser och olika situationer.

I olika språk kan sådan variation se ut på många olika sätt och bero på många olika faktorer. Hur språk varierar studeras inom ett ämnesområde som brukar kallas SOCIOLINGVISTIK, eller ibland språksociologi. De olika formerna av ett språk brukar man kalla för språkets olika VARIETETER.

Ett språk kan variera beroende på många olika faktorer, t.ex. geografiska områden. Varieteter som talas inom mera avgränsade områden och avviker en hel del från standardspråket brukar ofta omtalas som TRADITIONELLA DIALEKTER, medan varieteter som talas över större områden och inte avviker lika mycket från standardspråket ofta omtalas som regionala varieteter eller REGIOLEKTER.

2 Regionalt standardspråk

När skillnaderna mellan olika varieteter i olika regioner blir ännu mindre kan det uppstå en situation där olika regionala varieteter av språket uppfattas som olika parallella former av standardspråket. En sådan situation uppstår gärna när det finns flera starka administrativa huvudorter eller huvudstäder där man talar samma språk. Typiska exempel på språk med flera olika regionala standarder är engelska och spanska, som ju talas i väldigt många olika länder runt om i världen, men även svenskan i Sverige och Finland hör till denna typ av språk. Detsamma gäller tyskan i Tyskland, Österrike och Schweiz och franskan i Frankrike, Belgien, Schweiz, Kanada och många tidigare kolonier.

En liknande situation kan man idag se när det gäller somaliskan i de olika regioner där språket talas. I dag kan man se tre språkligt starka regioner och deras huvudorter: Mogadishu, Hargeysa och Jigjiga. De här tre regionerna representerar lite olika varieteter som alla utgör lite olika former av ett gemensamt standardspråk.

Bland annat märks detta i hur språket utformas i olika administrativa dokument, t.ex. lagtexter, liksom i de olika serier av skolböcker som produceras i de tre olika regionerna.

I alla de språk som nämnts hittills råder en situation där man på det hela taget är överens om att det finns **ett** gemensamt standardspråk som uppträder i lite olika skepnad i olika regioner.

På samma sätt betraktade man det serbokroatiska språket fram till 1990-talet. Sedan dess har situationen förändrats radikalt, till stor del på grund

av olika politiska beslut. Man har i dag en situation där samma regionala varieteter som tidigare samsades inom ett gemensamt standardspråk numera betraktas som fyra olika standardspråk i dagens fyra ex-jugoslaviska stater – bosniska, kroatiska, montenegrinska och serbiska – trots att skillnaderna mellan dessa fyra språk inte är större än mellan olika regionala varieteter av många andra standardspråk i världen.

3 Regional variation i svenskan

Att ett standardspråk uppvisar en viss variation mellan olika regioner är alltså inget ovanligt eller konstigt. För svenskans del finns en hel del skillnader i uttalet i olika delar av språkområdet. Framför allt kan ju ljudet /r/ uttalas på ganska många olika sätt beroende på region.

Det finns också en del variation i ordförrådet. Några exempel:

- *stekpanna* eller *stekjärn*,
- *mot* eller *trafikplats*,
- *barkis* eller *franskbröd*,
- *pirra* eller *lastkärra*,
- *bamba* eller *skolmatsal*,
- *svinhals* eller *fläskkarré*.

Det finns också vissa skillnader i grammatiken, t.ex.

- *en apelsin* eller *ett apelsin*,
- *denna bil* eller *denna bilen* eller *den här bilen*.

Variationen inom standardspråket i Sverige är egentligen ganska liten. Lite större skillnader hittar man däremot mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige, t.ex.

SVERIGE	FINLAND
<i>övergångsställe</i>	<i>skyddsväg</i>
<i>mousserande vin</i>	<i>skumvin</i>
<i>snöskoter</i>	<i>motorkälke</i>
<i>sommarstuga</i>	<i>villa</i>
<i>utan svårighet</i>	<i>mödolöst</i>
<i>vara på jobbet</i>	<i>vara på don</i>
<i>vinterdäck</i>	<i>vinterring</i>
<i>värmeelement</i>	<i>värmebatteri</i>
<i>klädnypa</i>	<i>bykpinne</i>
<i>förskola</i>	<i>dagvård</i>
<i>jeans</i>	<i>farmare</i>
<i>tårta</i>	<i>fyllkaka</i>
<i>tvättställ</i>	<i>lavoar</i>
<i>gång- och cykelbana</i>	<i>lättrafikled</i>
<i>konståkning</i>	<i>skönskrinning</i>
<i>tomtebloss</i>	<i>sprakasticka</i>
<i>kanelbulle</i>	<i>örfil</i>

Det finns faktiskt en hel ordbok som behandlar sådana skillnader i ordförrådet mellan Finland och Sverige:

Finlandssvensk ordbok (2008) <<http://kaino.kotus.fi/fsob>>.

4 Somaliskt regionalt standardspråk

För somaliskans del verkar det finnas störst skillnader inom standardspråkets ordförråd i olika delar av språkområdet. Skillnaderna inom standardspråkets grammatik och uttal verkar vara mindre, men det finns vissa typiska företeelser, bl.a.

- uttalet av /j/ som tonande [dʒ] eller tonlöst [tʃ].
- förekomsten av /dh/ eller /r/ inuti ord, t.ex. **tidhi** eller **tiri** *hon sa*
- förekomsten av /kh/ eller /q/, t.ex. **waqti** eller **wakhti** *tid*
- förekomsten eller avsaknade av /n/, t.ex. **daanyeer** eller **daayeer** *apa*
- förekomsten av /o/ eller /a/ sist i namn, t.ex. **Sahra** eller **Sahro**
- böjningsändelsen **-saa** eller **-daa** efter **-i-**, t.ex. **akhrisaa** eller **akhri-daa** *hon skriver*

- användning av subjektspronomen, t.ex.
Muu arki karo eller **Ma arki karo** *Han kan inte se det.*
Miyuu arki karaa? eller **Ma arki karaa?** *Kan han se det?*
- ordföljd vid negationen **aan**, t.ex.
Waxaan rabaa in uusan... eller **Waxaan rabaa in aanu...** *Jag vill att han inte...*
- ordförråd
bisad, mukulaal, yaanyuur (mera lokalt: **dinnad, basho, durmad**) *katt*
kalluun, mallaay *fisk* (se illustration 1)
ayskiriin, jalaato, qaboojiso *glass*
eeg, fiiri *titta*
xaggee, halkee, meeshee, meelma *var?*
sannad, sano, jir *år*
beed, ukun *ägg* (se illustration 2)
kildhi, kirli, jalamad *kittel*
kubbad, banooni *boll* (se illustration 3)
cas, gaduud, guduud *röd*
akhdaar, cagaar, doogo *grön*
hurdi, jaalle *gul*

5 Somaliska dialekter

När man talar om dialekter brukar man till vardags mest syfta på sådana varieteter av ett språk som avviker tydligt från standardspråket och talas sedan gammalt inom ett avgränsat geografiskt område.

Inom det somaliska språkområdet är dialektvariationen förvånansvärt liten med tanke på den stora geografiska utbredning som språket har. Området där somaliskan talas är ju nästan lika stor som Sverige, Norge och Finland tillsammans. Förklaringen ligger sannolikt i att området är relativt flackt och att befolkningen till stor del har varit och fortfarande är nomader som ofta förflyttar sig över stora avstånd. Detta har haft en utjämnande inverkan på språket.

Illustration 1: Distributionen av orden **kalluun** / **mallaay** *fisk* baserat på crowd-sourcing 1 okt. 2019

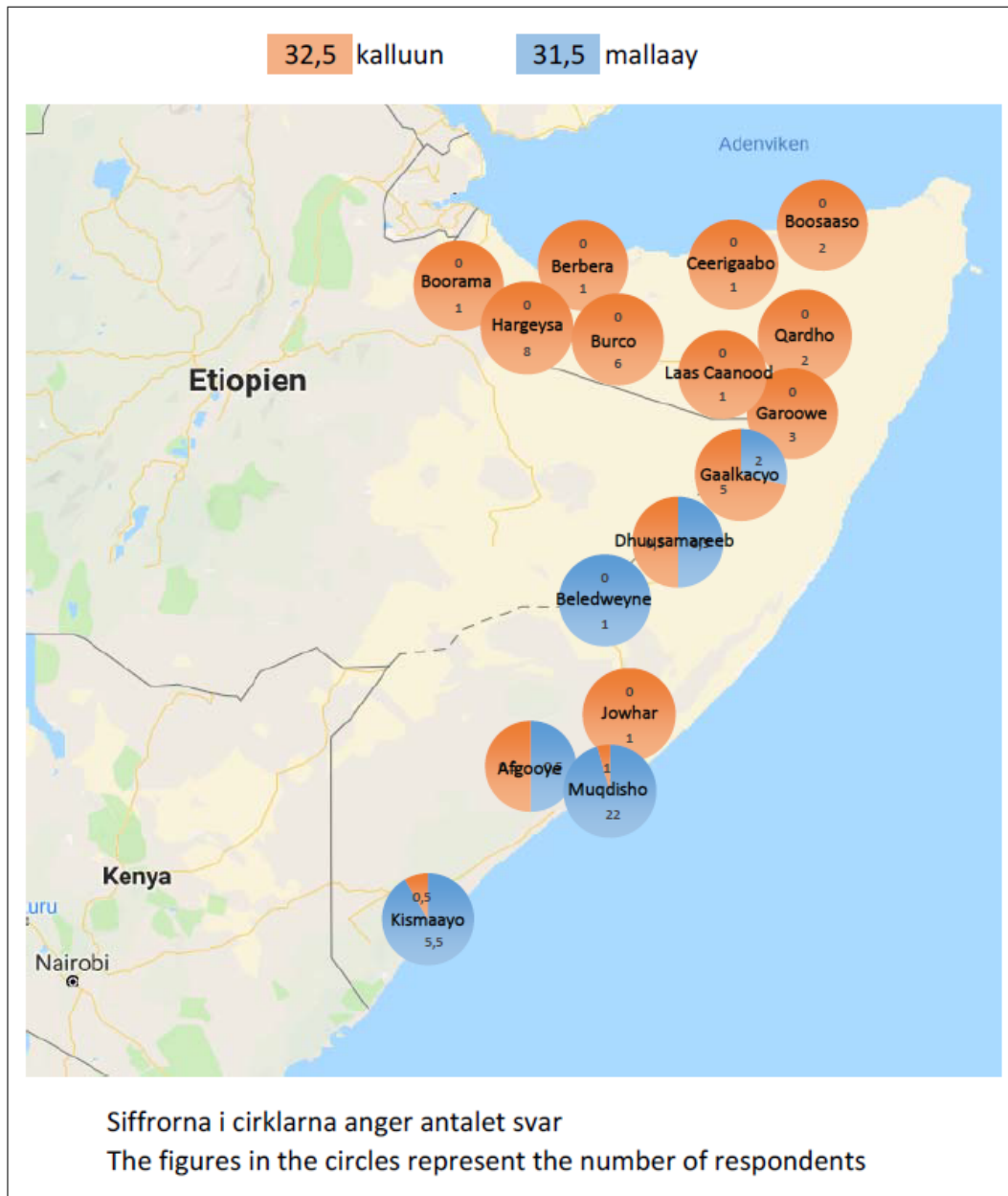

Illustration 2: Distributionen av orden **ukun** / **beed** ägg baserat på crowd-sourcing 1 okt. 2019

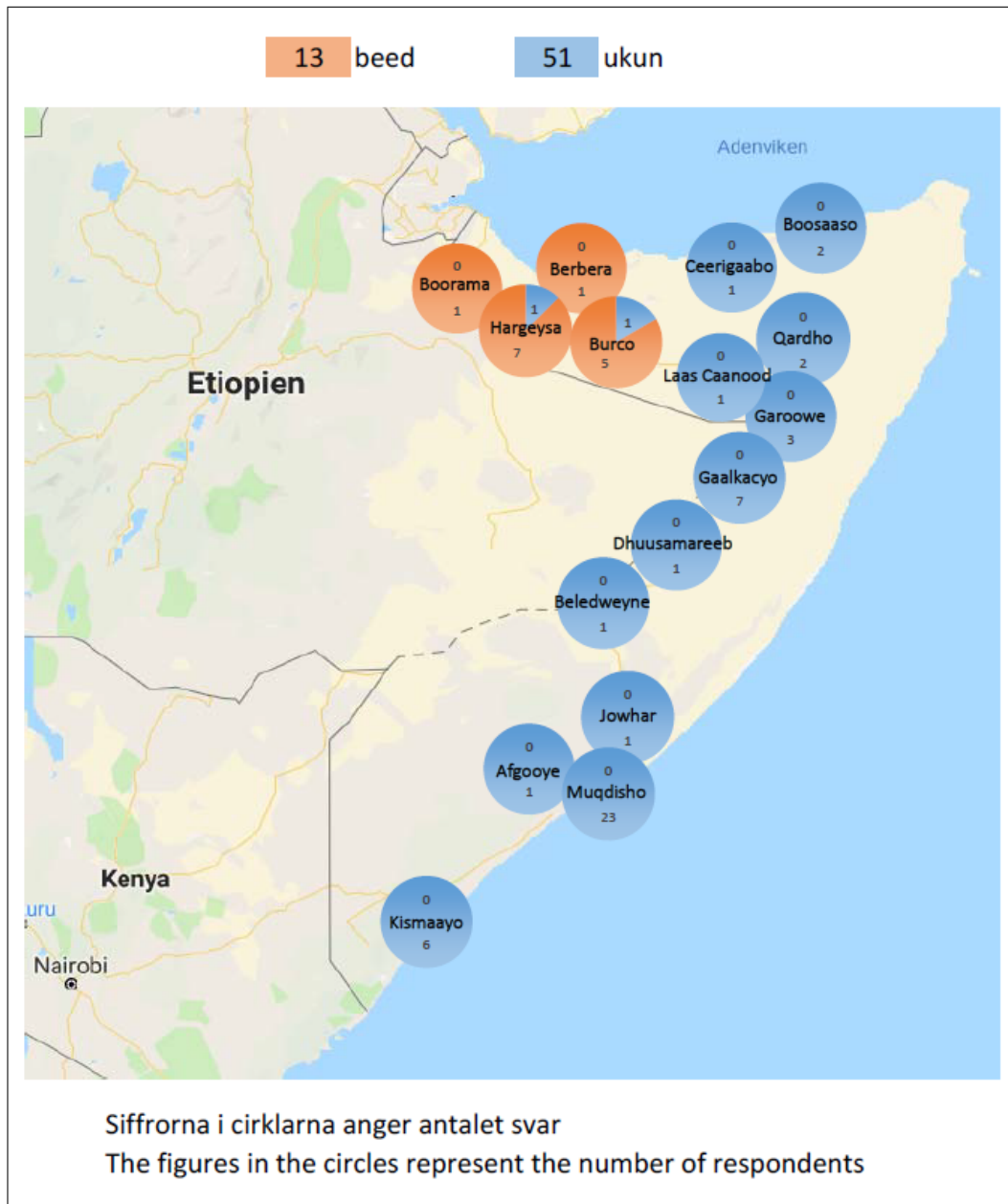
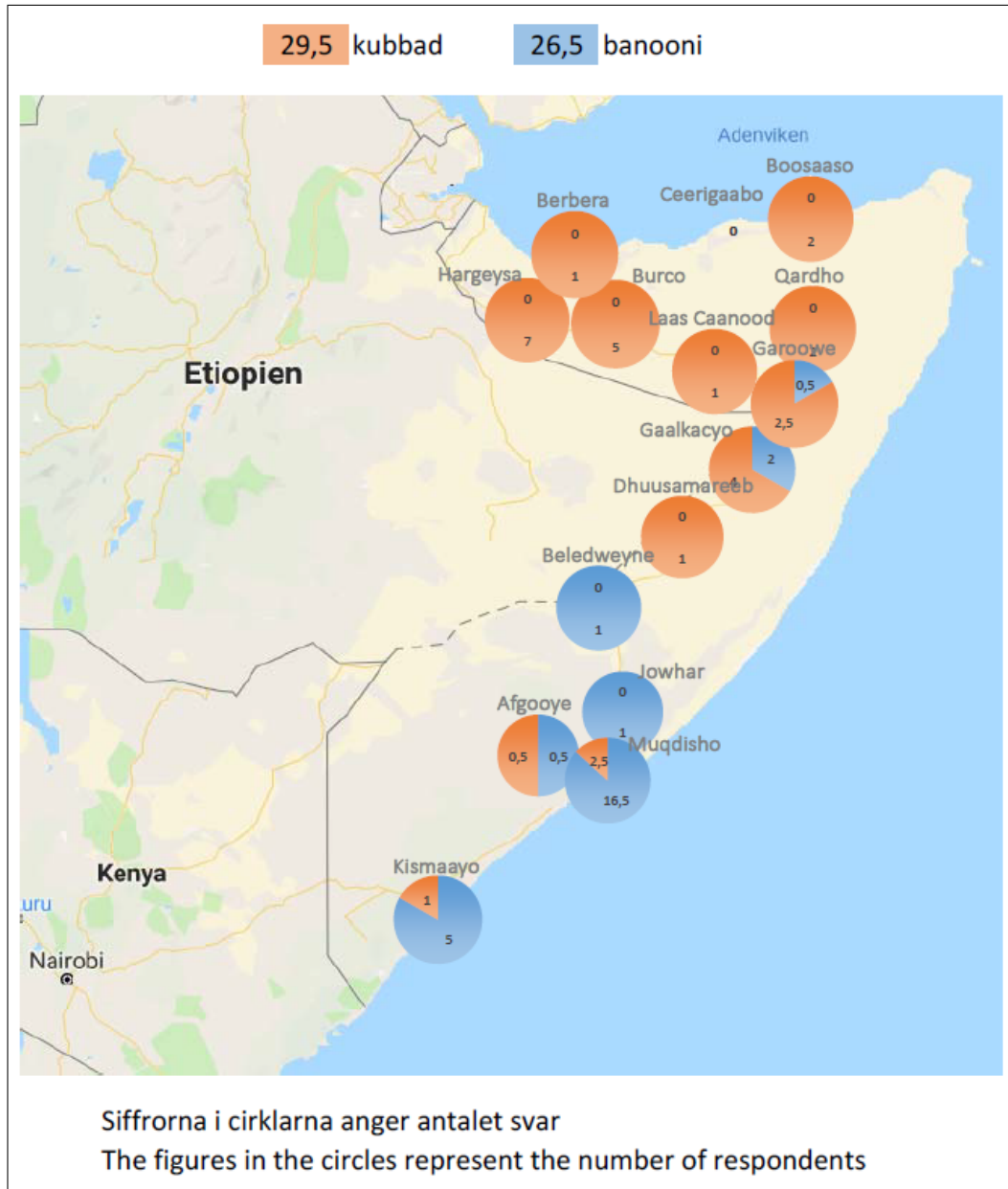

Illustration 3: Distributionen av orden **kubbad** / **banooni boll** baserat på crowd-sourcing 1 okt. 2019

Inom somaliskan finns en dominerande grupp av väldigt likartade dialekter som talas i större delen av språkområdet. Gruppen brukar på europeiska språk ofta kallas för NORDSOMALISKA (en. NORTHERN SOMALI). Denna beteckning är dessvärre ganska förvirrande eftersom nordsomaliska dialekter talas även längst i söder.

Egentligen är det bara kustlandet cirka 200 km norrut och 200 km söderut från Mogadishu samt området kring och mellan de båda stora floderna Shabeelle och Jubba som utmärker sig genom påtagligt annorlunda dialekter. Mest kända är de båda dialektgrupper som bär namnen BANAADIR och MAAY. Se illustration 4 (från Lamberti 1986: 29) och illustration 5 (Lambertis karta i en bearbetning av Kzl55 (Wikimedia)).

Den stora gemensamma grupp av dialekter som talas i Djibouti, i norra Somalia (hela Somaliland och Puntland), i de inre delarna av mellersta Somalia liksom i de sydligaste delarna av landet, i Etiopien och i Kenya, brukar alltså kallas NORDSOMALISKA dialekter. Detta bygger på en föreställning om att språket har sitt ursprung i de norra delarna och därifrån spridits söderut. På somaliska talar man i stället oftast om denna huvudgrupp av dialekter som MAXAATIRI, men i *maxaatiri* brukar man även inkludera *bananaadir*-dialekterna. *Maxaatiri* brukar framför allt ställas i motsats till *maay*. I den Federala Republiken Somalias konstitutionen (2012) sägs också att somaliskan är det officiella språket i Somalia i de båda formerna *maxaatiri* och *maay*.

Gruppen av nordsomaliska dialekter brukar i sin tur delas in i tre olika undergrupper som kännetecknas av vissa mindre skillnader:

- en NORDVÄSTLIG undergrupp,
- en ÖSTLIG-VÄSTLIG undergrupp,
- en SYDLIG undergrupp.

Denna indelning åskådliggörs av illustration 6 (från Lamberti 1986: 33) och illustration 7, (Lambertis karta i en bearbetning av Kzl55 (Wikimedia)).

Den somaliska dialektsituationen kan sammanfattas på följande sätt:

- MAXAATIRI-dialekterna skiljer sig alltså ganska lite åt sinsemellan. De talas av majoriteten av befolkningen och uppdelas främst i två grupper:
 - NORDLIGA dialekter som talas över större delen av språkområdet, nämligen hela den norra delen, det mesta av de centrala delarna samt den västra delen av de södra delarna av språkområdet. De nordliga dialekterna kan delas upp i tre undergrupper:

Illustration 4: De somaliska dialektgrupperna (Lamberti 1986: 29)

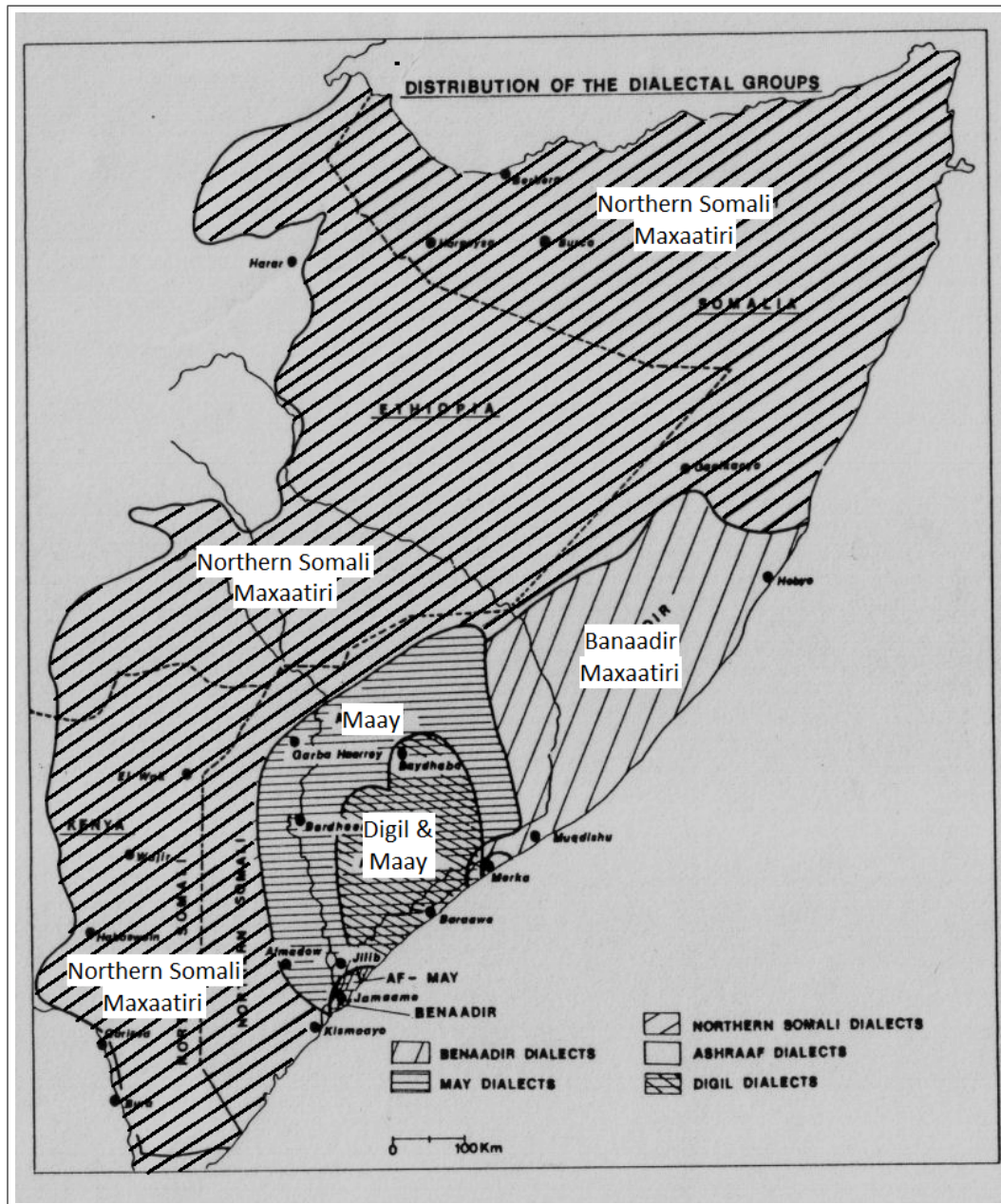

Illustration 5: De somaliska dialektgrupperna (Wikipedia, user: Kzl55, bearbetning av Lamberti 1986: 29)

Illustration 6: De somaliska dialektgrupperna (Lamberti 1986: 33)

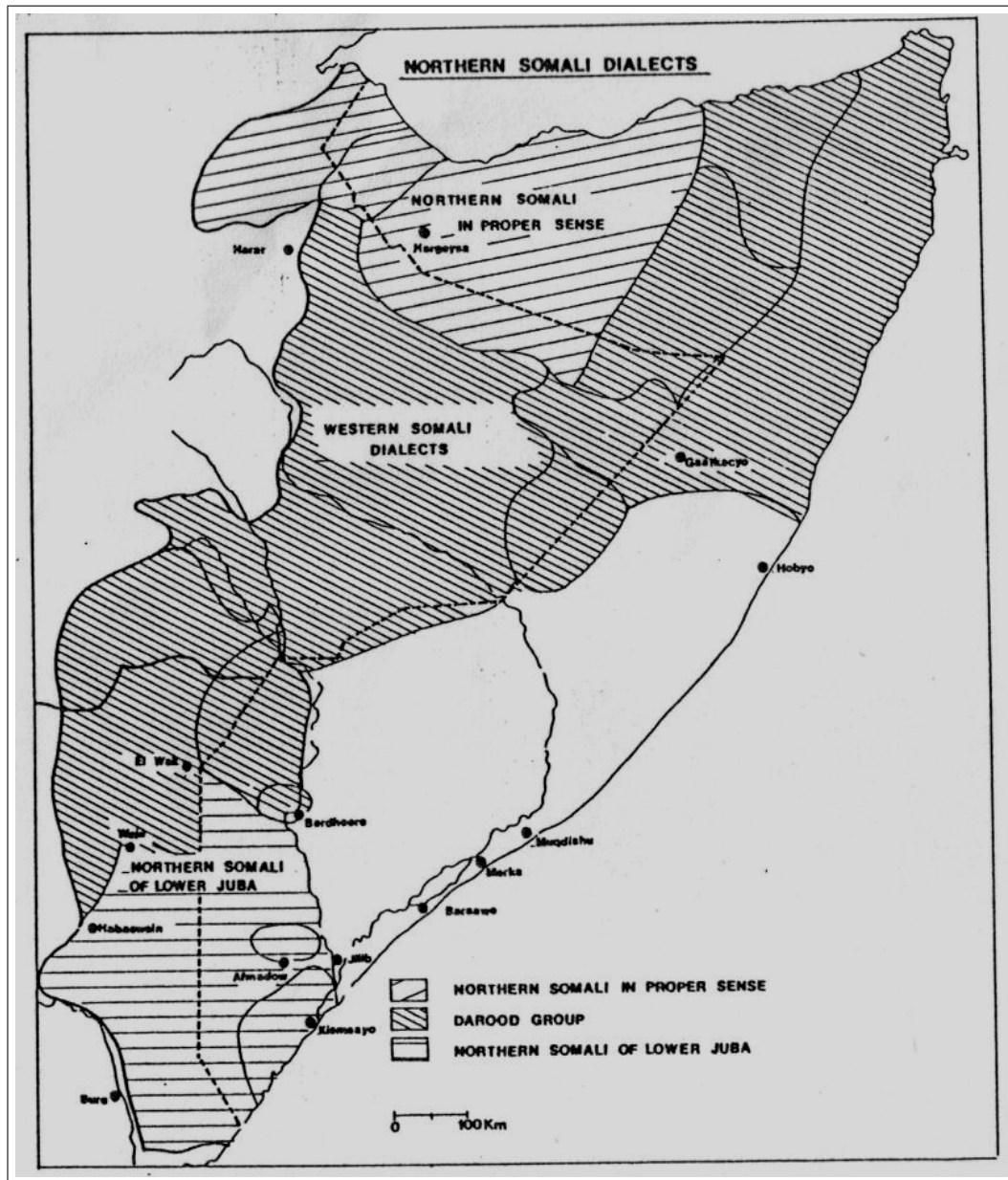
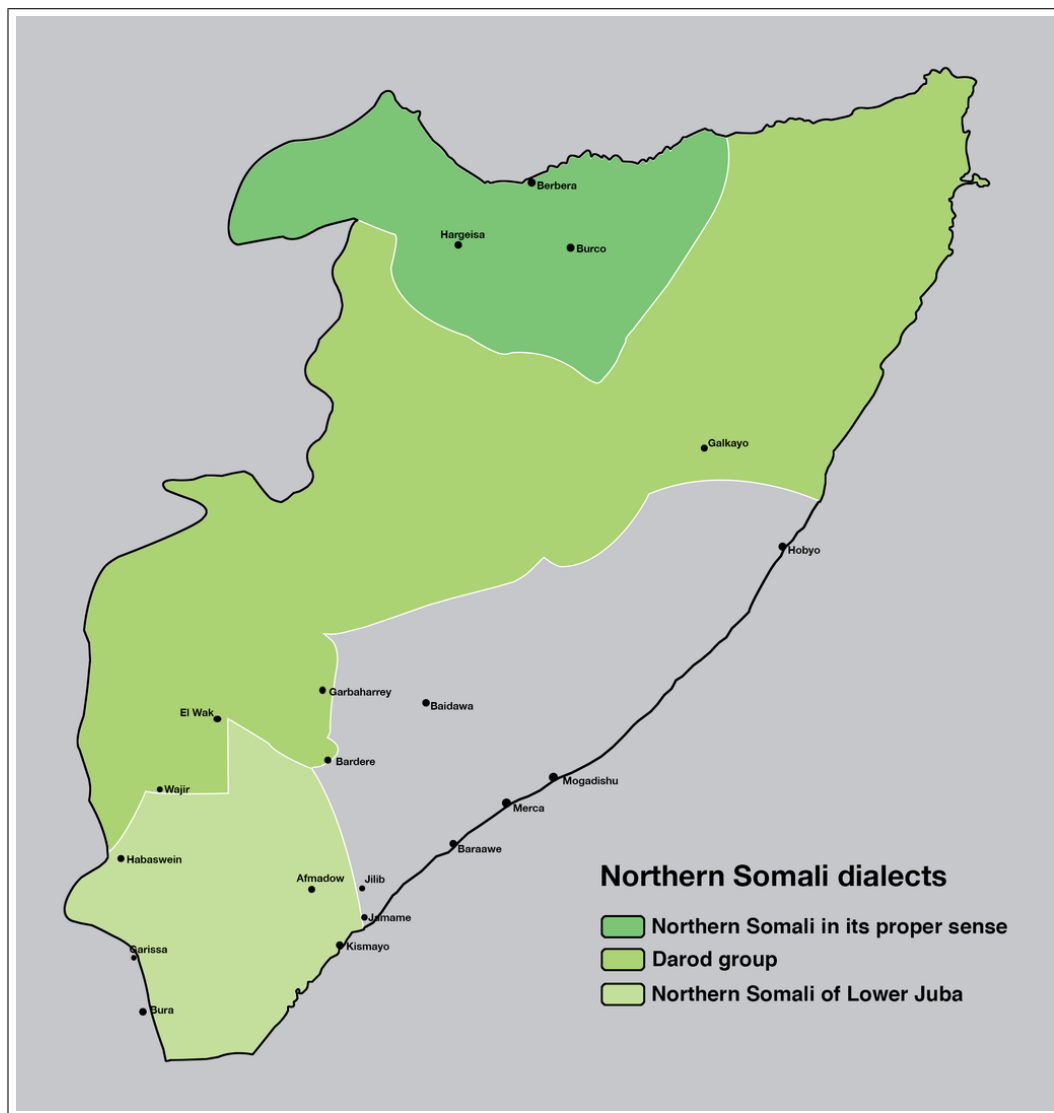

Illustration 7: De somaliska dialektgrupperna (Wikimedia: Klz55, bearbetning av Lamberti 1986: 33)

- * en NORDVÄSTLIG typ som talas ungefär i Somaliland, Djibouti och den nordligaste delen av den etiopiska Somaliregionen,
 - * en ÖSTLIG-VÄSTLIG typ som talas ungefär i Puntland, resten av den etiopiska Somaliregionen och nordöstra Kenya, samt
 - * en SYDLIG typ som talas ungefär i Somalia väster om de stora floderna och sydöstra Kenya,
- BANAADIR-dialekter talas inom ett område som sträcker sig ungefär 200 km åt norr och 300 km åt nordost från Mogadishu räknat.
- MAAY-dialekter talas inom ett område mellan och kring de stora floderna, som sträcker sig ungefär 200 km åt nordväst, väst och sydväst från Mogadishu räknat.
 - ASHRAAF-dialekt talas i delar av Mogadishu och i Marka.
 - DIGIL-dialekter talas i mindre områden inom Maay-området.

6 Typiska drag hos olika dialekter

Enligt Lamberti (1984) är det utmärkande för den nordvästliga varianten av *maxaatiri*, som i stort sett talas i Somaliland, Djibouti och de närmast angränsande delarna av Etiopien, att man använder ljudet /dh/ i alla positioner i ord. I övriga delar av det somaliska språkområdet uttalas /dh/ bara i början av ord och efter konsonant inuti ord. Mellan vokaler och sist i ord uttalas i stället /r/. T.ex. uttalas i nordväst **gabadh** *flicka*, men i resten av språkområdet **gabar**. Båda stavningarna är likvärdiga i dagens standard-språk.

Nordväst	yidhi	<i>sa</i>	kildhi	<i>kittel</i>
Öst-väst/Söder	yiri		kirli	

För de öst-västliga varieteterna av huvuddialekterna är det utmärkande att man uttalar skriftens **j** som det tonlösa ljudet [tʃ], medan man i både de nordvästliga och i de sydliga varieteterna uttalar det tonande ljudet [dʒ]. Jubba uttalas alltså i de öst-västliga varieteterna ungefär som Tjubba, medan det i nordväst och i söder uttalas ungefär som Djubba. I dag verkar dock det tonlösa uttalet vara på väg att spridas mera åt nordväst.

Den centrala varianten av den nordliga somaliskan utmärks av att /j/ uttalas som []

Nordväst/Söder	Jubba	[dʒuba]	tonande uttal av /j/
Öst-väst	Jubba	[tʃuba]	tonlöst uttal av /j/

Förekomsten av /dh/ respektive /r/ samt av [ɗ] respektive [ʁ] kan därmed ge en hyfsat bra indikation på varifrån en person kan tänkas komma. Inom språksociologin brukar det kallas för en Shibboleth-effekt när man med hjälp av vissa ljud kan avgöra om en viss person kommer från en viss plats eller ej.

I norr gör man vidare en klar åtskillnad mellan ljuden /q/ och /kh/, medan dessa båda ljud i framför allt banaadir-dialekterna används i fri variation utan någon egentlig åtskillnad.

Nordvästlig somaliska utmärks också av en klar åtskillnad mellan inklusivt **innaga vi** (*du* är inkluderad) och exklusivt **annaga vi** (*du* är exkluderad). Denna distinktion är ganska ovanlig i andra delar av språkområdet.

När det gäller regionala skillnader i användningen av enskilda ord används t.ex. **naag** *kvinn*a på olika sätt i de nordvästliga respektive de övriga delarna av språkområdet. I nordväst används det bara av en man om hans egen fru. Om andra kvinnor bör ordet inte användas eftersom det då kan uppfattas ha en negativ klang. Man säger i stället **dumar** eller **haween**. Längre söderut är däremot **naag** ett mera neutralt ord på samma sätt som **dumar** och **haween**.

Så långt sammanfaller dessa dialektala skillnader med företeelser som idag mest bara uppfattas som regional variation inom standardspråket. Men naturligtvis har denna regionala variation inom standardspråket sitt ursprung i de traditionella dialekterna, som på så här sätt har lämnat lite språk i standardspråket.

Andra dialektala företeelser har kommit att uppfattas som avvikande från standardspråket. Här följer några exempel på sådana dialektala drag.

Söderöver är det vanligt förekommande att subjektet inte markeras med ändelserna **–u** eller **–i**.

För *banaadir* och de sydliga varieteterna av *maxaatiri* är det typiskt att man vid negation har **–i** som ändelse i 1 pers. sing. i stället för **–o**, t.ex. **ma cuni** i stället för **ma cuno** *jag äter inte*.

Nordväst/Öst-väst	ma keeno <i>jag hade inte med mig det</i>
Söder/Banaadir	ma keeni

Den nordvästliga och den öst-västliga varianten av nordlig somaliska utmärks av att om subjektet fokuseras med en fokuspartikel så har predikatsverbet en förenklad böjning, t.ex. **adiga ayaa yimid** *det var du som kom* (inte **timid**), medan man i de sydliga dialekterna och Banaadir-dialekterna ofta använder konjunktiv i stället för den förenklade böjningen när subjektet är fokuserat, t.ex.

Nordväst/Öst-väst	anigaa keena <i>det var jag som hade med mig det</i>
Söder/Banaadir	anigaa keeno

Nordsomaliska utmärks av de progressiva ändelserna i presens är **-ayaa**, **-aysaa**, medan man i banaadir-dialekterna drar samman de progressiva presensändelserna till **-aa**, **-ee**,

Nord: **waan keenayaa** **waad keenaysaa**
 Banaadir: **waa keenaa** **waa keenee**

Om verbets stam slutar på vokal föregås ändelserna i Banaadir-dialekterna av **-h-** i stället för **-n-**, t.ex.

Nord: **jebinayaa** **imaanaysaa**
 Banaadir: **jebihaa** **imaahee**

Nordsomaliska utmärks av att korta maskulina substantiv bildar plural genom reduplikation, medan man i Banaadir-dialekterna har en rad andra ändelser (**-yaal**, **-oshing**, **-oying**, **-nyo...**), t.ex.

Nord: **san** *nāsa* pl. **sanan**
 Banaadir: **san** pl. **sanyaal**

Nordsomaliska utmärks av att subjektspronomenet i 3 person singular maskulinum är **uu** *han*, medan man i Banaadir-dialekterna har former som **aas**, **aaw**, **oow**, t.ex.

Nord: **biyaha ayaa uu dhamey** *han drack upp vattnet*
 Banaadir: **biyahaas dhamey**

Nordsomaliska utmärks av objektspronomenet i 2 person plural är **idin** *er*, medan man i Banaadir-dialekterna använder formen **ni**, t.ex.

Nord: **waan idin arkey** *jag såg er*
 Banaadir: **waa ni arkey**

Nordsomaliska utmärks av infinitiv bildas med ändelsen **-n** efter stam som slutar med vokal, medan sådana former i Banaadir-dialekterna inte får någon ändelse, t.ex.

Nord: **jebin**, **imaan**
 Banaadir: **jebi**, **imaa**

Några utmärkande drag för Ashraaf-dialekten är
 – /l/+ /t/ blir inte /sh/

Ashraaf **walaaltay** *min syster*
 Maxaatiri **walaashay**

– plural bildas med ändelsen **-aay**, t.ex.

Ashraaf **naagaay** *kvinnor*
 Maxaatiri **naago**

- alla substantiv har bestämd artikel **-t-** i plural, oavsett genus, t.ex.

Ashraaf **naagaayta** *kvinnorna*

Maxaatiri **naagaha**

- det finns objektspronomen i 3 person, **su** *honom*, **sa** *henne*.

Ashraaf **sa/su dil** *döda henne/honom*

Maxaatiri **dil**

- det finns inga fokuspartiklar och inte heller några förenklade böjningsformer av verb tillsammans med fokuserade subjekt.

Avslutningsvis några exempel på de betydligt större skillnader som råder mellan *maxaatiri* och *maay*. Frågan är om *maay* ska anses vara en dialekt av somaliskan eller ett eget språk.

MAXAATIRI	MAAY
gaal <i>icke-muslim</i>	gaal <i>kamel</i>
wan <i>bagge</i>	wang <i>mjölk</i>
1 kow	kow
2 laba	lama
3 saddex	siddə
4 afar	afar
5 shan	shang
6 lix	li
7 toddoba	todobə
8 siddeed	siyeed
9 sagaal	sagaal
10 toban	tomu
11 kow iyo toban	tomi iyə kow

7 Instuderingsfrågor

1. Vad menas med traditionell dialekt?
2. Vad menas med regiolekt?
3. Vad kallas den grupp av somaliska dialekter som är väldigt lika varandra och talas över större delen av det somaliska språkområdet?
4. I vilket geografiskt område hittar man de somaliska dialekter som avviker mest från standardspråket?
5. I vilka viktiga dialekter kan man indela det somaliska språkområdet?

6. Var uttalar man yidhi? Var uttalar man yiri?
7. Är detta en dialektal skillnad eller är det regional variation inom standardspråket?
8. Prova att läsa denna berättelse från *Somali Stories 8* (2010) och 'översätta' den till standardsomaliska.

Gepertoo ii sedy meghel

Gee iyaa wey jarreey sedy meghel. Koo suurutha lahaayi, kang lamaad wey haayey lang walgorod eh oo karty bathing, kang sedehaad hooly bathing iyaa lahaayi.

Maduung sediithii lang wey is ly fatheenaa gepertoo eed ing suurud bathing oo le erraayi lishow.

Iishow wey oghaatey inii sedy meghel iyee guur ky fathaayang. Maduung shuruudii iyee ky shal biyi lahaayti iyaa dejhiithi. Sediithii lang ku kasty mathalaa goony ing ky hirti. Sediithii lang marby mithaa lishow ing looyey, reed guur ky ly haasowi.

Madii kowaad, kii suurudy lahaayi iyaa ing kooyi lishow. Wey erre-ey "Ariirey surudey dey. Ariiycoghey aathiyo nagheto fathee? Hooby athy i guursety wey dhalaasee owlaad hanuung suurud bathing."

Langkii lamaad iyaa ky higheey, usuuny wey erreey "Alingtii aathey, moorathey arag, nolol aduuyey illy wathaagto fathee? Hooby any i guursety athii ariicyooghaa nolol fayllee ku noolathaasang."

Langkii sedehaad oo ing ky dambooyi iyaa kooyey, wey erreey "Oorathey nagheto fathee? Any lang suurud bathing ii hooly bathing le my ihi. Laakiing wey aha lang qalqaaly bathing oo walgorod eh. Lang eed ing karty bathing iyaa aha qalqaalathey ii kartithey dey."

8 Svartsförslag

1. Traditionell dialekt avser en form av ett språk som skiljer sig tydligt från standardspråket och som används på en geografiskt begränsad yta. Många dialekter kan vara svåra att förstå för personer från andra delar av språkområdet.
2. Regiolekt avser en form av ett språk som inte avviker lika mycket från standardspråket som dialekterna brukar göra. En regiolekt används av många talare över ett större område än en traditionell dialekt. En regiolekt är lättare att förstå för talare från andra delar av språkområdet.

3. Majoriteten av de somaliska dialekterna skiljer sig ganska lite från varandra. De brukar kallas *maxaatiri*. På europeiska språk brukar man tala om *Northern Somali* eller *nordsomaliska*. *Banaadir*-dialekterna brukar inkluderas i *maxaatiri*, men inte i *nordsomaliska*.
4. De somaliska dialekter som avviker mest från standardspråket talas inom området från Mogadishu till Kismaayo, dvs. omkring om mellan de två stora floderna. Även *banaadir* som talas i ett område från Mogadishu och ca 200 km norrut skiljer sig lite mera från standardspråket än de övriga formerna av *maxaatiri*.
5. Somaliskan brukar främst delas in i *maxaatiri*, *maay* och *digil*.
Maxaatiri delas in i *nordsomaliska* och *banaadir*.
Nordsomaliskan delas in i nordvästliga dialekter, öst-västliga dialekter och sydliga dialekter.
6. Traditionellt sett uttalas "yidhi" i de nordvästliga dialekterna, främst i Somaliland, Djibouti och den ordligaste delen av den etiopiska Somaliregionen, medan "yiri" uttalas i övriga delar av det somaliska språkområdet.
I dagens samhälle verkar dock inte denna gräns vara lika skarp som förr. I modern tid har folk flyttat på andra sätt än tidigare och vissa grupper har tagit med sig sitt uttal till nya platser och bevarat det även om det skiljer sig från det traditionella uttalet på den plats där man bor.
7. Är detta en skillnad mellan olika dialektaler eller regiolekt?
Skillnaden i uttal mellan /dh/ och /r/ är snarare regional än dialektal, eftersom båda uttalen har fått samma status i standardspråket och båda stavningarna också anses korrekta.
8. Original och översättning (kommer att kompletteras).

Tema 5 : SOL120

Ortografi

Ortografin är de principer och regler som styr användningen av bokstäver och skiljetecken i ett språk, t.ex. hur man skall använda dubbelteckning av bokstäver, när man ska använda stor begynnelsebokstav, vilka ord som ska sammanskrivas och vilka som ska särskrivas, när man ska använda bindestreck, punkt, kommatecken, frågetecken och andra skiljetecken.

Alla rekommendationer i det här avsnittet om ortografi grundar sig på de principer som presenteras i huvuddelen av de handböcker som existerar för somaliskan och den praxis som faktiskt tillämpas i välskrivna texter och ansedda handböcker och ordböcker, men även det bruk som är mest frekvent i helt vanliga texter av olika slag. I synnerhet har stor hänsyn tagits till de många skolorböcker som har utarbetats och publicerats av olika statliga myndigheter sedan början av 1970-talet och fram till i dag för att användas i somaliskspråkiga skolor.

Ljudenlig stavning

Den somaliska stavningen är ovanligt nära knuten till uttalet, mycket närmare än t.ex. svensk stavning. I stort sett råder det ett regelbundet förhållande så att en bokstav alltid motsvarar ett specifikt ljud. Ett undantag är dock att några ljud skrivs med en kombination av två bokstäver. Sådana kombinationer kallas inom språkvetenskapen för **DIGRAFER**. (labaqore ??? xaraf mataneed ???).

Somaliskan har följande digrafer: **dh, kh, sh; aa, oo, uu, ee, ii, bb, dd, gg, ll, mm, nn, rr**. Ordet **waa** innehåller alltså två ljud (fonem), medan **shan** *fem* innehåller tre ljud (fonem) och **dhalo** *flaska, glasburk* innehåller fyra.

Digraferna **dh, kh, sh** betecknar unika ljud, medan alla de övriga digraferna betecknar långa eller kraftiga varianter av ljud som även förekommer enkel bokstav.

Dubbel vokal

Dubbelskrivning av vokalerna används för att återge att uttalet av vokalen sträcker sig över längre tid än en enkel vokal.

Somaliskans långa vokaler är: **aa, ee, ii, oo, uu**. I många fall får man helt olika ord med olika betydelser beroende på om man skriver enkel eller dubbel vokal, t.ex.

bur

inan (*pojke, flicka*)

buur

inaan (*att jag*)

Det borde egentligen vara lätt att höra hur man ska skriva och den enda svårigheten är ifall ett regionalt eller dialektalt uttal avviker från det mera standardspråkliga uttalet.

I vissa ord och former förekommer en variation mellan två olika stavningar (och uttal), t.ex. **ey / eey, halkan / halkaan**. Båda är ungefär lika vanliga och rekommenderas av olika handböcker.

Arbetsuppgift 5.1. Undersök i de tillgängliga korpusarna vilken stavning som är vanligast.

a. **ey / eey**

b. **halkan / halkaan**.

Dubbel konsonant

Enligt allmänt vedertagna stavningsregler kan man bara dubbelteckna de sju konsonanterna **bb**, **dd**, **gg**, **ll**, **mm**, **nn**, **rr**.

Dubbelskrivningen återger ett kraftigare uttal av konsonanten.

Carab

waran (*spjut*)

keli (*ensamhet, enda*)

carrab

warran (*berätta*)

kelli (*njure*)

Mellan vokaler låter **-bb-**, **-dd-** och **-gg-** som kraftiga konsonantljud där luftströmmen från munnen stoppas helt under ett kort ögonblick, medan ett enkelt **-b-**, **-d-** eller **-g-** mellan två vokaler uttalas mycket svagare. Oftast uttalar man ett ljud där luftens passage inte riktigt stängs helt.

buugaag böcker

laba två

lugo ben

badan mycket

buuggaas den där boken

labbis kläder

kubbad boll

deggan boende

baddan det här havet

Beroende på om man skriver enkel eller dubbel konsonant kan man få helt olika ord med olika betydelser, t.ex.

boqorrada kungarna

boqoradda drottningen

Även om man kan höra ett långt, kraftigt uttal (hos personer från vissa områden) så ska man inte dubbelteckna t.ex. **dhdh**, **ff**, **ss**, **yy**, **qq** etc. Alltså ska man oavsett uttalet av /dh/ skriva t.ex. **gabadha** i standardspråket.

Även i enstaka ord med långt uttal av b, d, g, l, m, n, r har det blivit vedertaget att skriva enkel konsonant, t.ex. **Jabuuti** (snarare än **Jabbuuti**).

Man skriver aldrig mer än två konsonanter mellan en vokal, jämför

wuu cabbaa men: **way cabtaa**, även om det låter som [cabbtaa]
cambe, även om det låter som [cambbe]

Vanligtvis brukar man inte heller skriva dubbel konsonant efter diftongerna **ay/ey**, **aw/ow**, **oy**, även om den språkvetenskapliga litteraturen och ordböckerna ofta rekommenderar dubbel konsonant, t.ex.

weydiin är mycket vanligare än **weyddiin**

Bruket avviker alltså tydligt från rekommendationerna.

Diftonger

I den somaliska ortografin förekommer tre diftonger: **ay/ey**, **aw/ow** och **oy**. Det finns inga klart formulerade regler för när man ska skriva **ay** eller **ey** respektive **aw** eller **ow**. Det enda riktiga råd som man kan ge är att det ser bättre ut om man är konsekvent i en och samma text.

Rent generellt är **ay** vanligare än **ey**. Det har det alltid varit, men samtidigt kan man tillägga att **ey** var lite vanligare på 1970-talet än det är idag.

I ett litet antal specifika ord är dock **ey** mycket vanligare än **ay**, t.ex. **weyn**, **weydiin**.

I enskilda ord kan man också se en ganska systematisk åtskillnad mellan olika betydelser, i synnerhet mellan **ay** *hon* och **ey** *hund*.

I diftongerna skriver man nästan aldrig lång vokal (**aay**, **eey**, **aaw**, **oow**, **ooy**). Bara i några få ord är en sådan stavning så vanlig att den utgör ett likvärdigt alternativ, t.ex. **ey/eey** *hund*.

Om **w** eller **y** följs av en vokal ingår de inte längre i en diftong. Då kan den föregående vokalen mycket väl vara lång. För **kowaad** / **koowaad** är båda stavningarna ungefär lika vanliga.

Lexikal dubbelteckning

Ofta utgör dubbelteckning en detalj i ordets stam. För att stava rätt måste man då helt enkelt ha god kunskap om just det aktuella ordet. Det finns inga generella regler att följa, annat än att man oftast kan höra hur man ska stava om man lyssnar noga och har ett uttal som överensstämmer väl med standarduttalet.

Grammatisk dubbelteckning

När det gäller dubbelteckning finns det också vissa grammatiska principer som styr stavningen. För sådana fall kan man lära sig en del regler för att bli säkrare på hur man bör stava.

Även grammatisk dubbelteckning går naturligtvis oftast ganska lätt att höra om man har ett standarduttal, men det kan ändå vara nyttigt att lära sig några viktiga regler.

Bestämd artikel

Den bestämda artikeln **-ga** och **-da** leder alltid till dubbelteckning om ordets stam slutar med **-g** eller **-d**, men aldrig annars.

guri + ga	guriga	buug + ga	buugga
cunto + da	cuntada	bisad + da	bisadda

Andra ändelser efter artikeln

De olika ändelser som följer efter den bestämda artikeln har alltid en viss bestämd form.

– kii / – tii :	haddii , sidi ,
– kan (– kaan) ¹⁰	halkan (halkaan)
– kaas	halkaas

Verbens personändelser

Samma princip som för den bestämda artikeln gäller även för ändelsen i 2 person singular och plural (adiga, idinka) och 3 person singular femininum (iyada). De här ändelser innehåller ett –**t**–, –**d**– eller –**s**– beroende det sista ljudet i stammen. När verbets stam slutar på –**d** måste man alltså skriva –**dd**– i de här formerna, men inte i de övriga formerna, t.ex.

waan	aad + aa	aad aa
waad	aad + daa	aad ddaa
wuu	aad + aa	aad aa
way	aad + daa	aad ddaa
waan	aad + naa	aad naa
waad	aad + daan	aad ddaan
way	aad + aan	aad daan

Om verbets stam slutar på två konsonanter behöver dessutom en extra vokal skjutas in i de aktuella formerna för att det inte ska bli tre konsonanter i en följd. Tre konsonanter förekommer ju aldrig i somaliskan.

waan	ord + aa	ord aa
waad	ord + daa	ord roddaa
wuu	ord + aa	ord aa
way	ord + daa	ord roddaa
waan	ord + naa	ord naa
waad	ord + daan	ord roddaan
way	ord + aan	ord daan

¹⁰ Stavningen –**an** är vanligast i praktiken, men –**aan** brukar som regel anses vara en likvärdig variant i standardspråket.

I ändelserna i 1 person plural dubbeltecknas **-nn-** i många verb. Här är reglen helt annorlunda. Man skriver alltid **-nn-** om verbets stam slutar på vokal eller om stammen slutar just med ett **-n**, t.ex.

grupp 1	aad!	waannu	aad + naa	aadnaa
	cun!	waannu	cun + naa	cunnaa
men: wuu cunaa				
grupp 2	samee!	waannu	samey + naa	sameyna
	kari!	waannu	kari + naa	kariinna
grupp 3	qaado!	waannu	qaada + naa	qaadanna
	guurso!	waannu	guursa + naa	guursanna

Däremot skriver man normalt inte **-nn-** efter en diftong, t.ex. **cunaynaa**, **aadaynaa**, **guursanaynaa**, **sameyna**. Här kan man faktiskt se en gemensam princip med stavningen av **weydiin**, dvs. man skriver generellt inte dubbel konsonant efter diftong.

Personliga och possessiva pronomen

Bland pronomenen är det också viktigt att tänka särskilt på 1 person plural. Här skrivs alltid **-nn-** mellan vokaler, både i de personliga och de possessiva pronomenen och i de possessiva ändelserna, dvs.

annaga, **innaga**, **aannu**, **-keenna**, **-teenna**, **kuweenna**.

Dessutom skrivs **-nn-** i de possessiva pronomenen och ändelserna i 2 person plural, dvs.

-kiinna, **-tiinna**, **kuwiinna**.

Än en gång: efter diftongen **ay** skrivs vanligtvis bara enkel konsonant, alltså bara **-n-** i det korta pronomenet **aynu**, men just i det här ordet har variationen i stavningen faktiskt blivit lite större på senare tid.

Plural av maskulina substantiv

Maskulina substantiv som i plural slutar på **-o** (men inte **-yo**) och har minst två stavelser i stammen får en dubbel konsonant (**bb**, **dd**, **ll**, **mm**, **nn**, **rr**, men inte **gg**) före ändelsen **-o**, t.ex.

baabuurro, **baabuurrada**, **aqallo**, **aqallada**, **qalimmo**, **qalimmada**,
saaxiibo, **saaxiibbada**

Jämför: **boqorrada** *kungarna* (wadar: **boqor -ro -da**),
boqoradda *drottningen* (keli: **boqor -ad -da**)

Efter **-g** och andra konsonanter används i stället **-yo**.

Maskulina substantiv med reduplikation får inte någon dubbeltecknad konsonant före pluraländelsen, t.ex. **buugaag**, **lidad**

Lång eller kort vokal i presensändelserna

I presens finns två olika typer av ändelser, antingen med den långa vokalen **-aa** eller med den korta vokalen **-a**.

Den långa vokalen används i predikatsverbet när subjektet i satsen inte är fokuserat.

Cali waa uu bukaa.

Den korta vokalen används när subjektet är fokuserat, t.ex.

Cali ayaa buka. Waxaa buka Cali.

Dessutom används den korta vokalen i relativa bisatser.

Dhakhtarku daawo haddii uu u qoro qofka < buka >, lacag la'aan baa lagu siiyaa.

Det finns dock ett undantag: när verbet står sist i en relativ bisats som hör till subjektet i huvudsatsen och subjektet inte är fokuserat.

Wiilka gurigayga joogaa waa macallin.

Ändelsen **-aa** används alltså sist i den relativa bisatsen för att markera att hela substantivfrasen är subjekt. Om ett substantiv i bestämd form placeras sist används i stället subjektsändelsen **-u**.

Wiilka jooga gurigaygu waa macallin.

Progressiv form

De progressiva formerna bildas med suffixet **-ay-** som alltid skrivs med kort vokal, t.ex.

waan cunayaa, waan karinayaa

Hamsa – en bortglömd konsonant

Somaliskan har 22 konsonanter och en av dem är **HAMSA**. I somaliskan är hamsa en **BOKSTAV**, inte ett skiljetecken som t.ex. punkt och kommatecken.

Hamsa skrivs på samma sätt som andra språks apostrof. På ett svenskt tangentbord finns hamsa till höger om bokstaven ä. Det är viktigt att hamsa skrivs så att det placeras i de andra bokstävernas ovankant. Det är ett allvarligt fel att använda kommatecknet som hamsa, eftersom kommatecknet ju placeras i bokstävernas underkant. Ett komma är också någonting helt annat än ett hamsa eftersom kommatecknet har en helt annan språklig funktion.

Man kan ibland se att den som skriver hoppar över hamsa sist i en del ord, t.ex. **gu', ri', go'**, men i mera seriösa texter används som regel hamsa i denna typ av ord. Därför bör man rekommendera att hamsa används.

I vissa andra ord är det tvärtom. I äldre texter ser man ibland t.ex. **si'**, men idag skriver man normalt bara **si**.

I vissa ord försvinner hamsa när ordet böjs, men i en del ord behåller man hamsa, t.ex. **ri'** - **ri'da** / **rida**, **riyo**; **gu'** - **guga** / **gu'ga**; **go'** - **go'a**.

Mellan två vokaler inuti ord är det extra viktigt att alltid skriva hamsa, t.ex. **go'aan**, **lo'aad**, **su'aal**. Allra viktigast är det förstås om det är samma vokal på båda sidor om hamsa, t.ex. **le'eg**.

Var alltså noga med att inte blanda ihop kommatecknet , och bokstaven hamsa. Hamsa ska skrivas som i **lo'da** eller **lo'da**. Hamsa kan alltså ha en lodrät eller lite lutande form, men tecknet måste vara placerat i höjd med bokstävernas överkant.

Konsonantförändringar

Konsonanterna **k, t, m, j** kan i somaliska ord bara förekomma direkt före en vokal. De brukar alltså inte förekomma sist i ett somaliskt ord eller före en konsonant inuti ett ord. I stället skrivet man **g, d, n** sist i ord och före konsonant. Denna regel spelar en viktig roll för konsonantväxlingar vid böjning av somaliska substantiv, adjektiv och verb, t.ex.

ilko , ilkaha	men ilig , iligga ,
bukaa , bukaan	men bugtaa , bugnaa , bugtaan ,
dukaammo , dukaammada	men dukaan , dukaanaka , dukaanle ;
fahmaa , fahmaan	men fahantaa , fahannaa , fahantaan ,

Ett litet antal undantag förekommer dock i vissa lånord, t.ex.

Islaam, **Muslim**, **kariim**, **ixtiraam**, **Ibraahim**, **atam**.

De flesta lånord har dock anpassats till somaliskans ljudregler, t.ex.

buskud (< en. *biscuit*),
Atlaantig (< *Atlantic*),
macallin (< ar. *mucallim*), **qalin** (< ar. *qalam*), **filin** (< *film*), **Aadan** (< *Adam*)

Ett viktigt och helt systematiskt undantag är att man i dagens standardspråk inuti ord, helt i överensstämmelse med uttalet, i de allra flesta ord skriver **-mb-**, mera sällan **-nb-**, t.ex.

sambab, dambe.

Sådana ord kan man också ses skrivna med **-nb-**, men idag är det mindre vanligt. I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet var dock stavningen med **-nb-** helt dominerande. Kanske kan en anledning vara att man enligt arabiskans stavningsregler skriver **-nb-**, inte **-mb-**.

Endast i ett litet antal somaliska ord är stavning med **-nb-** allmänt vedertagen idag, t.ex.

baranbar, balanbaalis.

Också när **-nb-** uppstår genom sammanskrivning av två ord bör man undvika att skriva **-mb-**. Då blir det lättare att känna igen orden. Det skulle t.ex. ha varit bättre att skriva **kortaanba** i det här citatet: **Marka aad kortaamba waxa aad jidhkiinna ku arki doontaan isbeddel ku dhacaya iyo dareen hor leh.** (Af-Soomaali, Fasalka 6aad, 2001)

Vokalförändringar

Även bland vokalerna förekommer en del viktiga och regelbundna växlingar mellan olika vokaler i olika böjningsformer av samma ord.

En viktig princip är att lång vokal inte kan ingå i en diftong som följs av en konsonant. Däremot kan en lång vokal följas av **-y-** eller **-w-** om det sedan kommer en vokal efter **-y-/w-**.

wuu samee^{ee}yaa

way same^{ey}saa

waan same^{ey}naa

Sist i många ord förekommer **–o/–e**. När en ändelse som börjar med en konsonant läggs till ersätts dessa båda vokaler i stället med **–a–**.

bare **baraha** **barayaal** **hooyo** **hooyada**
fure **furaha** **furayaal**

Samma ersättning av **–o/–e** med **–a–** kan också göras när första delen av ett sammansatt ord slutar med **–o/–e**, men här är det ungefär lika vanligt att första delen lämnas oförändrad.

biyadhac **biyodhac**

Om den bestämda artikeln innehåller **–h–** kopieras vokalerna **–u–** och **–i–** från en ändelse till vokalen före **–h–** om ordets grundform slutar på **–e** eller **–o**.

biyo **biyaha** **biyuhu** **biyihii**

Däremot brukar inte **–o–** och **–e–** kopieras från ändelsen.

biyahooda **biyaheeda**

Samma kopiering av vokalen i ändelsen inträffar också i många maskulina substantiv med en stam som slutar på **–h**, **–x**, **–c** om stammen innehåller ett **–a–**, t.ex. **wax**, **wixii**, **wuxuu**, **sac**, **sicii...**

Samma princip gäller också för infinitiv med ändelsen **–i** om stammen slutar med **–h**, **–x**, **–c**, t.ex. **baxaa**, **bixi karaa...**

Samman skrivningar

I somaliskan förekommer en mängd sammanskrivningar av olika grammatiska småord.

Vissa sammanskrivningar är obligatoriska och vissa är frivilliga.

Obligatoriska sammanskrivningar

Framför verbet i en sats ska följande ord skrivas samman till ett enda ord:

- 1) subjektspronomenet **la**,
- 2) objektspronomenen **is, i, ku, na, ina, idin**,
- 3) prepositionerna **u, ku, ka, la**,
- 4) negationen **ma**.

Till exempel:

kulama, ila, iska, kama, isula

efter vokal förändras **k > g**

lagu, laga, lagama, ugu,

a + u > oo

loo (<*la+u), noo (<*na+u), inoo (<*ina+u)

i + u > ii

ii (<*i+u), idiin (<*idin+u)

efter vokal förändras **i > y**

layska

I praktiken undviker man dock ofta sammanskrivningar där **is** skulle komma att skrivas **-ys-**. Alltså skriver man i praktiken hellre **la iska** än **layska**.

En omöjlig kombination att skriva ihop är **la ii**.

Övriga subjektspronomen (**aan, aad, uu, ay, aannu, aynu, aydin**) liksom de adverbiala partiklarna **soo, sii, wada, kala** ska inte skrivas ihop med småorden i listan ovan.

Si dhaqso ah ayey bisad u soo gashay guriga.

Småorden får inte skrivas ihop med det följande verbet.

I sii!

Däremot ska de korta subjektspronomenen skrivas ihop med negationen **aan**. Ordningsföljden varierar, men den senare delen får en kort vokal.

aan + neg. **aanan**

aad + neg. **aadan / aanad**

uu + neg. **uusan / aanu**

ay + neg. **aysan / aanay**

Arbetsuppgift 5.2. Undersök i de tillgängliga korpusarna vilken stavning som är vanligast.

layska / la iska

Klitiska konjunktioner och partiklar

De två konjunktionerna **–na**, **–se** uttals tillsammans med ett annat ord och skrivs tillsammans med det ordet. Detsamma gäller det förstärkande eller negerande **–ba** som också skrivs ihop med det föregående ordet.

Wax yar ka dib waxa u yimi nin socoto ah, wuxu**una** weydiyey sabata ka oohisay.

Sawir madaxa Xasan, ku**na** muuji dheg, af, san, timo iyo il.

Adjektiv med ljudförändringar

När det inträffar en ljudförändring i ett adjektiv måste det skrivas samman med den efterföljande verbformen, t.ex.

cusub > **cusb-**:

Haa saaxiib laakin aniga fasalka waan ku **cusbahay** mana wada garananyo ardayda! (Soomaali 2'18 Mu)

jecel > **jecl-**, **jecesh-**:

waxaad jeceshahay..., waxaan jeclahay...

Adjektiv i plural

Adjektiv med reduplikation i plural skrivs som ett ord.

yaryar (inte **yar yar, yar-yar**),
waaweyn (inte **waa weyn**).

Däremot ska man naturligtvis skriva **waa weyn** som två ord ifall **waa** är satspartikel, t.ex. **Maroodigu waa weyn yahay**.

Frivilliga sammanskrivningar

Förutom de nämnda obligatoriska sammandragningarna finns en del frivilliga sammandragningar som man kan göra om man vill. Ofta kan det uppfattas som lite talspråkligt att göra sådana sammandragningar, medan texten blir lite mera skriftspråklig utan sådana sammandragningar.

Satspartiklarna kan, om man vill, skrivas samman med subjektspronomenen, t.ex.

waa aan / waan
waa aad / waad
waxa uu / wuxuu
waxa ay / waxay

Detsamma gäller bisatsinledaren **in** som kan skrivas samman med de korta subjektspronomenen + negationen **aan**.

in aad / inaad
in aanan / inaan

Konjunktionen **oo** dras ofta ihop med ett föregående pronomen, t.ex.

iyada oo / iyadoo

Många gånger skrivs **oo** även ihop med ett föregående substantiv, i synnerhet sådana som binder samman två satser till en mening, t.ex.

in kasta oo / inkastoo
sababta oo ah / sababtoo ah

Arbetsuppgift 5.3. Undersök i de tillgängliga korpusarna vilken stavning som är vanligast.

a. inuu / in uu ; inaan / in aan

b. waxa uu / waxuu / wuxuu

c. in kasta oo / inkasta oo / in kastoo / inkastoo

Viktiga särskrivningar

Verbpartiklarna **soo**, **sii**, **wada**, **kala** skall aldrig skrivas samman med en föregående preposition eller ett efterföljande verb.

Sheeg da'da ilkaha caano nuug uga dhacaan caruurta iyo da'da ilkaha oo idil ku **soo wada** baxaan.

Den korta verbformen **ah** skall normalt alltid skrivas ut och den bör inte förenklas till bara **-a**.

ka mid ah (inte **ka mida**)

Ett viktigt fall finns dock där man oftare skriver **-a** än **ah**, nämligen

keliya (keli ah) *bara, endast.*

Skrivsättet **keli ah** bör dock alltid används i betydelsen *singular*, t.ex.

magac keli ah *ett substantiv i singular*

magac keliya *bara ett substantiv*

Sammansatta ord

När det gäller regler för skrivningen av sammansatta ord finns det väldigt lite systematisk diskussion i språkhandböckerna. Det är därför svårt att ge några tydliga rekommendationer.

Sammansatta ord kan skrivas på tre sätt: genom sammanskrivning, särskrivning eller med bindestreck, t.ex.

libaax badeed, libaax-badeed, libaaxbadeed;

hor u marin, hor-u-marin, horumarin;

marti qaadaa, marti-qaadaa, martiqaadaa.

Rent generellt kan man säga att bindestreck är ganska ovanligt, förutom i några specifika fall som kommer att nämnas nedan. Därför är bindestreck vanligtvis inte att rekommendera.

Rent generellt kan man också säga att särskrivning i de flesta ord verkar vara vanligare än sammanskrivning, men skillnaderna är inte tillräckligt stora för att motivera att man bara rekommenderar den ena eller den andra principen.

Det enda tydliga råd som kan ges är att man bör vara konsekvent och försöka att genomgående använda särskrivning eller sammanskrivning, åtminstone i en och samma text.

Mera komplicerade fall

I kombination med användningen av stor bokstav kan sammanskrivning eller särskrivning leda till ännu fler möjligheter, t.ex.

Afsoomaali, af Soomaali, af-Soomaali, Af-Soomaali...

Eftersom detta är ett sammansatt ord, men den stora bokstaven mest hör hemma i **Soomaali**, kan det finnas anledning att rekommendera stavningen **af-Soomaali**. Det verkar också vara den formen som är vanligast i dag.

Även i kombinationer där den första delen slutar på **-o** eller **-e** kan man välja mellan fler varianter, t.ex.

biyo dhac, biyo-dhac, biya-dhac, biyodhac, biyadhac

Vid sammanskrivning kan man också välja mellan att skriva en enkel eller en dubbel konsonant först i sammansättningens andra del om den första delen slutar med vokal och den andra delen börjar med en konsonant som kan dubbleras, t.ex.

ka dib, kadib, kaddib

Att skriva dubbel konsonant i denna typ av ord var vanligt på 1970-talet, men numera är det inte längre så vanligt.

När flera olika variationsmöjligheter inträffar samtidigt kan det bli väldigt många former att välja mellan.

jare barid	jare-barid	jarebarid	jarebbarid
	jara-barid	jarabarid	jarabbarid

Här är det också väldigt svårt att ge några bra rekommendationer.

Om en senare del av en sammansättning börjar med vokal finns möjlighet att sätta ut hamsa, som ju uttalas, men detta är i praktiken väldigt ovanligt, t.ex.

magac u yaal, magac-u-yaal, magacuyaal, magac'uyaal

Stor begynnelsebokstav

När det gäller att skriva stor bokstav finns ett antal tydliga principer för somaliskan. Stor bokstav bör alltid användas först i

- meningar,
- namn på personer, platser, varor, böcker, filmer, månader, veckodagar, språk och nationalitet.

Observera alltså att man i somaliskan skriver stor bokstav i **månadernas** och **veckodagarnas** namn, medan man på svenska inte räknar dem som namn och därför skriver liten bokstav. Detsamma gäller också substantiv och adjektiv som betecknar **språk** och **nationalitet**.

Oktoobar	<i>oktober</i>	<i>October</i>
Sabti	<i>lördag</i>	<i>Saturday</i>
Soomaali	<i>somalier</i>	<i>Somali</i>
af Soomaali / af-Soomaali	<i>somaliska (språket)</i>	<i>Somali</i>
Soomaaliyeed	<i>somalisk</i>	<i>Somali</i>

Regler för användningen av stor begynnelsebokstav är i praktiken desamma i somaliskan och i engelskan. Det enda som skiljer är små detaljer. T.ex. skriver många orden för årstiderna och väderstrecken med stor bokstav på somaliska, t.ex. **Jiilaal, Bari** men det är ungefär lika vanligt att använda liten bokstav, t.ex. **jiilaal, bari** så inget kan egentligen rekommenderas som mera vanligt. Det viktiga är att vara konsekvent och alltid skriva på samma sätt.

I somaliskan finns de tre digraferna (två bokstäver som tillsammans representerar ett ljud) **dh, kh, sh**. När de står i början av ett namn eller en mening skrivs bara den första bokstaven i digrafen som stor, t.ex. **Shire**.

Som i många andra språk kan man, om man vill, också använda stor bokstav för att uttrycka respekt

- i titlar, t.ex. **Marwo Xaawo**.

I rubriker, t.ex. i tidningar, används vanligtvis stor bokstav först i samtliga ord, t.ex.

**Wasiir Jamaal Maxamed Xasan Oo Noqday Xildhibaan Ka Tirsan
Golaha Shacabka**

Avstavning

Man bör aldrig avstava mellan två bokstäver som tillsammans representerar ett ljud, t.ex.

olämpligt

faa'i-

idooyin

dhaqd-

haqaaq

rekommenderas

faa'ii-

dooyin

dhaq-

dhaqaaq

Avstavning brukar göras mellan stavelser.

Om det finns två konsonanter mellan två vokaler bör man avstava mellan konsonanterna.

bisad-

dayda

Om det bara finns en konsonant mellan två vokaler bör man avstava före konsonanten.

bi-

saddayda

Avstavning kan också ske mellan morfem, vilket kan vara att föredra i sammansatta ord.

avstavning mellan stavelser

sämre

ho-

rumarin

avstavning mellan morfem

bättre

hor-

umarin

Siffror

När tal skrivs med siffror kan det ofta vara naturligt att hoppa över konjunktionen **oo**, men vid uppläsning måste den naturligtvis uttalas, t.ex.

7.000 litir eller **7.000 oo litir** **toddoba kun oo litir**

När siffror följs av en förkortning bör man inte skriva ut **oo**. Förkortningen är ju till för att spara plats, och ett **oo** skulle ju ha motsatt effekt.

7.000 km **toddoba kun oo kiilomitir**

Ordningstal skrivs med siffran direkt följd av ändelsen **-aad**, utan något skiljetecken däremellan, t.ex.

2aad, 3aad **labaad, saddexaad**

Årtal, datum, klockslag och liknande skrivs med siffran direkt följd av den bestämda artikeln **ka, ta, kii, tii** etc., utan något skiljetecken däremellan, t.ex.

1972kii, maalinta Khamiista 3da Julay, 5ta galabnimo

Förkortningar

iwm.

Skiljetecken

Man gör normalt ett mellanslag efter de flesta skiljetecknen, men inget mellanslag före:

abc. abc, abc? abc! abc; abc: abc, abc, abc.

När det gäller den första av två parenteser eller det första av två citattecken gör man ett mellanslag före skiljetecknet, men inte efter, t.ex.

xxx (eray) xxx xxx "eray" xxx

Kommatecken

Det finns inga klart definierade regler eller rekommendationer angående användningen av kommatecken i somaliskan. Användningen varierar mycket mellan olika skribenter.

En god princip kan därför vara att använda kommatecken för att underlätta för läsaren att upptäcka strukturen i långa meningar. Det kan man göra genom att dela upp långa meningar i mindre enheter. Ofta handlar det då om att avgränsa de olika satser som meningen består av eller att sätta kommatecken där det är naturligt att göra en kort paus när man läser meningen. Detta är i grunden samma princip som tillämpas för användning av kommatecken i svenskan.

Uppräkning

Ett fall där det i praktiken råder fullständig enighet om att man bör använda kommatecken är i uppräckningar, t.ex.

Sawir dheg, af, san, timo iyo il.

Man brukar sätta kommatecken mellan alla ord i uppräckningen, men inte direkt före konjunktionen iyo.

-na

När man binder ihop två satser med konjunktionen -na kan det vara till hjälp för läsaren med ett kommatecken där den andra satsen börjar.

Wax yar ka dib waxa u yimi nin socoto ah, wuxuuna weydiyey sabata ka oohisay.

Sawir madaxa Xasan, kuna muuji dheg, af, san, timo iyo il.

Men om hela meningen är väldigt kort är det inte lika nödvändigt.

Anföring

Direkt anföring med talstreck

I anföringen sätter man skiljetecken på samma sätt som i vilken annan text som helst. Slutet på anföringen markeras inte på något särskilt sätt. För att underlätta läsningen bör man ta nytt stycke efter varje persons anföring.

Waa hooyo.

– Haloow hooyo!

– Waar hooyo xaggeed tagtay?

– Waan soo tukanayaa hooyo, maxaa dhacayaa?

– Hoo adeerkaa la hadal, adeerkaa ayaa ku doonayee.

Ma isaga la ii soo diray? (Ismaaciil C. Ubax 2015: 98)

Om det finns en anföringssats före anföringen brukar den sluta med ett kolon. Anföringen börjar oftast på en ny rad.

– Saaxiibkayga koowaad ayaad tahay.

Si ay u fahamto ayaan ka daba **geeyey**:

– **Rag** iyo dumarba, u my best friend. (Ismaaciil C. Ubax 2015: 95)

Om anföringssatsen följer efter anföringen sätter man ett kommatecken i stället för punkt i slutet av anföringen. Efter kommatecknet börjar anföringssatsen med liten bokstav.

– Waar ka kac meesha waxba ku ma **filnide**, **ayuu** igu salaamay.

(Ismaaciil C. Ubax 2015: 19)

Utropstecken och frågetecken används som vanligt i slutet av anföringen. Anföringssatsen börjar med liten bokstav direkt efter dessa båda skiljetecken.

– Waar xaggeed ku **ordaysaa?** **ayaan** weydiiyey.

(Ismaaciil C. Ubax 2015: 91)

I italienskan väljer en del författare även att avsluta anföringen med ett talstreck. Detta är mycket ovanligt i somaliskan.

Direkt anföring med citattecken

Olika typer av citattecken

I somaliskan används i modern tid allra oftast citattecken av typen “xxx”, precis som i engelskan. Observera att det inledande citattecknet placeras upp och ner i jämförelse med det avslutande citattecknet.

“Waar bal adigu iska warran oo wax ma kuu hagaageen **iminka?**”
“Aabbo waan wacanahay, Talyaanigii ayaan joogaa laakiin wiigga soo socda waan ka baxayaa oo Iswiidhan ayaan haddana ku **noqonyaa.**”
(Khadar C. Cabdillaahi: Gurrac, 2015)

Bruket i svenskan ser annorlunda ut. Det inledande citattecknet brukar vara identiskt med det avslutande. Detta är ovanligt i somaliskan.

“Ska jag göra lite kaffe?” sa Marianne.
(Viveca Steen: I grunden utan skuld, 2012)

I engelskan använder man ganska ofta bara enkla citattecken. Detta är ovanligt i somaliskan, men man hittar det i några få texter.

‘Soo gal xaggan, xaggeed ku **socotaa?**’
Waa ninkii gadhka weynaa.
‘Soo gal.’
Meeshu dhaxan mal aha, gurina ma aha.
‘Fadhiiso xaggaas, jiifso haddii aad **rabto.**’
(Ismaaciil C. Ubax: Gaax, 2017)

I lite äldre texter var det vanligare att man använde citattecken av typen «xxx». Detta är vanligt i italienskan och franskan.

Nimankii waxay yiraahdeen «**Waa run.**»
(Iftiinka Aqoonta 2, 1966)

I anföringar som avgränsas med citattecken sätter man idag i de flesta texter skiljetecken på precis samma sätt som i den övriga texten. Det

avslutande skiljetecknet i anföringen hamnar före det avslutande citattecknet.

“Waa ayo?”

“Naa waa anigee iga fur.”

(Cabdiraxmaan M. Warmooge: Bilan, 2016)

I en del texter, särskilt om de är lite äldre, sätter man punkten efter det avslutande citattecknet.

«Geedkaa ka soo orda. Kiinnii xariijintan u soo dheereeya ayaa
beretenkii ku guulaysaan doona».

(Af Soomaali 2, 1976)

I en del texter satte man dessutom en extra punkt efter det avslutande citattecknet även om det fanns ett ! eller ett ? precis före citattecknet.

Guhaad wuxuu yiri, «Xaggee, Shiikh Muxsin?».

(Shire Jaamac Axmed: Rooxaan, 1973)

Framförställd anföringssats

Om det finns en anföringssats före anföringen måste man ta ställning till om övergången mellan anföringssatsen och anföringen ska markeras ytterligare, förutom med det inledande citattecknet. Vissa författare använder kolon.

Ninkii inta qoslay buu ku yiri: «Waxaad dhimanaysaa goorta uu
dameerkaagu uu aad u qayliyo, dabadana uu kor u taago».

(Af Soomaali 5, 1976: 30)

Många andra författare använder inget skiljetecken alls utöver citattecknet.

Waxa ay ku tidhi "Malyuun (Dabeeco) waxa ay rabto lama yaqaan,
adiga oo cuntadii kariyey ayaa laga yaabaa in ay ku tidhaahdo mid kale
ii kari." Waxa kale oo ay ku tidhi "Sagal iyo Sooyaal iyagu ma dhib
badna, waxa aad siisona way iska cunaan."

(Faarax Maxamuud: 2014)

En del författare använder ett kommatecken före citattecknet.

Guhaad wuxuu yiri, «Xaggee, Shiikh Muxsin?».

(Shire Jaamac Axmed: Rooxaan, 1973)

Om man vill kan man också välja att börja anföringen på ny rad för att öka tydligheten för läsaren, men i så fall är ett kolon i praktiken helt nödvändigt. Alternativt kan man ibland stöta på texter med kommatecken.

(Ge ett exempel...)

(xxx :)

Efterföljande anföringssats

Om anföringssatsen följer efter själva anföringen sätter man inte någon avslutande punkt före det avslutande citattecknet. Anföringssatsen börjar med liten bokstav.

Det finns tre möjligheter.

1. Inget skiljetecken utöver citattecknet. Detta är vanligt i italienskan och förekommer även i somaliskan, särskilt i äldre texter.

«Waad iga heli doontaa» buu si qabow u yiri

(Maxamed D. Afrax 1993: 264)

“Wuu soo miiraabay. Diktoorka waa ka indhaha kala qaaday” ayuu wiil dhallinyaro ahi diktoorka barbar taagan ku yidhi.

(Khadar C. Cabdillaahi: Gurrac)

2. Kommatecken före citattecknet. Detta är det normala i engelskan och förekommer även i moderna somaliska texter.

"Naa maxaad sidaas u leedahay, reerkaaga oo dhan iyadaa ka qurux badane," saaxiibaddeed Xamdi Gaabo ayaa ku tidhi Cadar Duwane.

(Faarax Maxamuud 2014: 102)

«Waa runtaa,» Ciisaa ku raacay.

(Maxamed D. Afrax 1993: 267)

3. Kommatecken efter citattecknet. Detta är det normala i svenskan och förekommer även i italienskan. Det förekommer främst i äldre somaliska texter.

«Alla ubaxu qurux *badanaa*», ayey balanbaalistii tiri.
(Af Soomaali 2, 1976)

Om anföringen avslutas med ett utropstecken eller ett frågetecken måste man behålla detta skiljetecken. Sedan kan man göra på två olika sätt.

1. Inget ytterligare skiljetecken. I svenskan och engelskan brukar man inte använda något ytterligare skiljetecken efter citattecknet. På samma sätt gör man oftast även i somaliskan.

«Abboowe maxaa kugu *dhacay?*» bay tiri iyadoo madaxdiisii laanta
saarnaa soo toosinaysa. (Maxamed D. Afrax 1993: 308)

2. Ytterligare ett skiljetecken. I somaliskan förekommer det dock också, i synnerhet i lite äldre texter, att man sätter kommatecken efter det avslutande citattecknet.

(Ge ett exempel)
(xxx :)

Sammanfattning

Avslutningsvis kan man konstatera att det har förekommit många olika sätt att markera direkt anföring i somaliska texter genom tiderna.

Ännu finns ingen officiellt rekommenderad standard, men det verkar i modern tid som om enkelhet och sparsamhet med skiljetecken överväger. Man kan urskilja två ganska tydliga mönster.

1. Man följer helt det engelska sättet att markera anföring.

(Ge ett exempel)
(xxx :)

2. Man följer till stor del det engelska systemet, men gör det till ett mera somaliskt system genom att använda kommatecken före anföring, men inte efter.

(Ge ett exempel)

(xxx :)

Oavsett hur man väljer att göra bör man hålla i minnet att en omsorgsfullt skriven text som regel kännetecknas av att författaren konsekvent håller sig till ett enda system.

Skiljetecknens namn

Namnen på de olika skiljetecknen varierar en hel del mellan olika handböcker. Här följer en samling termer från olika källor:

Skiljetecken

Mire (2008)	calaamad-shaqal, summad-shaqaleed
Af-Soomaali 4 (2001)	astaamaha hadalka
Af-Soomaali 2 (2006)	astaamaha qoraalka
Lexin (2010)	calaamadaha astaamaynta

. punkt

Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta joogsiga
Moxamud & X. (1998)	joogsi, dhibic
Mire (2008)	joogsi, astaan joogsi
Aden (2009)	joogsi
Lexin (2010)	joogsi
Dhugasho (2015)	joogsi
Wikipedia, 2016-10-07	joogsi, dhibic joogsi
M. X. Guuleed	joogsi
Baraag (2017)	joogsi

, komma, kommatecken

Siyaad (s.a.)	hakad
Af-Soomaali 1 (1979)	hakad
Mansuur & Abdullahi 1985)	hakad
Moxamud & X. (1998)	hakat
Mansuur & P. (1999)	hakad
Af-Soomaali 4 (2001)	hakad
Af-Soomaali 2 (2006)	hakad
Mire (2008)	hakad
Aden (2009)	hakad
Lexin (2010)	hakad
Dhugasho (2015)	hakad
Wikipedia, 2016-10-07	hakad, astaan hakad
M. X. Guuleed	hakad
Baraag (2017)	hakad

: kolon

Moxamud & X. (1998)	cadeynta
Mire (2008)	shiilo
Aden (2009)	kolmo
Dhugasho (2015)	moos
Wikipedia, 2016-10-07	laba dhibcood
M. X. Guuleed	kolmo
Baraag (2017)	heegyaal

; semikolon

Mansuur & Abdullahi 1985)	hakad culus
Moxamud & X. (1998)	joogsi-hakat
Mire (2008)	hakad-joogsi
Aden (2009)	hakad dheer
Dhugasho (2015)	joogsi dhiman
Wikipedia, 2016-10-07	dhibic hakad, dhibic iyo hakad

M. X. Guuleed Baraag (2017)	hakad dheer, nus-kolmo, joogsi dhiman hakad-heeg
? frågetecken	
Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta weydiinta
Af-Soomaali 4 (1993)	calaamadda weydiinta
Moxamud & X. (1998)	isweydinta
Af-Soomaali 4 (2001)	calaamadda weydiinta
Mire (2008)	summad weydiis, calaamad su'aaleed
Lexin (2010)	calaamadda su'aasha
Dhugasho (2015)	astan waydiineed
Wikipedia, 2016-10-07	astaanta weydiinta, calaamo su'aal
M. X. Guuleed Baraag (2017)	calaamad su'aal astaanta weydiinta
! utropstecken	
Af-Soomaali 1 (1979)	astaanta yaabka
Af-Soomaali 4 (1993)	calaamadda yaabka
Moxamud & X. (1998)	astanta xiisaha
Af-Soomaali 4 (2001)	calaamadda yaabka
Mire (2008)	astan yaabeed
Lexin (2010)	calaamadda la yaabka
Dhugasho (2015)	astan dhawaaq
Wikipedia, 2016-10-07	astaanta yaabka, calaamadda yaabka
M. X. Guuleed Baraag (2017)	calaamad cajiib astaanta yaabka
- bindestreck	
Moxamud & X. (1998)	xariqdin
Mire (2008)	jiitin
Aden (2009)	jiitin
Lexin (2010)	xarriijin, xarriijinta-iskuxidhka
Dhugasho (2015)	jiitin

Wikipedia, 2016-10-07	jiitin gaaban, xarriiq iskuxiraha
M. X. Guuleed	jiitin
Baraag (2017)	jiitin
– anföringstecken, tankstreck	
Lexin (2010)	summadda/calaamadda hadal soo xigashada, jiitin, xarriiq yar
Wikipedia, 2016-10-07	jiitin dheer
/ snedstreck	
Moxamud & X. (1998)	hareed
Aden (2009)	qoqobe
Lexin (2010)	xarriiq hore u janjeedha
Dhugasho (2015)	qoqob
Wikipedia, 2016-10-07	diilin
M. X. Guuleed	xarriiq janjeedha
Baraag (2017)	hawaar
... tre punkter	
Moxamud & X. (1998)	xadafka, tuurista
Dhugasho (2015)	qulqul
Wikipedia, 2016-10-07	dhibco taxan
() parentes	
Moxamud & X. (1998)	bilaha
Mire (2008)	qaws
Aden (2009)	qansooyin
Lexin (2010)	qaws, qaansooyin
Dhugasho (2015)	edeg
Wikipedia, 2016-10-07	qaanso, qaws
M. X. Guuleed	bil xidhan
Baraag (2017)	bil
(vänsterparentes	
Aden (2009)	golxo

) **högerparentes**

Aden (2009) dhiico

” ” **citattecken, citationstecken**

Siyaad (s.a.) kolmo
Moxamud & X. (1998) guurinta xogwar
Mansuur & P. (1999) kolmo
Aden (2009) hal-qabsi (xigasho)
Dhugasho (2015) xero
Wikipedia, 2016-10-07 laba kolmood, hakad foorara
M. X. Guuleed astaan xigasho
Baraag (2017) dheegeyaal (laba-labo)

‘ ‘ **enkla citattecken**

Moxamud & X. (1998) faroyin
Dhugasho (2015) guntin
Wikipedia, 2016-10-07 kolmo
Baraag (2017) dheegeyaal (hal-hal)

’ **apostrof**

Wikipedia, 2016-10-07 xadaf
Baraag (2017) hamsa

[] **hakparenteser**

Moxamud & X. (1998) qansoyin
Dhugasho (2015) ardaa

{ } **klammerparenteser**

< > **vinkelparenteser**

& **etcetera**

Wikipedia, 2016-10-07 xiriiriye ama iyo ganacsi

* **asterisk**

Mansuur & P. (1999) bar xiddigeed

	Lexin (2010)	xiddig yar
	Wikipedia, 2016-10-07	xiddig
@	at, snabel-a	
	Wikipedia, 2016-10-07	calaamadda e-mailka
\	back-slash	
	Wikipedia, 2016-10-07	siijeed lid
#		
	Wikipedia, 2016-10-07	tirtiris
§	paragraftecken	
	Wikipedia, 2016-10-07	faqrad
_	understreck, underscore	
	Wikipedia, 2016-10-07	xarii q hoose
	Baraag (2017)	xarriiqin
	lodstreck	
	Wikipedia, 2016-10-07	xarii quman, xarii q toosan

Övning X: Somaliskans ortografi

1. Vad menas med ortografi?
2. När och hur fick somaliskan sin nuvarande ortografi?
3. Vilken person är den viktigaste upphovsmannen till dagens somaliska ortografi?
4. Var kan man hitta regler för den somaliska ortografin?
5. Hitta de allvarligaste misstagen i följande textexempel. Föreslå ett bättre sätt att skriva, men ge också den regel som förklarar varför det är bättre att skriva på ett annat sätt.

Kommentera inte något annat än ortografin, t.ex. ordval och meningsbyggnad.

5.1

Layli 12. Farbarasho. Tus fasalka sida loo qoro y. dheh "Barta uu ka bilaabmo. Hoos. Kor. Hoos. Xoodan.

5.2

Waa xayawaan duur- jooga
oo xoog weyn.

5.3

Layli 18. U sheeg carruurta in ay u fiirsadaan sawirrada. Ka weydii weydiimo. Tusaale "Sakaaradu ma ka weyn tahay maroodiga?" Dhageyso si aad u hubisid in ay si fiicanisbar-bar dhig u samayn karaan.

5.4

1. Xaguu u labisanayaa cali?
2. Maxay xaawo huwanaysaa?
3. Muxuu cali xidhanayaa?

5.5

dumar. Dharka ragga waxaa ka mida shaadh, surwaal, garan, koodh iyo macawis.

5.6

2. Cali wuxu wadhayaa _____ iyo _____ .

5.7

Cali Sabtida wuxuu ciyaaraa
kubadda cagta. Xaawana waxay ku ciyaartaa xadhig.

5.8

2. Maxay xaawo iyo cali qabtaan maalinta sabtida ah?

5.9

Markay yimaadeen ragii ay ka cabsi qabtay inay ninkeeda

5.10

Carruurta yar yar laga filimaayo in ay lacag soo xoojiyaan balse waxa
ay xaq u leeyihiin in ay waxbarasho helaan sida ay u dhan yihiin.

5.11

Fiiri oo akhri xarfaha yar-yar iyo kuwa waa weyn.

5.12

biyahana ka gaadhaan. Xilli roobaadka toggu
waa uu soo rogmadaa biyo badana waa laga
hela. Marka Hargeysa biyuhu ka yaraadaana

5.13

Waxaa ku nool dad badan. Waxa ay
leedahay dugsiyo Qur'aan, masjid iy
dukaamo waan jeclahay tuuladayda.

5.14

1. Maxaan aan bisadu guryaha ugu haysanaa?
2. Maxaa aad siisaa bisadiinna?

5.15

Dhirta waxa aynnu ka helaa cuntada sida hadhuudhka, bariiska, arabikhi iwm.

5.16

Guryaha ayaa aynnu ku dhisanaa qaar ka mid ah.

5.17

10. Si taxaddir leh ugu fiirso sawirkan. wax ka qor yaxaaska.

5.18

Maalin kasta waxa u dugsiga ku tagaa lug.

6. Hitta de allvarligaste misstagen i följande textexempel. Föreslå ett bättre sätt att skriva, men ge också den regel som förklarar varför det är bättre att skriva på ett annat sätt.

Kommentera inte något annat än ortografin, t.ex. ordval och meningsbyggnad.

6.1

Farbarasho

Waxaan far qurxoon ku qorayaa weer taan shan jeer

6.2

Faadumo waxa ay markii ugu horreysay soo aragtay, geri, aar, gool, yeey nool oo ku jira xero silig ah, waxaa kale oo ay soo aragtay daanyero ku boodboodaaya geedaha beerta korkooda.

6.3

Shimibiruhu waa xayawaan inta badan duula. Inta badana waxa ay ku noolyihiin dhirta dushooda.

6.4

Shimibiruhu waxa ay leeyihiin baalal iyo midabo qurux badan oo Alle (SWT) siiyey.

6.5

Intooda badan waxa ay dhistaan hooy looyaqaan
" Buul"

6.6

Waxaa ay ka mid yihiin xawaannada
lafdhabarleyda ah.

6.7

Gorayadu waa shimbir wayn!
Maduusho sida haada kale.
Qoor-dheer ayey leedahay.

6.8

Cali: subax wanaagsan - walaal.

Saciid: subax wanaagsan - walaal.

6.9

Waxqabadka 1aad

Erayadaan hoos ku qoran meelaha ka banaan geli
xarafka (b) dabadeedna akhri:

6.10

Waxqabadka 2aad

Erayadan soo socda weero kooban ka same:

6.11

Farbarasho

Waxa aan farqurxoon ku qorayaa weertaan shan jeer:

6.12

Waxqabadka 1aad

Waxa aan uga jawaabayaa weydiimahaan afka:

1. Cali muxaa uu ahaa?

6.13

Markii aan daalno oo aan kuleyl dareeno waxa aan harsanaa hooska dhirta.

6.14

Waxqabadka 4aad

Farbarasho

Waxa aan farquroon ku qorayaa weertaan shan jeer

6.15

Waxa aan dhageysanayaa sheekadaan, kana jawabayaa su'aalaha kadambeeya.

6.16

Waxaa la sheegay in uu eey helay laf, waxa uuna u soo qaatay gurigiisa asag oo afka ku sita, si uu nabad ugu ruugo. Gurigiisa waxa uu ku yaalay qoyska uu

6.17

Ka dib markii uu ka gudbayey tugga ayaa aygii hoos eegay waxa uu arkay harkiisii oo aay soo celiyeen biyo ka hooseeya. Hase ahaatee waxa uu u maleynayey eey

6.18

5. Haddi aad weynaatid oo Allaah (sw) wax ku siiyo maxaa aad ku samay laheed hantidaada?

6.19

Waxqabadka 3aad

Waxa aan buuggayga ku guurinayaa erayaddan iyo lidkooda:

6.20

Tusaalayaal:

- a. Labo dibi ayaa is eryoodey.
- b. Ninkii iyo libaaxi wey is arkeen.
1. Cali iyo Jaamac maxaa ay _____ yiraahdeen?
2. Ma _____ aragteen walaalkaa Xassan?

6.21

Geedi: Aniga ayaa ku wada barayo

Ciise: Waa yahay ee inakeen. Halkaan waa beerta nabadda. Waxaa wada jooga ardaydii dugsiga iyo qaar ka mid ah Macallimiinta.

6.22

Geedi: Ciise aan ku baro qaar ka mid ah ardayda fasalkeenna. Muuse iyo Caasho, Isaga iyo Iyada waxa ay ka mid yihiin ardayda fasalka 2aad.

Facit till Tema 5: Somaliskans ortografi

Övning X

1. Vad menas med ortografi?

Principer och regler för stavning och användning av skiljetecken.

2. När och hur fick somaliskan sin nuvarande ortografi?

Grunden till dagens somaliska standardortografi lades under 1960- och början av 1970-talet genom ett systematiskt arbete med tidskriften Iftiinka Aqoonta, den somalisk-ryska ordboken, skolböcker för undervisning på somaliska, den första enspråkiga ordboken 1976 och de första grammatikböckerna 1971 och 1973.

3. Vilken person är den viktigaste upphovsmannen till dagens somaliska ortografi?

I tidskriften Iftiinka Aqoonta, som gavs ut av Shire Jama Ahmed, lades grunden till den ortografi som sedan i det närmaste oförändrad kom att användas av språkkommissionen i början av 1970-talet.

4. Var kan man hitta regler för den somaliska ortografin?

Det är svårt att hitta samlade regler. Reglerna finns utspridda i skolböckerna och de enspråkiga ordböckerna och grammatikböckerna.

5. Hitta de viktigaste felstavningarna i följande textexempel. Försök ge en regel som förklarar varför det är bättre att stava på ett annat sätt.

5.1

Layli 12. Farbarasho. Tus fasalka sida loo qoro y. dheh "Barta uu ka bilaabmo. Hoos. Kor. Hoos. Xoodan.

dheh → Dheh

Stor bokstav i början av mening.

5.2

Waa xayawaan duur- jooga
oo xoog weyn.

duur- jooga -> duur-joog ah

Inget mellanslag efter bindestreck.

Detta är en liten relativ bisats med verbet **ah** som binder samman två substantiv: **xayawaan duur-joog ah**.

5.3

Layli 18. U sheeg carruurta in ay u fiirsadaan sawirrada. Ka weydii weydiimo. Tusaale "Sakaaradu ma ka weyn tahay maroodiga?" Dhageyso si aad u hubisid in ay si fiicanisbar-bar dhig u samayn karaan.

si fiicanisbar-bar dhig -> si fiican isbarbardhig

Ordet **isbarbardhig** är ett sammansatt substantiv och det bör lämpligen skrivas som ett ord. Det ska i alla fall inte skrivas ihop med det föregående adjektivet **fiican**.

5.4

1. Xaguu u labisanayaa cali?
2. Maxay xaawo huwanaysaa?
3. Muxuu cali xidhanayaa?

xaguu -> xagguu

Ordet **xag** + bestämd artikel **-ga** + pronomenet **uu** måste innehålla två "g" vilket också hörs på det kraftiga uttalet av "g".

labisanayaa -> labbisanayaa

Ordet **labbis** bör ha två "b" eftersom detta ljud uttalas kraftigt.

cali, xaawo -> Cali, Xaawo

Namn skall skrivas med stor bokstav.

5.5

dumar. Dharka ragga waxaa ka mida shaadh, surwaal, garan, koodh iyo macawis.

ka mida -> ka mid ah

Verbformen **ah** ska skrivas som ett separat ord och inte dras samman med föregående ord.

5.6

2. Cali wuxu wadhayaa _____ iyo _____ .

wuxu -> wuxuu

Pronomenet **uu** bör skrivas med dubbel vokal, även då det skrivs ihop med fokuspartikeln **waxa**.

5.7

Cali Sabtida wuxuu ciyaaraa
kubbadda cagta. Xaawana waxay ku ciyaartaa xadhig.

kubbadda -> kubbad

Ordet **kubbad** bör skrivas med två "b" vilket hörs på det kraftiga uttalet av ljudet.

5.8

2. Maxay xaawo iyo cali qabtaan maalinta sabtida ah?

xaawo, cali, sabtida -> Xaawo, Cali, Sabtida

Namn ska skrivas med stor bokstav. På somaliska och engelska brukar veckodagarnas namn räknas som namn, till skillnad från svenskan där veckodagarna skrivs med liten bokstav.

5.9

Markay yimaadeen ragii ay ka cabsi qabtay inay ninkeeda

ragii -> raggii

Ordet **rag** innehåller ett "g" och den bestämda artikeln innehåller ett annat "g". Dessutom hörs det i uttalet att detta "gg" uttalas kraftigt.

5.10

Carruurta yar yar laga filimaayo in ay lacag soo xoojiyaan balse waxa
ay xaq u leeyihiin in ay waxbarasho helaan sida ay u dhan yihiin.

yar yar -> yaryar

Detta är en böjningsform av adjektivet **yar**. Det är ett ord, inte två, därför bör det skrivas ihop. Jämför t.ex. med **dheer, dhaadheer**.

5.11

Fiiri oo akhri xarfaha yar-yar iyo kuwa waa weyn.

yar-yar -> yaryar

waa weyn - > waaweyn

Detta är böjningsformer av adjektiv. Det är frågan om ett ord, inte två ord. Bindestreck är inte heller lämpligt eftersom det inte är något sammansatt ord, utan just en böjningsform.

5.12

**biyahana ka gaadhaan. Xilli roobaadka toggu
waa uu soo rogmadaa biyo badana waa laga
helaa. Marka Hargeysa biyuhu ka yaraadaana**

badana -> badanna

Här handlar det om adjektivet "badan" som följs av konjunktionen "na". De båda orden ska skrivas ihop, men man bör samtidigt behålla två "n".

Det skulle också kunna vara till hjälp för läsningen att sätta ett kommatecken efter **rogmadaa, biyoo badanna waa...**

5.13

**Waxaa ku nool dad badan. Waxa ay
leedahay dugsiyo Qur'aan, masjid iy
dukaamo waan jeclahay tuuladayda.**

iy -> iyo

Sannolikt ett rent slarvfel.

dukaamo -> dukaammo

Maskulina substantiv får i plural dubbelt "bb, dd, ll, mm, nn, rr".

dukaamo waan -> dukaammo. Waan

Detta är två meningar eftersom det finns en satspartikel i varje mening:
Waxa och waa(n). Därför ska den första meningen sluta med punkt och den andra meningen börja med stor bokstav.

5.14

1. Maxaan aan bisadu guryaha ugu haysanaa?
2. Maxaa aad siisaa bisadiinna?

Maxaan aan -> **Maxaan** eller **Maxaa aan**

Subjektspronomenet **aan** bör dras samman med **maxaa** eller skrivas separat, inte båda delarna samtidigt.

bisadu -> **bisado**

Sannolikt ett slarvfel.

haysanaa -> **haysannaa**

Verbändelsen i 1 person plural (annaga, innaga) bör skrivas med två "n" direkt efter en vokal.

bisadiinna -> **bisad**i**inna**

Ordet slutar med ett "d". Den possessiva ändelsen innehåller ett "t".

Ordformen kommer ju av bisad + tiinna -> bisad-diinna.

5.15

Dhirta waxa aynnu ka helaa cuntada sida
hadhuudhka, bariiska, arabikhi iwm.

aynnu -> aynu

I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet förekom stavningen **aynnu** en del, men försvann sedan nästan helt. Under lång tid har man konsekvent skrivit detta pronomen med ett "n". Rent generellt brukar man inte skriva dubbel konsonant efter "y". Men i skolböcker från Hargeysa (2001 och 2010) verkar man medvetet ha börjat använda "aynnu" på nytt, även om man inte använder det konsekvent, utan skriver ibland **aynu** och ibland **aynnu**.

helaa -> helnaa

Denna form kan uttalas **hellaa** med ett kraftigt "ll", vilket man även skulle

kunna skriva. Tydligast och enklast är det dock att alltid använda ändelsen **-naa** i 1 person plural.

5.16

Guryaha ayaa aynnu ku
dhisanaa qaar ka mid ah.

dhisanaa -> **dhisannaa**

Verbändelsen **-naa** i 1 person plural (vi) bör skrivas med två "n" om ändelsen kommer efter en vokal.

5.17

10. Si taxaddir leh ugu fiirso sawirkan.
wax ka qor yaxaaska.

wax -> **Wax**

Detta är ju början av en mening.

5.18

Maalin kasta waxa u dugsiga ku tagaa lug.

u -> **uu**

Detta är ju subjektspronomenet **uu** *han*, inte prepositionen **u** *till*.

Farbarasho

6.1 Waxaan far qurxoon ku qorayaa weer taan shan jeer

weertaan är ett ord. Det demonstrativa **-tan/-taan** är en ändelse som skrivs ihop med ett föregående substantiv. Efter meningen behövs en **punkt**.

6.2 Faadumo waxa ay markii ugu horreysay soo aragtay, geri, aar, gool, yeey nool oo ku jira xero silig ah, waxaa kale oo ay soo aragtay daanyeero ku boodboodaaya geedaha beerta korkooda.

Efter verbet **aragtay** behövs inget kommatecken, man sätter inte kommatecken mellan verbet och dess objekt.

Efter **ah** borde det vara punkt, inte kommatecken, eftersom **Waxaa kale** (stor bokstav!) inleder en ny mening.

Det progressiva suffixet **-ay-** skrivs normalt med kort vokal, även om det i vissa områden uttalas som långt, dvs. **boodboodaya**.

6.3 Shimibiruhu waa xayawaan inta badan duula. Inta badana waxa ay ku noolyihiin dhirta dushooda.

Slarvfel: ett -i- för mycket i **Shimibiruhu**.

badan + -na > badanna

6.4 Shimibiruhu waxa ay leeyihiin baalal iyo midabo qurux badan oo Alle (SWT) siiyey.

maskulina substantiv fördubblar konsonanterna b, d, r, l, m, n i slutet av ordet i plural före -o, dvs. **midabbo**.

6.5 Intooda badan waxa ay dhistaan hooy looyaqaan " Buul"

loo yaqaan är två ord. Pronomen + preposition (la + u > loo) skrivs aldrig ihop med efterföljande verb (yaqaan).

Inget mellanslag mellan citattecken och ordet som de markerar. Inte stor bokstav till et vanligt substantiv. Meningen behöver avslutas med punkt, dvs. **"buul"**.

Waxaa ay ka mid yihiin xawaannada
lafdhabarleyda ah.

6.6

slarvfel: xayawaannada

Gorayadu waa shimbir wayn!
Maduusho sida haada kale.
Qoor-dheer ayey leedahay.

6.7

Ma duusho är två ord. Negationen **ma** får inte skrivas ihop med verbet.

Ordet **haad** + bestämd artikel **-da** blir **haadda**.

Qoor dheer behöver inget bindestreck. Det är ju ett substantiv och ett adjektiv.

Cali: subax wanaagsan - walaal.

6.8 **Saciid: subax wanaagsan - walaal.**

Subax med stor bokstav efter kolon i början av den direkta anföringen.
Kommatecken mellan hälsningarna och tilltalsordet, inte ett streck:
Subax wanaagsan, walaal.

Waxqabadka 1aad

Erayadaan hoos ku qoran meelaha ka banaan geli
xarafka (b) dabadeedna akhri:

6.9

Waxqabadka

bannaan

Det hade blivit lite tydligare med kommatecken före den andra satsen,
dvs. ...**(b), dabadeedna**... Enklast kan man ta för vana att i de allra flesta
fall sätta ett kommatecken när man använder konjunktionen **-na**.

Waxqabadka 2aad

6.10 Erayadan soo socda weero kooban ka same:

Imperativ med lång vokal: **samee**.

Farbarasho

6.11 Waxa aan farqurxoon ku qorayaa weertaan shan jeer:

far qurxoon är två ord, ett substantiv och ett adjektiv.

Waxqabadka 1aad

Waxa aan uga jawaabayaa weydiimahaan afka:

1. Cali muxaa uu ahaa?

6.12

Det fokuserade frågeordet ska ha formen **maxaa** när det inte är sammandraget med uu, men maxaa + uu > **muxuu**.

Markii aan daalno oo aan kuleyl dareeno waxa aan

6.13 harsanaa hooska dhirta.

Dubbelt -nn- i verb i första person plural (innaga/annaga) om ändelsen följer direkt efter en vokal, dvs. **dareenno**, **harsannaa**. I just det här fallet är det dessutom så att det finns ett -m- i verbets stam **dareemaa**, och detta -m- övergår till -n- före ändelsens -n-, dvs. dareem-no > **dareenno**.

Waxqabadka 4aad

Farbarasho

6.14 Waxa aan farquroon ku qorayaa weertaan shan jeer

far qurxoon är två ord. Det saknas **punkt** efter meningen.

Waxa aan dhageysanayaa sheekadaan, kana
6.15 jawabayaa su'aalaha kadambeeya.

Prepositioner får inte skrivas ihop med verb, dvs. **ka dambeeya**.

Waxaa la sheegay in uu eey helay laf, waxa uuna u
soo qaatay gurigiisa asag oo afka ku sita, si uu nabad
6.16 ugu ruugo. Gurigiisa waxa uu ku yaalay qoyska uu

Antingen sammanskrivet **asagoo** eller särskrivet **asaga oo**. Verbet yaallay
brukar vanligtvis ha dubbelt **-II-**.

Ka dib markii uu ka gudbayey tugga ayaa aygii hoos
eegay waxa uu arkay harkiisii oo aay soo celiyeen biyo
6.17 ka hooseeya. Hase ahaatee waxa uu u maleynayey eey

Troligen **togga**. Mycket ovanligt att skriva ay = hund, hellre **eygii**
Pronomenet **ay** skrivs inte med lång vokal.

5. Haddi aad weynaatid oo Allaah (sw) wax ku siiyo
6.18 maxaa aad ku samay laheed hantidaada?

Infinitiv slutar med **-n**, dvs. samayn. Verbet **lahaa** böjs **lahayd (laheyd)**,
samma som ahayd (aheyd).

Waxqabadka 3aad

Waxa aan buuggayga ku guurinayaa erayaddan
6.19 iyo lidkooda:

Ordet består av erado + tan > **erayadan**, bara ett d (från tan) eftersom själva
substantivet i plural inte slutar med -d.

Tusaalayaal:

- a. Labo dibi ayaa is eryoodey.
- b. Ninkii iyo libaaxi wey is arkeen.
1. Cali iyo Jaamac maxaa ay ____ yiraahdeen?
- 6.20 2. Ma ____ aragteen walaalkaa Xassan?

Ninkii iyo libaaxii med lång vokal -ii efter båda orden eftersom båda
orden står i samma bestämda form. **Xasan** med ett -s- eftersom den

konsonanten inte hör till de sju (b, d, g, l, m, n, r) som man kan dubbelteckna.

Geedi: Aniga ayaa ku wada barayo

Ciise: Waa yahay ee inakeen. Halkaan waa beerta nabadda. Waxaa wada jooga ardaydii dugsiga iyo qaar ka mid ah Macallimiinta.

6.21

Geeddi

Punkt efter meningen.

ina keen är två ord, ett pronomen (ina) och ett verb (keen). Man skriver aldrig ihop pronomen och verb.

Det finns ingen anledning att använda stor bokstav i **macallimiinta**.

Geedi: Ciise aan ku baro qaar ka mid ah ardayda fasalkeenna. Muuse iyo Caasho, Isaga iyo Iyada waxa ay ka mid yihiin ardayda fasalka 2aad.

6.22

Geeddi

Helst kommatecken efter tilltalsordet, dvs. **Ciise, aan ku...**

Det finns ingen anledning att ha stor bokstav i **isaga iyo iyada**, dessutom borde väl subjekt anges med formen **iyadu**.

Tema 6

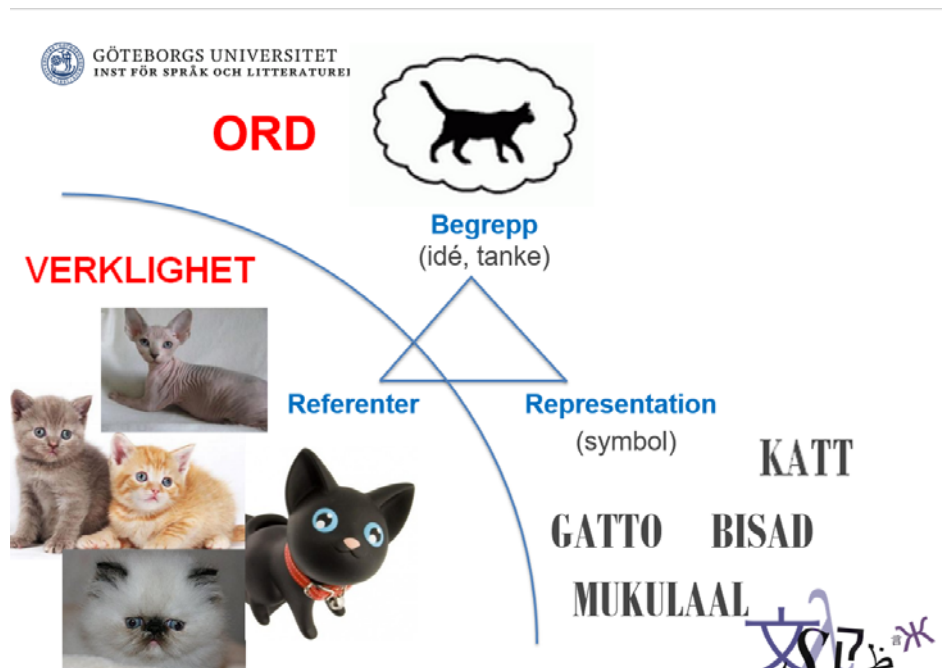
Ordförråd och semantik

Ordförråd och semantik

Ordförrådet i ett språk kan studeras ur flera olika perspektiv. En samlingsbeteckning för läran om ordförrådet är **LEXIKOLOGI**. Inom lexikologin finns många olika fält som studerar t.ex. ordens betydelse (semantik), ordens bildning (ordbildning), ordens böjning (morfologi) läran om ordböcker (lexikografi), läran om ords ursprung (etymologi) etc.

Till att börja med kan man fundera lite över vad ett ord är för något. Ordet förhåller sig till verkligheten och är ett redskap för oss då vi vill tala om eller tänka på någonting utan att det förekommer just i den aktuella situationen.

Ordet i sin tur består av två sidor eller komponenter. Dels finns den symbol för ordet som består av några ljud efter varandra då vi talar eller några bokstäver då vi skriver och läser. Dels finns också vår föreställning om begreppet, en slags abstrakt bild som vi har i vår hjärna. Det begrepp som vi har i våra tankar stämmer inte alltid överens med verkligheten i varje detalj. T.ex. tänker vi oss ofta en katt som har päls, men alla katter ute i verkligheten har faktiskt inte päls.

Semantik

Cilmimacneedka

Semantiken är läran om de betydelser som uttrycks med hjälp av språket, och i synnerhet läran om ordens betydelse. Några grundläggande begrepp inom semantiken är bra att känna till.

Orden i ett språk brukar också delas in i innehållsord och formord eller funktionsord. **INNEHÅLLSORD** har en mera påtaglig betydelse och hit hör normalt verb, substantiv, adjektiv (inklusive räkneord) och interjektioner. Några exempel på typiska somaliska innehållsord är **guri** *hus*, **gaari** *bil*, **afar** *fyra*, **weyn** *stor* och **cunayaa** *äter*.

FORMORD eller **FUNKTIONSORD** har ofta ingen någon lika tydligt framträdande inneboende betydelse, utan används för att syfta tillbaka på andra innehållsord eller för skapa ett förhållande mellan två eller flera innehållsord. Ordklassen pronomen har just denna tillbakasyftande funktion medan prepositioner och konjunktioner har till uppgift att uttrycka förhållandet mellan olika andra ord. Ytterligare andra formord kan ha till uppgift att uttrycka vissa specifika betydelsenysanser som läggs till innehållsordens grundbetydelser. Till den här typen hör partiklar.

Formord hittar man alltså bland somaliskan pronomen, t.ex. de obetonade **aan** *jag, vi*, **aad** *du, ni*, **uu** *han*, **ay** *hon, de*. Bland partiklarna finns t.ex. **baa** eller **ayaa** som markerar fokus på ett visst ord, **waa** som markerar påstående, **waxaa** som samtidigt markerar både fokus och påstående, **ma** som antingen markerar att satsen är en ja/nej-fråga eller att satsen negeras, beroende på med vilken verbform ordet används. Som egentliga prepositioner brukar man i somaliskan bara räkna de fyra orden **u** *till*, **ku** *i, på*, **ka** *från*, **la** *med*. Bland konjunktionerna hittar man bl.a. de mycket vanliga **oo** och **ee** som har många olika användningsområden och därmed tänkbara översättningar, t.ex. *och, som, när*, vidare bl.a. **iyo** *och*, **laakiin** *men*, **mise** *eller*, **in** *att*.

Synonymer

Sammi

Synonymer är två eller flera ord som har ungefär samma betydelse, men de skiljer sig egentligen alltid åt på något sätt så att orden har lite olika nyans och väcker lite olika föreställningar. Till exempel kan en synonym vara mera vardaglig än en annan, vissa synonymer kan vara mera ålderdomliga, några kan upplevas som finare, medan andra kanske bara används inom ett begränsat geografiskt område.

qurux badan, quruxsan, qurxoon, toolmoon, bilicsan, jalaqsan, fiican, wanaagsan

bisad, yaanyuur, mukulaal *katt, kisse, misse*

wadne, qalbi

gabar, inan

När det gäller att beskriva ordförrådet i ett språk finns ytterligare ett par viktiga termer. Beteckningen **SYNONYM** används om ord som betyder nästan samma sak. Normalt betyder de inte exakt samma sak, utan det finns nästan alltid en liten skillnad i nyansen och i vilka sammanhang man använder de olika orden. Exempel på svenska synonymer är t.ex. adjektiven *vacker, snygg, fin, stilig*, substantiven *hus, kåk, villa, byggnad* eller verben *äter, käkar, inmundigar, förtär*. Exempel på somaliska synonymer är t.ex. **casaan** eller **guduud** *röd*; **eeg** eller **fiiri** *titta, se*; **haraad, oon, aqso** eller **loof** för olika grader av *törst*; **gaajo, baahi, caq, hamuun, macaluul, mamac, qadoodi, qarraac** för olika grader av *hunger, nöd, svält*; **buuran, baruur, cayil, shilis** *tjock*.

Antonymer

Motsatser

Lidad

Motsatser är ord som har helt motsatt betydelse i förhållande till varandra.

yar	–	weyn
dheer	–	gaaban

kulayl	–	qabow
jecel	–	neceb
u	–	ka

Hyperonymer och hyponymer

Hyperonym (av grekiskans *hyper* 'över' och *nym* 'namn') och hyponym (av grekiskans *hypo* 'under' och *nym* 'namn') är två begrepp som hänger nära samman med varandra.

Hyperonymer är överordnade begrepp som betecknar grupper av föremål. Hyponymer är underordnade begrepp som betecknar olika kategorier av föremål inom den överordnade gruppen. T.ex.

hyperonym: xayawaan

hyponym: bisad, libaax, sac, dibi, daanyeer, ey, dameer...

Förhållandet mellan ordets form och betydelse

Bland orden i ett språk har de flesta en ganska slumpmässig form, man brukar tala om att ordens form är **ARBITRÄR**. Det finns inget i formen hos ordet **san** *näsa* på vare sig somaliska eller svenska som gör att just det ljudkombinationen skulle vara särskilt lämpad som ett ord för att beteckna den här delen av ansiktet.

Men i språk brukar det också alltid finnas en liten grupp av ord där det faktiskt finns ett visst samband mellan de ljud som utgör ordet och det ljud som ordet betecknar. Det kan också handla om t.ex. föremål eller djur som ger ifrån sig typiska läten. Sådana ord kallas för **ONOMATOPOETISKA** eller på svenska helt enkelt **LJUDHÄRMANDE**.

Det handlar om ord som på ett direkt sätt speglar ett ljud. Om det är ord som återger och betecknar själva ljudet blir det ofta frågan om ord som tillhör gruppen interjektioner. Ett utmärkt exempel är **waaq** *kvack* som t.ex. en groda säger (och kanske även vissa fåglar). Vidare finns t.ex. **bash** *krasch, kras* som används när något går sönder, särskilt glas eller keramik, **batalaq** *plask, jug bom, bang...*

Det kan också vara substantiv som betecknar ett föremål som låter på ett visst sätt och ibland kan interjektionerna även användas som substantiv, t.ex. **qaaq**, best. form **qaaqa** *skri, skriet*, **jug -ta** *smäll, duns*, **guuguule** *uggla*, kanske även **gugac** *åska* och eventuellt även **dhugdhugley** *motorcykel*, men ungefär så heter det visst även på andra språk, så snarare är nog detta sista ett lånord.

Vidare kan det naturligtvis vara verb som beskriver hur olika ljud låter, t.ex. **qaaqleeyaa** *skriar, skriker* och kanske **ooyaa** *gråter*.

Många andra ord är betydligt mera osäkra, men naturligtvis inte otänkbara, t.ex. **yaanyuur** *katt*. Frågan är om detta ord låter som ljudet från

en katt, eller om det snarare har uppstått på ett annat sätt. **Buufin ballong** - vilket ljud skulle det i så fall handla om?

Beteckningen **HOMONYM** används när ord som är identiska betyder helt olika saker. Både i svenskan och i somaliskan finns det en hel del homonymer. Svenskans *vad* motsvarar **maxay**; **kub** (qaybta dambe ee lugta); **sharad**. Svenskans *får* motsvarar **lax**; **helaya**; **waa in...**; **karaa**; **oggolaansho u haysta in...** Omvänt kan det somaliska ordet **gal** vara ett substantiv med betydelsen *fodral, påslakan, örngott* eller ett verb i imperativ med betydelsen *gå in*. **Kab** kan betyda *sko* eller *laga*. **Guur** kan betyda *giftermål* eller *flytta*. Särskilt vanligt är det alltså att en rot har två närliggande betydelser varav en är substantiv och den andra är verb. Ett par andra exempel är **Magan** (namn på en man) eller **magan** *fristad, skyddad plats*, **aroor** *gryning; rygg, ryggrad; föra boskap för att dricka vatten*, **feero** *revben; strykjärn; tuberkulos; kamma*, **joog** *höjd; hink, kanna; stå, vara närvarande, stanna kvar*.

Homonymer

Homonymer är två ord som skrivs och uttalas på precis samma sätt.

na *och* (konjunktion) **na** *oss* (pronomen)

I somaliskan finns inte så många homonymer, men i svenskan är det gott om dem, t.ex. **fil**, **vad**, **såg**, **led**...

Homografer

Homografer (av grekiskans *homo* 'samma' och *graf* 'skrift') skrivs på precis samma sätt, men uttalas på olika sätt.

inán <i>flicka</i>	ínan <i>pojke</i>
béer <i>lever</i>	beér <i>trädgård, odling</i>
tiri <i>sade</i>	tíri <i>räkna</i>
cunto <i>äter</i>	cúnto <i>mat</i>

lá <i>med</i> (preposition)	la <i>man</i> (pronomen)
kú <i>i</i> (preposition)	ku <i>dig</i> (pronomen)

Homofoner

Homofoner (av grekiskans *homo* 'samma' och *fon* 'ljud') uttalas på precis samma sätt men skrivs på olika sätt. Detta är vanligt i svenskan, men förekommer inte i somaliskan.

kål	kol
gjort	hjort
jul	hjul
gäst	jäst

Etymologi: ordens bakgrund

Etymologin är läran om ordens uppkomst och ursprung, alltså varifrån vi har fått alla de ord som vi har i dag. Det kan handla både om hur ord lånats in från andra språk och om hur nya ord har uppstått genom att man förändrat gamla ord i språket.

Man brukar tala om tre typer av ord när det gäller ordens ursprung: arvord, lånord och främmande ord.

ARVORD antas ha funnits i språket 'från början' – eller i alla fall väldigt länge. Sådana ord brukar därför finnas i flera olika besläktade språk. Väldigt grundläggande ord i en människas tillvaro brukar vanligtvis vara arvord, t.ex. **hooyo** *mor*, **aabbe** *far*, **cunaa** *äter*. Sådana ords uppkomst är därför många gånger ganska oklar.

Somaliskans ordförråd består naturligtvis till stor del av ord som är nedärvda från äldre tiders språk i området och därmed till stor del tillhör den gemensamma kusjitiska ords-katten, alltså typiska arvord, som man kan hitta och känna igen i grannspråken eftersom de funnits med i utvecklingen till dagens språk sedan mycket lång tid tillbaka.

Till arvorden hör med mycket stor sannolikhet bl.a. sådana grundläggande ord som räkneorden **kow ett**, **laba två**, **saddex tre** ..., pronomenen **aniga jag**, **adiga du**, verben **cunaa äter**, **cabbaa dricker**, adjektiven **cad vit**, **madow svart** eller substantiven **geel kameler**, **ari getter och får**, **lo' nötkreatur**.

Av arvorden i språket kan man vid behov naturligtvis bilda många nya ord. Ett exempel är **sadjibeke rätblock** som ganska tydligt verkar vara bildat genom en förkortning av **saddexjibbaarane kub** med tillägg av adjektivet **eg lik** och suffixet **-e**.

Cagafcagaf traktor lär från början ha använts för *bulldozer*. Skulle det kanske kunna vara en sammansättning av **cag + af**, dvs. *en mun (skopa) på ben/fötter?*

LÅNORD har lånats in från andra språk för ganska länge sedan, men man kan fortfarande mer eller mindre tydligt se likheterna med ordet i det långivande språket. Samtidigt har ordet blivit så etablerat i det inlånande språket att det upplevs som en naturlig del av språket. Uttal, stavning och böjning av lånord brukar ha anpassats till det nya språkets principer och folk brukar inte störa sig särskilt mycket på etablerade lånord.

De flesta lånord upplevs i dag som en helt naturlig del av den somaliska ordskatten. Till denna grupp hör särskilt många ord av arabiskt ursprung, men även en hel del ord från annat håll såsom Afrika (främst från swahili, amhariska), Europa (främst från engelska och italienska), Persien (persiska) eller Indien (urdu, hindi).

Från arabiskan finns alltså särskilt många lånord, t.ex. **beed ägg** (ar. bayḍ), **dacwad, dacwo anklagelse, anmälan, åtal, rättegång** (ar. dacwa), **dastuur grundlag** (ar. dastuur), **dukaan affär** (ar. dukaan), **faras häst** (ar. faras), **laakiin men** (ar. laakin), **maxkamad domstol** (ar. maxkama), **saacad klocka** (ar. saaca), **sawir, masawir, taswiir bild** (ar.) **akhriyaa läser, askari soldat, jawaab svar** (ar. jawaab), **kursi stol, moos/muus banan** (ar. mawz), **sariir**

säng (ar. sariir), **su'aal** *fråga* (ar. su'aal), **surwaal** *byxor*, **quraarad** *flaska*, **tahniyad** *gratulation*, ...

Från engelskan finns t.ex. **buug** *bok* (en. book), **kabadh** *skåp* (en. cupboard), **xafiis** *kontor* (en. office), **baaskiil** *cykel* (en. bicycle), **bas** *buss* (en. bus), **buskud** *kaka, kex* (en. biscuit), **laydh** *lampa, el*, **barayk** *broms* ...

Från italienskan finns t.ex. **armaajo** *skåp, garderob* (it. armadio [armaadyo]), **jallaato** *glass* (it. gelato [jelaato]), **bumbeelmo** *grapefrukt* ...

Från swahili finns t.ex. **yaambo** *hacka*, **moxog** *kassava* (sw. muhogo), **beeso** *pengar* (sw. pesa; it. peso)...

Från amhariskan finns t.ex. **bun** *kaffe* (am. buna), **baabuur** *bil, fordon* (am. från ar. baabuur *ångbåt, lokomotiv, motor* från fr. vapeur *ånga*)...

Från persiskan finns bl.a. **baraf** *is, snö* (pe. barf *snö*), **bakhshiish** *dricks* (pe. bakhshesh *gåva*), **doorbin** *kikare* (pe. durbin), **neyruus** *nyårsfest* (pe. nowruz), **ranji** *färg* (pe. rang *färg, rangi färg-, färgad*)

Från urdu/hindi finns bl.a. **rooti/roodhi** *bröd*, **gaadhi/gaari** *bil*, ...

Naturligtvis finns också ett mindre antal lån från flera andra språk.

Vissa ord kan det vara svårt att knyta till ett visst specifikt långivande språk, t.ex. **dekreeto** *dekret*, **mooto** *moped*, **rikoodh/rikoor** *rekord; bandspelare, skivspelare, cd-spelare*, **baasaboor** *pass*, **bangi** *bank*, **raadiyo / raadiyow** *radio*, ... men många skulle kunna misstänkas vara lånade från italienskan eller engelskan.

ar. digaag = dooro fr. am. دُور [doro] ???

en. tuwaal = it. shukumaan = so. gacantir ???

en. wiig = ar. usbuuc/asbuuc = it. setimaan = so. toddobaad

ar. gidaar = so. darbi

Andra sannolika lånord är **samefalle** *semafor, trafiksignal* eller **karbaash / shaabuug** *spö*.

FRÄMMANDE ORD har lånats in så sent att de fortfarande upplevs just som främmande element. T.ex. kan stavning, uttal och böjning variera mellan olika personer eller grupper och det kan vara ganska vanligt att främmande ord ifrågasätts och diskuteras. Förslag till bättre nyskapade inhemska ord kan förekomma. Men trots allt brukar väldigt många av de främmande orden i språket i praktiken vara ganska svåra att klara sig utan. Att lyckas etablera ett nyskapat inhemskt ord när ett främmande ord redan hunnit ta plats i språket är ganska svårt och lyckas i praktiken inte så ofta.

Ofta finns det olika alternativa former av främmande ord i somaliskan eftersom orden inte riktigt hunnit stabilisera sig i språket. Det kan även finnas rent somaliska alternativa ord med samma betydelse eller flera olika främmande ord med olika ursprung. Till denna grupp av ord hör t.ex. **ambalaans** *ambulans*. Här kan man knappast avgöra från vilket språk det lånats. Ordet har också fått en alternativ, mera somalisk form, nämligen **ambalaas**, där **-n-** fallit bort eftersom somaliska ord egentligen inte kan sluta med två konsonanter. Ordet är också intressant eftersom man inte är överens om vilket genus det har. I bestämd form förekommer både **ambalaa(n)ska** och **ambalaa(n)sta**. Dessutom finns det andra alternativa ord för samma sak, det somaliska **bukaanqaad** eller **dhooli** och det delvis arabiska **gaadiidka caafimaadka**. En sådan variation är typisk för ord som fortfarande upplevs som ett delvis främmande inslag i språket.

Egennamn blir till vanliga ord

I många språk finns det vanliga ord som har sina rötter i olika varumärkesnamn eller personnamn. Ett svenskt exempel är ordet **friggebod** som betecknar en liten byggnad på högst 15 m² som inte kräver bygglov. Denna lag infördes under ministern Birgit Friggebo, och hennes namn ligger alltså till grund för bildningen av detta ord i svenskan.

Stjärnskruvmejsel heter på engelska *Phillips* efter personen som startade storskalig tillverkning av stjärnskruvar och skruvmejslar. *Pampers* används på många språk som ett ord för 'blöja'. *Jeep* var från början ett bilmärke, men i dag betecknar ordet allmänt en typ av bil.

I somaliska förekommer t.ex. **taydh** och **oomo** som allmänna ord för tvättmedel och **huufer** som ett allmänt ord för dammsugare. Dessa ord har sitt ursprung i varumärkena *Tide*, *Omo* och *Hoover*.

Instuderingsfrågor 6

1. Vad kallas *läran om ordförrådet* med en grekisk språkvetenskaplig term?
2. Vad kallas *läran om ordböcker* med en grekisk språkvetenskaplig term?
3. Vad kallas *läran om ords betydelse* med en grekisk språkvetenskaplig term?
4. Vad kallas *läran om ords ursprung* med en grekisk språkvetenskaplig term?
5. Hitta bland orden nedan ett par ord som är
 - a. synonymer till varandra
 - b. antonymer till varandra
 - c. homografer med varandra
 - d. homonymer med varandra
 - e. hyperonym och hyponymer med varandra

aad du, aad mycket, aqal, bad, beer lever, beer trädgård, berri, bisad, carruur, culus, ey, fiican, fudud, gabadh, guri, hooyo, inan pojke, inan flicka, kalluun, ma frågeord, ma inte, mallay, maroodi, mukulaal, suubban, u, wanaagsan, weyn, wiil, xayawaan, yar.

6. Vilka ord i listan ovan är innehållsord?
7. Vilka ord i listan ovan är formord (kallas även funktionsord).
8. Vad menas med arvord, lånord och främmande ord?
9. Dela in följande ord i grupper med arvord, lånord och främmande ord.
ambalaans, aniga, afar, atam, aydiyaalism, baraf, bare, buug, faras, haa, heliyam, hooyo, jiko, Julay, kumbuyuutar, kursi, ma, miis, macallin, oo, ordaa, raadiyow, rooti, sariir, telefoon, wiig, wiil, yaambo.
10. Vad menas med att de flesta ords form är arbiträr?

11. Vad menas med onomatopoetiska ord?

12. Från vilket språk antar man att följande lånord kommer:

baraf, yaambo, armaajo, gaadhi, dukaan

Svarsförslag till Tema 6

1. *Läran om ordförrådet* kallas LEXIKOLOGI.
2. *Läran om ordböcker* kallas LEXIKOGRAFI.
3. *Läran om ords betydelse* kallas SEMANTIK.
4. *Läran om ords ursprung* kallas ETYMOLOGI.
5. a. Synonymer är **aqal + guri, bisad + mukulaal, fiican + suubban, wanaagsan, gabadh + inan, inan + wiil, kalluun + mallay.**
b. Antonymer är **bad – berri, fudud – culus, gabadh – wiil, hooyo – gabadh, hooyo – inan, weyn – yar.**
c. Homografer är **aad du + aad mycket, beer lever + beer trädgård, inan pojke + inan flicka.**
d. Homonymer är **ma frågeord + ma inte**
e. Hyperonym är **carruur** och hyponymer är **gabadh, inan, wiil.**
Hyperonym är **xayawaan** och hyponymer är **bisad, ey, kalluun, mallay, maroodi, mukulaal.**

aad du, aad mycket, aqal, bad, beer lever, beer trädgård, berri, bisad, carruur, culus, ey, fiican, fudud, gabadh, guri, hooyo, inan pojke, inan flicka, kalluun, ma frågeord, ma inte, mallay, maroodi, mukulaal, suubban, u, wanaagsan, weyn, wiil, xayawaan, yar.
6. Innehållsord är **aad mycket, aqal, bad, beer, beer, berri, bisad, carruur, culus, ey, fiican, fudud, gabadh, guri, hooyo, inan, inan, kalluun, mallay, maroodi, mukulaal, suubban, wanaagsan, weyn, wiil, xayawaan, yar.**
7. Formord (funktionsord) är **aad du, ma frågeord, ma inte, u.**
8. Arvord är ord som inte har lånats in i språket under överskådlig tid utan har funnits i språket "från början". Lånord är ord som har lånats in i språket för så länge sedan att de inte längre upplevs som främmande, utan

har en helt somalisk form och böjning. Främmande ord har ännu inte helt blivit en del av språket utan upplevs fortfarande som lite främmande och har ofta en instabil form (stavning och uttal) och varierande böjning.

9. Arvord är sannolikt **aniga, afar, bare, haa, hooyo, ma, oo, ordaa, wiil**. Lånord är rimligen **baraf, buug, faras, jiko, kursi, miis, macallin, rooti, sariir, wiig, yaambo**, eftersom de flesta inte tänker så mycket på att de inte är somaliska från början.

Främmande ord är sannolikt **ambalaans, atam, aydiyaalism, heliyam, Julay, kumbuyuutar, raadiyow, telefoon** eftersom vissa avviker från somaliska ljudprinciper, t.ex. -m sist ord, och alla varierar en del i stavning, uttal och böjning.

10. Att ordets form är arbiträr innebär att det inte finns någonting i ordets form som ger oss ledtrådar till vad ordet betyder. Ordets form är GODTYCKLIG eller "slumpmässig" i förhållande till ordets betydelse.

2. Onomatopoetiska ord utgör en liten del av orden i ett språk. Dessa har trots allt en form som knyter an till ordets betydelse. De brukar ofta härma ett ljud som är nära förknippat med det som ordet syftar på.

3. baraf - kommer från persiskan, yaambo - swahili, armaajo - italienska, gaadhi - hindi, dukaan - arabiska.

Tema 7 : SOL120

Ordbildning

Läran om hur man kan sätta samman morfem till ord delar man vanligtvis upp i två delar:

- formlära: läran om hur ett ord böjs i olika grammatiska former
- ordbildning: läran om hur man bildar komplexa ord av enkla

Man skiljer mellan två huvudtyper av ordbildning:

Avledning: då ett suffix eller prefix läggs till en rot eller till ett redan existerande ords stam. I somaliskan används mest suffix.

macallin	+ -ad	→	macallimad
bar	+ -e	→	bare
dukaan	+ -le	→	dukaanle
la- + taliye		→	lataliye

Sammansättning: då två rötter sätts samman. Ofta kan det samtidigt förekomma att ett suffix läggs till, t.ex.

ballan	+	qaad		→	ballanqaad (-ka)
yaxaas	+	bad	+ -eed	→	yaxaasbadeed (-ka)
marti	+	qaad	+ -ay	→	martiqaaday

Exakt vad som är ett sammansatt ord i somaliskan är inte alltid så enkelt att avgöra eftersom man ofta särskriver ord som är sammansättningar. Precis som i engelskan förekommer ganska stor variation mellan sammanskrivning, särskrivning och användning av bindestreck, t.ex.

Afsoomaali	af Soomaali	af-Soomaali
yaxaasbadeed	yaxaas badeed	yaxaas-badeed

martiqaadaa	marti qaadaa	marti-qaadaa
xooladhaqato	xoolo dhaqato	xoola-dhaqato
xoolamadax	xoolo madax	xoola-madax

Det finns ett par test som fungerar bra för att avgöra om det är frågan om två självständiga ord eller om det är frågan om två särskrivna ord som hör ihop och utgör en sammansättning.

Test för substantiv: *Var placeras den bestämda artikeln?*

2 ord	bad weyn	badda weyn 'det stora havet'
sammansättning	badweyn	badweynta 'oceanen'

Test för substantiv: *Var placeras pluraländelsen?*

2 ord	bad weyn	bado weyn 'stora hav'
sammansättning	badweyn	badweyno 'oceaner'

Test för verb: *Var placeras objektspronomen och prepositioner?*

Om vi har ett substantiv + ett verb placeras prepositionen mellan de två orden, t.ex.

Booliska Somaliland oo tababar ku qaatay dalka Ireland...

Om vi har en substantivrot + en verbrot som fungerar som en sammansättning placeras prepositionen före hela sammansättningen, t.ex.

Dabadeedna waxa uu nagu marti-qaadi doonaa gurigiisa...

Martiqaadi måste alltså vara **ett** ord, närmare bestämt ett verb i infinitiv, eftersom objektspronomenet **na** och prepositionen **ku** måste stå direkt före predikats verbet. Man kan aldrig ha ett substantiv mellan en prepositionen och ett verb. Alltså måste roten **marti** (som ser ut som ett substantiv) vara en del av ett sammansatt verb.

Uttrycket **tababar qaatay** måste däremot vara två ord eftersom prepositionen **ku** placeras mellan de båda orden.

Avledning med suffix

I somaliskan bildas de flesta avledda ord med hjälp av suffix. Prefix är betydligt mindre vanliga i somaliskan än i svenskan.

Bildning av substantiv

ROTSUBSTANTIV

Dessa substantiv är bildade utan någon ändelse, samma rot fungerar som både substantiv i singular och verb i imperativ.

qosol *skratta!* (verb, imperativ)
qosol *skratt* (substantiv, singular)

VERBALSUBSTANTIV

– motsvarar svenskans former som slutar på **-ande/- (n)ing**.

-is/-id av alla verb med en imperativ som slutar på konsonant

qor *skriv!*
qoris, -ta *skrivning*
qorid, -da *skrivning* även: **qoraal, -ka**

-n av alla verb med en imperativ som slutar på **-i**

bixi *betala!*
bixin *betalning*

akhri *läs!*
akhrin *läsande* även: **akhris, -ka** *läsning*

-asho av alla verb med en imperativ som slutar på **-o**

qaado *ta!*
qaadasho *tagande*

Substantiv som bara bildas av vissa verb:

-s läggs till vissa verb med en imperativ som slutar på **-i**

kari *laga mat!*

karis** *matlagning***

akhri *läs!*

akhris**, -ka *läsning* även **akhrin** *läsande***

-ad läggs till vissa verb med en imperativ som slutar på **-o**

guurso *gift dig!*

guursad** *giftermål***

-itaan

furaa *öppnar*

furitaan** *öppning (av en utställning)***

baadhaa / baaraa *undersöker, utforskar*

baadhitaan / baaritaan *undersökning, forskning*

-niin

digaa *varnar*

digniin** *varning***

furaa *öppnar*

furniin** *skilsmässa***

AGENTSUBSTANTIV

uttrycker en person som utför handlingen som verbet betecknar.

-e

baraa *lära ut*

bare** *lärare***

bixiyaa *betala*

bixie** *betalare***

men även vissa redskap och verktyg

furaa	<i>öppnar</i>
fure	<i>nyckel</i>

och en del namn

Warsame
Kuti Yare

-haye innehåller också suffixet **-e** och betecknar en *person som har (hand om) något*.

goolhaye	<i>målvakt</i>	
afhaye	<i>talesperson</i>	även: afhayaan

-le en person som har någonting eller arbetar/sysslar med någonting

dukaan	<i>affär</i>	dukaanle	<i>affärsinnehavare</i>
hilib	<i>kött</i>	hilible	<i>slaktare, kötthandlare</i>
kalluun	<i>fisk</i>	kalluunle	<i>fiskare</i>
tagsi	<i>taxi</i>	tagsiile	<i>taxiförare</i>
dambi	<i>brott</i>	dambiile	<i>brottsling</i>

Men även person som har problem med någonting

indho	<i>ögon</i>	indhoole	<i>blind person,</i>
lugo	<i>ben</i>	lugoole	<i>person utan ben</i>

-ley kollektiv form för personer som har någonting eller sysslar med någonting

beeraley -da	<i>jordbrukare, bönder</i>
---------------------	----------------------------

Även vissa andra substantiv som betecknar något som innehåller något eller består av något.

buur	<i>berg</i>
buuraley	<i>bergsområde, bergskedja</i>

-aal person som sysslar med någonting

tumaa	<i>hamrar, bankar</i>
tumaal	<i>smed, hovslagare</i>

FEMININA personbeteckningar

-ad

boqor	<i>kung</i>	
boqorad	<i>drottning</i>	
saaxiib	<i>vän</i>	
saaxiibad	<i>väninna</i>	även: saaxiib(-ta)

-to som en feminin motsvarighet till vissa maskulina ord på **-e**, t.ex.

horjooge	horjoogto
-----------------	------------------

Samma prefix används också för kollektiva substantiv.

ganacsade	ganacsato	<i>affärsmän</i>
kalluumayste	kalluumaysato	<i>fiskare</i>

-so som feminin motsvarighet till många maskulina ord på **-ye**, t.ex.

kariye	<i>kock</i>	kariso	<i>kokerska</i>
kalkaaliye		kalkaaliso	<i>sjuksköterska</i>

ANDRA SUBSTANTIVBILDNINGAR

-aal olika typer av konkreta och abstrakta substantiv

qor, qoraa	qoraal	<i>text</i>
socod, socdaa	socdaal	<i>resa</i>

-aan abstrakta substantiv, oftast bildade av particip eller adjektiv, ofta motsvarande svenska abstrakta substantiv på **-het**.

cas	<i>röd</i>	casaan	<i>rödhet, röd färg</i>
------------	------------	---------------	-------------------------

-(s)an-aan lagt till adjektiviska particip på -an/-san

oomaa	<i>blir törstig</i>	verb
oomman	<i>törstig</i>	adj./particip
oomman aan	<i>törst</i>	subst.

-la'-aan bildat med adjektiven **la'** som *saknar* + ovanstående suffix

shaqo	<i>arbete</i>
shaqola' aan	<i>arbetslöshet</i>

-aad lite varierande betydelser

hanjabaa	<i>hotar</i>
hanjabaad	<i>hot</i>

-darro synonymt med **-la'aan**

edeb	<i>gott uppförande</i>
edeb darro	<i>dåligt uppförande, brist på uppfostran</i>
awood	<i>förmåga, styrka</i>
awood darro	<i>oförmåga, kraftlöshet</i>
dhiig	<i>blod</i>
dhiig darro	<i>blodbrist, anemi</i>

-i abstrakta begrepp

firfircoon	<i>aktiv</i>
firfircoon i	<i>aktivitet</i>

-mo (-me) resultatet av en handling (avledning av passiva verb)

xirmaa	<i>förenas, binds samman</i>
xirmo	<i>packe, bunt, bukett</i>
dhisaa	<i>bygger</i>
dhismo / dhisme	<i>byggnad, konstruktion</i>

dhugtaa	<i>tittar, iakttar</i>
dhugmo	<i>blick, uppmärksamhet, intelligens</i>

-(n)nimo / -tin-nimo motsvarar ofta svenskans substantiv på *-skap*

saaxiib	<i>vän</i>
saaxiib(tin)nimo	<i>vänskap</i>

-to

qaad	<i>ta</i>	qaaddo	<i>sked</i>
-------------	-----------	---------------	-------------

-tooyo

boqor	<i>kung</i>	boqortooyo	<i>kungadöme, kungarike</i>
gacal	<i>närstående, älskad person</i>		
gacaltooyo	<i>tillgivenhet, kärlek</i>		

Sammansatta substantiv

substantiv + adjektiv (rot)

badweyn, afweyn

substantiv + adjektiv på -eed (-aad, -ood)

libaaxbadeed

substantiv + substantiv (huvud + bestämning)

afguri, birdanab

substantiv + substantiv (bestämning + huvud)

beeraqoon, beeryaqaan

substantiv + verb (bestämning + huvud)

adhijir, badmar

substantiv + verb (subjekt + predikat)

biyadhac

rot + rot + rot

warxungee

rot + rot + suffix

codweyneeye

Bildning av adjektiv

-an läggs till många verb och några substantiv

guduud	<i>rödbrun färg</i>	guduudan	<i>rödbrun</i>
cagaar	<i>grönska, grönt gräs</i>	cagaaran	<i>grön</i>

När sådana adjektiv bildas av verb brukar de kallas PARTICIP:

laabaa	<i>viker</i>	laaban	<i>vikt</i>
bararaa	<i>svullnar</i>	bararan	<i>svullen</i>
engegaa	<i>torkar</i>	engegan	<i>torr, torkad</i>

-san läggs till många verb och några substantiv

qurux	<i>skönhet</i>	quruxsan	<i>vacker</i>
--------------	----------------	-----------------	---------------

När sådana adjektiv bildas av verb brukar de kallas PARTICIP:

kariyaa	<i>kokar</i>	karsan	<i>kokt</i>
nadiifiyaa	<i>rengör</i>	nadiifsan	<i>ren, rengjord</i>
sameeyaa	<i>gör</i>	sameysan	<i>gjord</i>
afeeyaa	<i>vässar, slipar</i>	safeyan	<i>vässad, slipad</i>

-eed läggs till vissa substantiv

Soomaali	<i>somalier</i>
Soomaaliyeed	<i>somalisk</i>

-aad

boqor	<i>kung</i>
boqoraad	<i>kunglig</i>

-oon

qurux	<i>skönhet</i>	qurxoon	<i>vacker</i>
nabad	<i>lugn, ro, fred</i>	nabdoon	<i>lugn, säker, fredlig</i>

-e

kale
hore
hoose
sare
dhexe

Många svenska adjektiv motsvaras på somaliska i stället av flerordsuttryck som består av ett substantiv följt av den reducerade relativa verbformen **ah** *som är* eller något av de adjektiviska orden **leh** *med, som har*, **la'** *utan, som saknar*, **daran** *utan, som saknar* eller **badan** *mycket*.

buluug	<i>blå färg</i>
buluug ah	<i>blå (eg. som är blå färg)</i>
hadh	<i>skugga</i>
hadh leh	<i>skuggig (eg. som har skugga)</i>
af	<i>egg, vass kant</i>
af leh	<i>vass, skarp (eg. som har egg)</i>
af la'	<i>slö (eg. som saknar egg)</i>
qurux	<i>skönhet</i>
qurux badan	<i>vacker</i>

Bildning av verb

Många grundläggande verb och substantiv består av samma rot.

verb	beddel!, beddelaa	<i>förändra, förändrar</i>
subst.	beddel, beddelka	<i>förändring, förändringen</i>
verb	farax!, farxaa, faraxdaa	<i>glädjer sig</i>
subst.	farax, faraxa	<i>glädje(n)</i>

Då är det svårt att säga om roten är ett verb eller ett substantiv. Man brukar säga att en sådan rot är både verbrot och substantivrot på samma gång.

Många verb är bildade av andra ord. Oftast är de bildade av substantiv, men ibland också av adjektiv. Väldigt sällan är de bildade av andra typer av ord.

Ibland kan det finnas flera olika verb som är bildade på olika sätt av samma substantiv- eller adjektivrot, t.ex.

calal		trasa
-i-:	calaliyaa	tuggar
-sad-:	calalsadaa	tuggar (för egen del)
-ee-:	calaleeyaa	sliter ut
-oob-:	calaloobaa	blir utsliten

Bildning av transitiva / kausativa verb

I språk i allmänhet brukar man skilja mellan två viktiga typer av verb

- **TRANSITIVA** verb som följs av ett objekt,
- **INTRANSITIVA** verb som **inte** följs av något objekt.

Suffixet **-i-** lägger man till ett INTRANSITIVT verb (som inte har något objekt) för att bilda ett TRANSITIVT verb (som följs av ett objekt). Samtidigt har suffixet **-i-** ofta en **KAUSATIV** betydelse. Det innebär att subjektet till

det nya verbet påverkar objektet så att objektet utför den handling som det ursprungliga verbet betecknar.

imperativ	presens	
jab	jabaa	<i>något går av</i> (intransitivt)
jebi	jebiyaa	<i>någon bryter av något</i> (transitivt), <i>någon gör så att något går av</i>
kar	karaa	<i>något kokar</i> (intransitivt)
kari	kariyaa	<i>någon kokar något</i> (transitivt) , <i>någon gör så att något kokar</i>
toos	toosaa	<i>någon vaknar</i> (intransitivt)
toosi	toosiyaa	<i>någon väcker någon</i> (transitivt) , <i>någon gör så att någon vaknar</i>
duul	duulaa	<i>något flyger</i> (intransitivt)
duuli	duuliyaa	<i>någon flyger något</i> (transitivt), <i>någon gör så att något flyger</i>

Om stammen slutar på **-g, -q, -l** inträffar konsonantväxling till **-j-**, t.ex.

joog	joogaa	<i>något står</i> (intransitivt)
jooji	joojiyaa	<i>någon stoppar något</i> (transitivt), <i>någon gör så att något stannar</i>
daaq	daaqaa	<i>(djur) betar</i> (intransitivt)
daaji	daajiyaa	<i>(någon) vallar (djur)</i> (transitivt), <i>någon gör så att djuren betar</i>
(ka)	muuqdaa	<i>visar sig, syns</i> (intransitivt)
	muujiyaa	<i>visar</i> (transitivt), <i>får något att synas</i>
	qallalaa	<i>något torkar</i> (intransitivt)
	qallajiyaa	<i>någon torkar något</i> (transitivt)

Bildning av autobenefaktiva verb

Med suffixet **-t-** eller **-st-** uttrycks en så kallad **AUTOBENEFAKTIV** handling, dvs. en handling som man utför så att man själv får nytta eller njutning av den.

Suffixet kan många gånger också få formen **-d-**, **-sat-** eller **-sad-**.

I imperativ slutar dessa verb på **-o**, **-so** och i infinitiv på **-an**, **-san**.

beer!	beeraa	<i>odlar</i>
beero!	beerta	<i>odlar (åt sig själv)</i>
fur!	furaa	<i>öppnar</i>
furo!	furtaa	<i>öppnar (åt sig själv)</i>
iibi!	iibiyaa	<i>säljer (handlar)</i>
iibso!	iibsadaa	<i>köper (åt sig själv)</i>
qaad!	qaadaa	<i>han tar</i>
	qaaddaa	<i>hon tar</i>
qaado!	qaataa	<i>han tar (åt sig själv)</i>
	qaadataa	<i>hon tar (åt sig själv)</i>

Bildning av reflexiva verb

Suffixet **-t-** eller **-st-** kan också uttrycka reflexiva handlingar. Ett reflexivt verb uttrycker att samma person är både subjekt och objekt till verbhandlingen. Ibland är handlingen till nytta eller behag, men ibland drabbar den subjektet negativt. Många gånger är den varken positiv eller negativ.

gub!	gubaa	<i>någon bränner något</i>
gubo!	gubtaa	<i>någon bränner sig</i>

Bildning av intransitiva verb

Samma suffix **-t-** eller **-st-** ger ibland verb med intransitiv betydelse. Det innebär att objektet för det grundläggande verbet blir subjekt för det nya verbet och att förändringen av föremålet eller personen liksom inträffar av sig själv.

waal!	waalaa	<i>någon gör någon galen</i>
waalo!	waashaa	<i>han blir galen</i> (obs: l+t > sh)
	waalataa	<i>hon blir galen</i>

Bildning av passiva verb

Suffixet **-m-** ger verb med passiv betydelse. Det innebär att handlingen utförs utan att man får veta vem som utför den. Den inträffar liksom av sig själv.

I femininum övergår suffixets **-m-** till **-n-** och en inskottsvokal läggs till för att undvika en grupp med tre konsonanter.

dhaawac-aa skadar	dhaawac-m-aa han blir skadad, skadas
	dhaawac-an-taa hon blir skadad, skadas
fur-aa öppnar	fur-m-aa öppnas, går upp
	fur-an-taa

Grupper av verb

Ibland finns grupper av tre verb där ett är intransitivt, ett transitivt och ett autobenefkativt, t.ex.

buux!	buuxaa	<i>något är fullt</i>
buux-i!	buux-i-yaa	<i>någon fyller något</i>
buux-so!	buux-sad-aa	<i>någon fyller något (åt sig själv)</i>

I andra grupper hittar man ett intransitivt, ett transitivt och ett reflexivt, t.ex.

joog!	joogaa	<i>någon står</i>
jooj-i!	jooj-i-yaa	<i>någon stoppar någon</i>
joog-so!	joog-sad-aa	<i>någon stannar (dvs. stoppar sig själv)</i>

Bildning av verb från adjektiv och substantiv

Med suffixet **-ee-** bildas TRANSITIVA verb av adjektiv. Sådana verb följs av ett objekt och uttrycker att någon gör så att objektet får den aktuella egenskapen.

kulul <i>varm</i>	kululeeyaa <i>värmer (upp)</i>
fudud <i>lätt</i>	fududeeyaa <i>underlättar, gör lätt</i>

Med suffixet **-aad-** bildas INTRANSITIVA verb av adjektiv. Sådana verb uttrycker att subjektet får eller har den aktuella egenskapen.

kulul <i>varm</i>	kululaadaa <i>blir varm</i>
xun <i>dålig</i>	xumaadaa <i>blir dålig</i>

Med suffixet **-oob-** bildas INTRANSITIVA verb av substantiv. Sådana verb uttrycker att subjektet får eller har den aktuella egenskapen.

biyo <i>vatten</i>	biyoobaa <i>smälter</i>
baraf <i>is, snö</i>	barafoobaa <i>fryser (till is)</i>

Med suffixet **-ood-** bildas INTRANSITIVA verb av substantiv. Sådana verb uttrycker att subjektet upplever den aktuella företeelsen.

gaajo <i>hunger</i>	gaajoodaa <i>är, blir hungrig</i>
riyo <i>dröm</i>	riyoodaa <i>drömmer, har en dröm</i>

Sammansatta verb med -siiyaa

Med tillägg av **-siiyaa** bildas verb med kasuativ betydelse. Det innebär att en personen hjälper en annan person att utföra handlingen, t.ex.

cun-aa <i>äter</i>	cun-siiyaa <i>matar, ger mat till någon</i>
dabaal-aa <i>simmar</i>	dabaal-siiyaa <i>lär någon att simma</i>
qaad-aa <i>tar</i>	qaad-siiyaa <i>smittar</i>

Andra sammansatta verb

Det ursprungliga objektet har blivit en del av verbet. Det nya verbet kan vara intransitivt, t.ex.

cagajiidaa *släpar fötterna efter sig*

eller transitivt, t.ex.

afduubaa *kidnappar ngn*

I andra fall har det ursprungliga subjekt blivit en del av det nya verbet, t.ex.

neefguraa *flämtar*

ruuxbaxaa *dör*

Avledning med prefix

Somaliskan har inte så många prefix. Främst är det prepositionerna **u**, **ku**, **ka**, **la** och det reflexiva pronomenet **is** *sig* som kan förekomma som prefix.

taliye	<i>ledare, befälhavare</i>
la	<i>med</i>
lataliye	<i>rådgivare</i>
dil	<i>mord, dödande</i>
is	<i>sig</i>
isdil	<i>själv mord</i>

Om det är frågan om ett prefix eller inte kan vara lite svårt att avgöra. Man kan testa genom att se var betoningen ligger eller om något morfem kan placeras mellan det misstänkta prefixet och roten.

Övning Tema 7: Ordbildning

1. Förklara vad som menas med termen "rot".
2. Förklara vad som menas med termen "prefix".
3. Förklara vad som menas med termen "sammansatt substantiv".
4. Förklara vad som menas med termen "ordbildning"?
5. Förklara vad som menas med termen "avledning"?
6. Förklara vad som menas med termen "sammansättning"?
7. Översätt de ovan nämnda termerna till somaliska.
8. Hur kan man argumentera för att "libaaxbadeed" är ett sammansatt ord?

1. Dela upp följande sammansättningar i de ingående morfemen? Vilka två rot-morfem ingår i sammansättningen? Finns även något avledningssuffix? Finns det kanske också något böjningssuffix?

Sammansatt ord	Rot 1	Rot 2	(avledn. suffix)	(böjnings suffix)
waxbarashada	wax	bar	asho	da
dabjoogta				
lafdhabarleyda				
sannaddugsiyeed				
dembidhaafaa				
madaxweynaha				
libaaxbadeedyo				
afmaalnimada				
xeerilaaliye				
dareensiiyaa				
naasnuujiyaa				
dameer-dibadeedka				
dayaxgacmeedka				
dhiigyaraan				
wargeys				

2. Dela upp följande avledda ord i de ingående morfemen.

Enkelt ord ordklass	Rot	Avlednings- suffix	Böjnings- suffix	Avlett ord ordklass
kow(da) (m.)	kow	aad		kowaad (s.)
gal(aa) (f.) gal(ka) (m.)	gal	i	yaa	geliyaa (f.)
				hore
				bixiyaa
				wanaagsan
				nafley
				horreeyaa
				fure
				furitaanka
				macallimadda
				carruureed
				tumaal
				dembiile
				buuxiyaa
				guuldarro
				qorista
				ciyaartoy

3. Dela upp följande avledda ord i de ingående morfemen.

Enkelt ord ordklass	Prefix	Rot	Avlednings suffix	Avlett ord ordklass
nool (s.)	ma	nool	e	manoole (m.)
				isbeddelka
				lahaye
				soojeedka
				kuxige
				layeele

Läs denna korta text ur *Saynis, Fasalka 5aad* (1996: 97).

Sidee ayaa aynu wax u maqalnaa?

Marka gariirka jabaqda soo dhexmartay hawada ay soo gaaraan dhegta, waxa hirarka jabaqda soo ururiya qaybta dhegta ee masafka u eg, ka dibna waxa ay sii raacaan marinka maqalka ilaa ay gaaraan durbaanka.

Hirarka jabaqdu waxa ay sidaan tamar. Sidaa darteed waxa ay gariiriyaan durbaanka. Gariirka ku dhashay durbaanka dhegta waxa uu sii raaca saddexda lafood ee dhegta dhexe ilaa uu gaaro hoor ku jira qaybta hore ee dheg gudeedka oo laga helo dareen wadayaalka jabaqda. Hoorku isna waxa uu gariirka u gudbiyaa timo yar-yar oo ay ku xiran yihiin faraagyada dareen wadayaalka jabaqda. Dareen wadaha ayaa isna dareenkii u gudbiya maskaxda. Halkaas ayaan ka helnaa jawaabtii oo aan ogaanaa in aan wax maqalnay iyo wixii la xiriiray.

4. Vilka ord i texten är sammansättningar? Vilka två rot-morfem ingår i sammansättningen? Finns även något avledningssuffix?

Sammansatt ord	Rot 1	Rot 2	(avledn. suffix)	(böjnings suffix)

5. Vilka ord i texten är avledningar av andra enklare ord?

Enkelt ord ordklass	Rot	Avlednings suffix	Avlett ord ordklass

Tema 7 (SOL120): Ordbildning

Övning A. Allmänna frågor

1. Förklara vad som menas med termen "rot".

En rot är ett morfem som har en inneboende "lexikal" betydelse till skillnad från morfem som uttrycker en funktion. En rot fungerar som bas för ett eller flera ord, medan andra morfem läggs till roten för att på något sätt uttrycka vilken funktion ordet fyller.

2. Förklara vad som menas med termen "prefix".

Ett prefix är ett morfem som läggs till före en rot. Ett prefix har normalt en grammatisk eller en ordbildande funktion.

3. Förklara vad som menas med termen "suffix".

Ett suffix är ett morfem som läggs till efter en rot. Ett suffix, precis som ett prefix, har normalt en grammatisk eller en ordbildande funktion.

4. Förklara vad som menas med termen "ordbildning"?

Ordbildning innebär att man bildar nya mera komplexa ord genom att lägga till olika morfem till ett redan existerande, enklare ord.

5. Förklara vad som menas med termen "avledning"?

Avledning avser ordbildning som sker med hjälp av suffix och/eller prefix.

6. Förklara vad som menas med termen "sammansättning"?

Med sammansättning menas ord som är bildade genom att man har satt ihop två eller flera rot-morfem till ett nytt ord.

7. Översätt de ovan nämnda termerna till somaliska.

rot	sal
suffix	dibkabe (dibgale)

prefix	horkabe (horgale)
sammansatt substantiv	magac lammaanan
ordbildning	erayabuurid
avledning	farac / farcamid
sammansättning	lammaane (iskudhaf)

8. Hur kan man argumentera för att "libaaxbadeed" är ett sammansatt ord?

Man kan lägga till den bestämda artikeln. Den bestämda artikeln placeras i slutet av hela det ord som utgör ett substantiv.

libaaxbadeed**ka** = artikelns placering visar att detta är ett enda ord, ett substantiv, eftersom man lägger bestämd artikel till substantiv.

Om det hade varit två ord (ett substantiv + ett adjektiv) så skulle den bestämda formen bli **libaaxa badeed** eftersom man alltid lägger bestämd artikel till substantiv, aldrig till adjektiv.

Man kan också göra samma test med hjälp av pluraländelsen, t.ex.

qurubweereed**yo** = detta är ett enda ord, ett substantiv,

qurub**yo** weereed = detta är två ord, ett substantiv + ett adjektiv.

I det här fallet lär båda varianterna förekomma. Olika personer har olika preferenser.

Övning B

1. Dela upp följande sammansättningar i de ingående morfemen? Vilka två rot-morfem ingår i sammansättningen? Finns även något avledningssuffix? Finns det kanske också något böjningssuffix?

Sammanfattat ord	Rot 1	Rot 2	(avledn. suffix)	(böjnings suffix)
waxbarashada	wax	bar	asho	da
dabjoogta	dab	joog		ta
lafdhabarleyda	laf	dhabar	ley	da
sannaddugsiyeed	sannad	dugsi	eed	

dembidhaafaa	dembi	dhaaf		aa
madaxweynaha	madax	weyn	e	ha
libaaxbadeedyo	libaax	bad	eed	yo
afmaalnimada	af	maal	nimo	da
xeerilaaliye	xeer	ilaal	i + e	
dareensiiyaa	dareen	sii		aa
naasnuujiyaa	naas	nuug	i	aa
dameer-dibadeedka	dameer	dibad	eed	ka
dayaxgacmeedka	dayax	gacm	eed	ka
dhiigyaraan	dhiig	yar	aan	
wargeys	war	gee	s	

2. Dela upp följande avledda ord i de ingående morfemen.

f. = fal, m. = magac, s. = sifo

Enkelt ord ordklass	Rot	Avlednings- suffix	Böjnings- suffix	Avlett ord ordklass
kow(da) (m.)	kow	aad		kowaad (s.)
gal(aa) (f.) gal(ka) (m.)	gal	i	aa	geliyaa (f.)
hor(ta) (m.)	hor	e		hore (s.)
bax(aa) (f.)	bax	i	aa	bixiyaa (f.)
wanaag(ga) (m.)	wanaag	san		wanaagsan (f.)
naf(ta) (m.)	naf	ley		nafley (m.)
hor(ta) (m.)	hor	ee	aa	horreeyaa (f.)
fur(aa) (f.)	fur	e		fure (m.)
fur(aa) (f.)	fur	itaan	ka	furitaanka (m.)
macallin (m.)	macallim	ad	da	macallimadda (m.)
caarruur (m.)	carruur	eed		carruureed (s.)
tum(aa) (f.)	tum	aal		tumaal (m.)
dembi (m.)	dembi	le		dembiile (m.)
buux(a) (m.) buux(aa) (f.)	buux	i	aa	buuxiyaa (f.)
guul(sha) (m.) guul(aa) (f.)	guul	darro		guuldarro (m.)
qor(aa) (f.)	qor	is	ta	qorista (m.)

ciyaar(ta) (m.) ciyaar(aa) (f.)	ciyaar	toy		ciyaartoy (m.)
------------------------------------	--------	-----	--	----------------

3. Dela upp följande avledda ord i de ingående morfemen.

Enkelt ord (ordklass)	Prefix	Rot	Avlednings suffix	Avlett ord (ordklass)
nool (s.)	ma	nool	e	manoole (m.)
beddel(aa) (f.)	is	beddel		isbeddelka (m.)
hay(aa) (f.)	la	hay	e	lahaye (m.)
jeed(aa) (f.)	soo	jeed		soojeedka (m.)
xig(aa) (f.)	ku	xig	e	kuxige (m.)
yeel(aa) (f.) yeel(ka) (m.)	la	yeel	e	layeele (m.)

4. Vilka ord i texten är sammansättningar? Vilka två rot-morfem ingår i sammansättningen? Finns även något avledningssuffix?

Sammanfatt ord	Rot 1	Rot 2	(avledn. suffix)	(böjnings suffix)
dhexmartay	dhex	mar		tay
dheg-gudeedka	dheg	gud	eed	ka
dareen-wadayaalka	dareen	wad	e	yaal-ka

5. Vilka ord i texten är avledningar av andra enklare ord?

Enkelt ord (ordklass)	Rot	Avlednings suffix	Avlett ord (ordklass)
urur(ka) (m.) urur(aa) (f.)	urur	i	ururiyaa (f.)
gariir(ka) (m.) gariir(aa) (f.)	gariir	i	gariiriyaa (f.)
dhex(da) (m.)	dhex	e	dhexe (s.)
hor(ta) (m.)	hor	e	hore (s.)
gudb(aa) (f.)	gudb	i	gudbiyaa (f.)

Tema 8

Lexikala hjälpmedel

Tema 8: Lexikala hjälpmedel

När det gäller ordförrådet finns många olika typer av handböcker och andra hjälpmedel. För somaliskans del är nog fortfarande tryckta ordböcker vanligast. Dels finns **ENSPRÅKIGA ORDBÖCKER** som förklarar ordens betydelser på det egna språket, dels finns **TVÅSPRÅKIGA ORDBÖCKER** som översätter orden till ett annat språk.

För somaliskans del finns för närvarande **fem** olika enspråkiga ordböcker. Två av dem finns tillgängliga som pdf-filer i databasen Arcadia i Rom:

Yaasiin C. Keenadiid (red.). 1976. [*Qaamuuska Af-Soomaaliga*](#). Muqdisho: Madbacadda Qaranka. Wasaaradda Hiddaha iyo Tacliinta Sare, Akademiyaha Dhaqanka, Guddiga Af-Soomaaliga. 498 s.

Saalax X. Carab (red.). 2004. *Qaamuus. Ereykoobe*. Jabbuuti: Machadka Affafka ee Xarunta Cilmibbaadhista. 576 s.

Khaalid Cali-Guul-Warsame. 2008. *Qaamuuska Af Soomaaliga. Koobaha Af Soomaaliga*. Nairobi & Dragør. 541 s.

Annarita Puglielli & Cabdalla C. Mansuur (red.). 2012. [*Qaamuuska Af-Soomaaliga*](#). Roma: RomaTrE-Press. 947 s. [2:a upplagan, 2017, Leicester, UK: Looh Press].

Aadan X. Aadan (red.). 2013. *Qaamuus Afsoomaali*. Jabuuti: Soo Maal. 1575 s.

När det gäller tvåspråkiga ordböcker finns det betydligt fler. Några av de större är:

Badil & Hassan. 2010. *Lexin. Svensk-somaliskt lexikon*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

Zorc & Osman. 1993. *Somali-English dictionary with English index*. 3rd edition. Kensington: Dunwoody Press. 612 s.

Hashi. 1998. *Fiqi's Somali-English dictionary*. Jigjiga: Fiqi Educational Materials Publishers and Distributors.

Agostini & Puglielli & Siyaad (red.). 1985. *Dizionario somalo-italiano*. Roma: Gangemi.

Cabdulqani G. Faarax. 1999. *Dictionnaire somali-français. Qaamuus Af Soomaali-Faransiis*. Paris: L'Harmattan.

Barre (Shiine). 2015. *Qaamuus Soomaali-Carabi: قاموس عربي - صومالي*. Stockholm: Scansom Publishers.

Alejnikov. 2012. [*Eraykoobka Soomaali-Ruush Ah*](#). Moskva.

Förutom vanliga **TRYCKTA ORDBÖCKER** finns det bland de tvåspråkiga ordböckerna också några **ELEKTRONISKA ORDBÖCKER**:

[Lexin. Svensk-somaliskt lexikon](#). Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

[Lexin på nett: Bokmål-somali-bokmål](#). Oslo: Utdanningsdirektoratet.

[Lexin på nett: Nynorsk-somali-nynorsk](#). Oslo: Utdanningsdirektoratet.

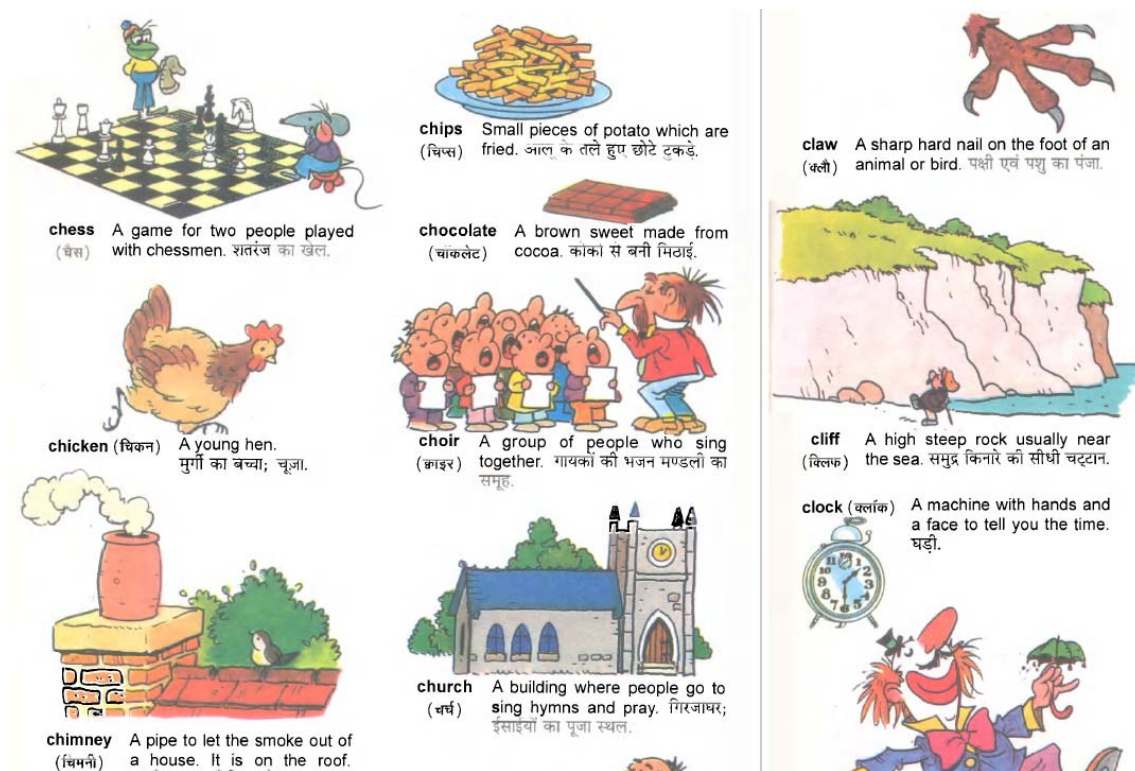
[Suomi-somali-sanakirja](#). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Till stor del används nog ordböcker på ett rent intuitivt sätt. Man letar upp det ord som man är intresserad av och läser informationen om ordet. En del förkortningar och symboler kan vara svåra att tolka, men tyvärr är det nog ganska sällan som man läser ordbokens förord eller inledning för att fullt ut förstå all den information som ordboken ger. Det är synd, för inledningen till en ordbok ger i de flesta fall en hel del nyttig information.

Olika typer av ordböcker

Förutom de redan nämnda indelningen i **ENSPRÅKIGA** och **TVÅSPRÅKIGA ORDBÖCKER** liksom **TRYCKTA** och **ELEKTRONISKA ORDBÖCKER** förekommer en hel del andra indelningar av ordböcker i olika kategorier. Här presenteras några av de vanligaste och mest intressanta.

Förutom vanliga ordböcker som riktar sig till vuxna användare finns det för många större språk särskilda **BARNORDBÖCKER** och **SKOLORDBÖCKER**. Dessa är avsedda för yngre användare och de är ofta mera begränsade till sitt omfång. Barnordböcker innehåller som regel mycket illustrationer, medan skolordböcker innehåller den typ av ord som är vanligt förekommande i skolans olika ämnen, särskilt på låg- och mellanstadiet. Skolordboken har också ofta fokus på rättstavning och böjning av orden.

Exempel på barnordbok: Arora's Children Picture Dictionary, English-Hindi.

krydda 1 ▷ något som sätter smak Salt och peppar är vanliga <i>kryddor</i> . <i>kryddan</i> , flera <i>kryddor</i> , alla <i>kryddorna</i>	kryssa [kryss'a] ▷ sätta kryss Han <i>kryssade</i> för det första alternativet. ▷ segla mot vinden De <i>kryssade</i> hemåt. <i>kryssar</i> , <i>kryssade</i> , har <i>kryssat</i>	kräm ▷ en efterrätt ▷ salva, pasta <i>krämen</i> , flera <i>krämer</i> , alla <i>krämerna</i>
krydda 2 ▷ smaksätta Han <i>kryddade</i> biffen med peppar. <i>kryddar</i> , <i>kryddade</i> , har <i>kryddat</i>	kråka ▷ en fågel <i>kråkan</i> , flera <i>kråkor</i> , alla <i>kråkorna</i>	kränga ▷ luta, vingla, svänga, slänga Segelbåten <i>krängde</i> i den hårda vinden. <i>kränger</i> , <i>krängde</i> , har <i>krängt</i>
krympa ▷ minska, dra ihop sig Tröjan har <i>krympt</i> i tvätten. <i>krymper</i> , <i>krympte</i> , har <i>krympt</i>	[krål] stavas crawl [kråla] stavas crawla	kräsen ▷ kinkig, nogräknad Den <i>kräsna</i> katten äter inte rå fisk. <i>kräset</i> , <i>kräsna</i> , <i>kräsnare</i> än andra, <i>kräsnast</i> av alla
kryp ▷ smådjur, insekt, pyre <i>krypet</i> , flera <i>kryp</i> , alla <i>krypen</i>	krångel ▷ besvär, bråk, trassel Det är en massa <i>krångel</i> med bilen. <i>krånglet</i>	kräva ▷ fordra, begära Jag kommer att <i>kräva</i> en förklaring. <i>kräver</i> , <i>krävde</i> , har <i>krävt</i>
krypa [krypa] ▷ krypa	krångla ▷ bråka, trassla, konstra Sluta <i>krångla</i> nu!	

Exempel på skolordbok: S. Allén (red.). 2006. Libers lilla ordlista.

Man brukar också tala om en indelning i **DESKRIPTIVA ORDBÖCKER** och **NORMATIVA ORDBÖCKER**. De deskriptiva ordböckerna försöker så väl som möjligt att (bara) beskriva ALLA ord i språket så som de FAKTISKT används. De normativa ordböckerna har i stället ett värderande förhållningssätt. De vill förmedla ett GOTT och KORREKT språkbruk. Vissa ord tas därför inte med eftersom de t.ex. anses alltför vardagliga eller rent av stötande. Rekommenderad stavning och grammatik bygger inte alltid på det faktiska bruket bland allmänheten, utan i stället på mera språkvetenskapliga överväganden kring vad som bör anses vara korrekt.

Många ordböcker är tydligt normativa, i synnerhet de enspråkiga, och i all synnerhet skolordböckerna. De flesta tvåspråkiga ordböcker är däremot inte särskilt tydliga med om de är normativa eller deskriptiva, men de flesta ordböcker fungerar ändå i praktiken som normativa eftersom användarna som regel har ganska stor respekt för innehållet i ordböcker.

Förutom **ALLMÄNNA ORDBÖCKER** finns också en mängd olika **SPECIALORD-BÖCKER**. I de allmänna ordböckerna tar man med alla vanliga ord som förekommer i ett språk. I specialordböckerna har man däremot gjort en begränsning till ord av en viss typ **eller** till en viss typ av information om orden.

Några vanliga specialordböcker som bara innehåller en speciell typ av information är följande kategorier.

SYNONYMORDBÖCKER ger inte några förklaringar av ordens betydelse eller någon information om ordens grammatik. Informationen om uppslagsordet begränsar sig till en förteckning av ord med samma eller mycket närliggande betydelse. För svenskan finns t.ex. den elektroniska ordboken synonymer.se

Synonymer till *underbar*

1. fantastisk, ljuvlig, härlig, sagolik, förtjusande, strålande, hänförande, makalös, förunderlig, förbluffande, gudomlig, himmelsk, paradisisk, otrolig, toppenfin, störtläcker
2. överklig, mirakulös, övernaturlig

motsatsord

1. hemsk, avskyvärd; usel; trist
2. verklig, naturlig

Användarnas bidrag

skön, magisk

Exempel ur en synonymordbok: Synonymer.se

FÖRKORTNINGSORDBÖCKER ger information om hur man ska läsa ut olika förkortningar. För svenskans del finns t.ex. *Norstedts förkortningsordbok* från 2003 av Ralf Svenblad.

[LÄGG IN BILD MED SVENSKT EXEMPEL]

ETYMOLOGISKA ORDBÖCKER ge information om ordens historiska bakgrund, hur de är bildade, hur länge de har funnits i språket och ifall de är lånade från något annat språk. För svenskans del finns en elektronisk utgåva av [Svensk etymologisk ordbok](#) från 1922 av Elof Hellquist.

Kåldolma, förr vanligast (såsom stundom ännu) *dolma*: C. Warg 1765, Björnståhl 1777: *Emin Effendi åt Dolma med handen*; av turk. *dolma*, fyllning (även i namnet på den turkiske sultanens palats *Dolma-bagtje*). Ordet är obekant för andra språk o. synes ha kommit till Sverige direkt från Turkiet. Se SAOB.

Exempel ur Hellquist (1922) Svensk etymologisk ordbok.

För somaliskans del finns ännu ingen etymologisk ordbok eller ordlista, men ett uppslagsord i en sådan ordbok skulle t.ex. kunna se ut ungefär så här (men förstås på somaliska):

Baabuur 'bil, fordon', möjligen via amhariskans ባቡር [babur] 'tåg', från arabiskans *baabuur* 'ångbåt, lokomotiv, motor' som i sin tur kommer från franskans *vapeur* [vapör] 'ånga'.

I Zorc & Osmans *Somali-English dictionary* från 1993 är lånord ganska systematiskt markerade med ursprungsspråk, t.ex.

rootl (-ga) *n2a-m-mass* bread, roll Cf: kimis
~ kibis **{Indian}**
rootle (/ha) *n7-m* baker; bread-seller Cf:
khabbas
rooxo (/da) *n6-f-col* climbing plant sp., with
edible fruit
rorog (rorogay) *v1=tnr* stand (up) Syn: istaag
rowle (/ha) *n7-m* vagabond, hanger-on
rubac (-a) *num-m, n2a-m* quarter, fourth
Ex: Waa saddexdii iyo rubac. 'It's 3:15.'; Waa
saddexdii o rubac la'. 'It's 2:45.'; Alt: ruboc ~ rubuc;
Syn: rubi, waax **{Arb}**

RÄTTSTAVNINGSORDBÖCKER innehåller mest bara en lista med ord, nästan helt utan någon annan typ av information. Syftet är bara att redogöra för den ”korrekta” eller allmänt etablerade stavningen av orden i språket. En sådan ordbok är [Svenska akademins ordlista](#) som finns både som tryckt ordbok och i elektronisk version. Här finns [de äldre upplagorna](#). Även skolordböcker har som regel ett tydligt syfte att fungera som rättstavningsordböcker, men ger samtidigt också lite annan information.

con.tainer far.tyg s.	coulomb [kolåm'b] s. -en; pl. = • enhet för elektrisk laddning; <i>en c.</i>	crawl [krå'l] s. -en
con.tainer hamn s.		crawla [krå'la] v. -de • simma crawl
con.tainer.is.era [kåntejn-] v. -de • mest i perf. part.; börja använda con- tainerar vid transport osv.	counter ten.or [ka ^o -, -o'r] s. • kontratenor	crawl.are [krå'l-] s. -n; pl. =, best. pl. <i>crawlarna</i>
con.tainer.is.ering s.	country [kan'tri] s. -n • popmusik utvecklad ur amerikansk folkmusik	crawl.sim s.
con.tainer term.in.al s.	country art.ist [kan'tri-] s.	crazy [krej'si] adj. oböjl. • tokig, befängd, förryckt
con.tainer trafik s.	country band s.	crazy fars s.
con.tortaltall [-tår't-] s. • snabbväxande tallart	country musik s. • stilriktning inom amerikansk populär- musik	cred [kred'] el. redd s. oböjl. • (vard.) trovärdighet; erkännande
con.troller [kåntrål'- el. -trå ^o l-] s. -n <i>controllrar</i> – Använd hellre <i>styr- ekonom</i> .	country platta s.	credit variantform till ³ <i>kredit</i>
con.troller be.fatt.ning s.	country stjärna s.	credo s. -t -n • fast tros- övertygelse
cookie [kok'i] s. -n; pl. -s • (data.) datamängd som används för att dela in- formation mellan server och klient ex. för identi-	country sång s.	crème de la crème [kräm dö la kräm] s. -n [-en] • högsta societeten, gräddan
	coupe [kop'] s. -n [-en] -r [-er] • glassefterrätt serverad i skål på fot	crème fraiche [krämfrä'f] s. -n [-en] • matlagningsgrädde
	coupe glas s.	

Exempel på rättstavningsordbok: Svenska akademins ordlista, 2006.

FREKVENSORDBÖCKER innehåller information om hur vanligt ett visst ord är i språket. Det finns också listor över de vanligaste orden i språket. Denna typ av ordbok är numera inte så vanlig i tryckt form. I stället är det vanligt att det finns frekvenslistor kopplade till elektroniska korpusar. Sådana frekvenslistor finns för somaliskan på följande adresser:

Korp, mars 2018, bygger på 5 miljoner ord:

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali2018.txt>

Somali WaC, februari 2017, bygger på 79 miljoner ord:

https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/wordlist_form?corpname=sowac16

Klicka på knappen: Make word list.

An Crúbadán, bygger på 24 miljoner ord:

<http://crubadan.org/files/so.zip>

Exempel på frekvenslistor: de 20 vanligaste orden.

Korp:	Somali WaC:	An Crúbadán:
oo 141219	oo 2,130,200	oo 39036
iyo 95372	ka 1,808,365	ka 29663
ku 93691	ay 1,470,184	ku 24743
ka 92600	ku 1,445,719	iyo 24550
u 75171	iyo 1,248,166	ay 20215
ah 70814	ee 1,210,830	ee 19765
ay 60284	ah 1,062,164	u 19109
ee 53914	u 1,041,418	ah 18866
la 53105	in 1,037,431	in 15787
in 50452	ayaa 985,020	uu 14155
soo 46234	uu 950,971	soo 13682
uu 42717	soo 794,868	la 13672
waa 42151	la 720,451	ayaa 10995
ayaa 30704	lagu 397,822	aan 7263
aan 27089	ugu 365,182	waa 7160
waxaa 25507	waxa 357,063	lagu 6641
waxa 22960	kale 304,230	ugu 5722
waxay 22953	aan 291,053	aad 5422
lagu 22471	waxaa 275,538	waxa 5301
loo 21177	mid 274,672	loo 5065

Några vanliga typer av specialordböcker som bara innehåller ord av en särskild typ är:

NAMNORDBÖCKER ger information om olika namns bakgrund, betydelse och användning. Som regel innehåller en viss ordbok antingen personnamn eller geografiska namn. När det gäller somaliskan finns ett par olika ordböcker som redogör för personnamn:

[GE LISTA ÖVER SOMALISKA TITLAR]

[LÄGG IN BILD MED SOMALISKT EXEMPEL]

DIALEKTORDBÖCKER innehåller ord som inte förekommer i standardspråket eller har en annan betydelse i standardspråket.

[LÄGG IN BILD MED SVENSKT EXEMPEL]

SLANGORDBÖCKER innehåller ord som inte anses tillhöra det allmänt gångbara standardspråket, utan bara används i mycket vardagliga situationer av en del av befolkningen, t.ex. av ungdomar.

[LÄGG IN BILD MED SVENSKT EXEMPEL]

FACKORDBÖCKER eller **TERMINOLOGISKA ORDBÖCKER** (**TERMORDBÖCKER**) innehåller ord som inte tillhör det allmänna ordförråd som används av hela befolkningen. Ordens användning är i stället i huvudsak begränsad till personer som arbetar inom olika yrkesområden eller vetenskaper eller elever och studenter som studerar dessa ämnen.

När det gäller somaliskan finns en hel rad kortare ordlistor och en större samling av desamma. Många av de äldre ordlistorna finns tillgängliga som pdf-filer.

[*Barbaarinta Jirka Qaamuuska Ereybixinta*](#). Muqdisho 1984.

[*Qaamuuska eray bixinta ee Juqraafi*](#). Muqdisho 1987.

[*Qaamuuska eray bixinta ee Kimistari*](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Fisikis](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Xisaab](#). Muqdisho 1987.

[Qaamuuska eray bixinta ee Bayoolaji](#). Muqdisho 1987.

Siyaad. [Eraybixinta cilmi afeedka Soomaaliga](#). Muqdisho.

Nilsson. [Svensk-somalisk och somalisk-svensk ordlista över grammatisk terminologi](#). Göteborgs universitet 2015.

Cabdalla C. Mansuur (red.). 2014. *Diiwaanka Ererybixinta Af-Soomaaliga*. Roma. 687 s. [Qaybta 1aad](#), [Qaybta 2aad](#), [Qaybta 3aad](#).

Anwar M. Diiriye. 2011. *Medical Dictionary English- Somali and Somali-English*. 270 s.

Alisaid A. Hirsi & Ali A. Nuh. 2017. *Tubraac. Buugga Erey Bixinta Aqoonta Maaddada Xisaabta. English Somali*. Diyaarintii 2aad. 201 s.

Maxamed Xaashi. 2017. *Eraybixinta Caafimaadka Af Iswiidhish - Af Soomaali, Af Soomaali - Af Iswiishish*. 213 s.

Suldaan N.X. Aadan. 2008. *Qaamuuska Ganacsiga*. Muqdisho: Nayrus Publishers. 155 s.

[Lägg till Skolterminologi SO-NO-EN och några andra...]

[LÄGG IN BILD MED SOMALISKT EXEMPEL]

Ordbokens struktur

De flesta ordböcker är systematiskt uppbyggda enligt ganska allmänt vedertagen principer så att texten om varje uppslagsord innehåller en viss mängd information enligt en bestämd modell som används systematiskt genom hela ordboken. De vanligaste delarna som ingår i texten om ett uppslagsord är:

ORDETS UPPSLAGSFORM innebär själva det ord som ska förklaras. Ordet ges i grundform. Vad som betraktas som grundform kan variera mellan olika språk och olika ordböcker. I svenskan brukar de flesta ordböcker ange verben i infinitiv, men i Lexin anges verbens presensform som uppslagsform. I somaliska ordböcker används oftast imperativformen, men några ordböcker använder i stället presens (källa) eller verbalsubstantivet (Keenadiid 1976).

I början av artikeln om uppslagsordet brukar det finnas olika typer av **MARKERINGAR**, oftast i form av olika förkortningar. I de flesta ordböcker anger man till vilken ordklass ordet hör. I somaliska ordböcker brukar man ofta också ange vilket genus substantiven har. Ibland kan det också förekomma andra typer av markeringar, t.ex. vilket stilvärde ordet har (t.ex. ålderdomligt, vardagligt, regionalt, dialektalt, nedsättande eller fackspråkligt (dvs. termer)).

För vissa uppslagsord ges inte någon ytterligare information, utan i stället ges en **HÄNVISNING**. Informationen finns då på en annan plats i ordboken. För att slippa upprepa samma information på flera ställen i ordboken måste i stället användaren leta upp informationen på en annan plats. Ofta handlar det om olika stavningsvarianter av samma ord. Informationen finns då rimligen under den mest frekventa stavningen och från alla andra stavningsvarianter görs hänvisningar till den vanligaste stavningen, t.ex. **kambuyuutar** → **kombiyuutar** vilket innebär att informationen finns att hitta under uppslagsordet **kombiyuutar**.

I ordböcker för många av världens språk är det viktigt med information om ordens **UTTAL** och **BETONING**. Så är det t.ex. i engelska ordböcker. I svenska ordböcker är behovet betydligt mindre, men många ord har ändå ett delvis oförutsägbart uttal och betoning. I somaliskan är både uttalet och betoningen till allra största delen helt förutsägbara. Det är främst den exakta uttalsnyansen av vokaler som inte kan utläsas ur stavningen. Ett fåtal ordböcker markerar därför ord som uttalas med så kallade tunga vokaler (culus). I Keenadiid (1976) används en liten cirkel (°), t.ex. **durduro°**, och i Puglielli & Mansuur (2012) används ett litet tecken under den första vokalen i ordet, t.ex. **ḍurduro**. Jämför också t.ex.

Keenadiid (1976)

Duulid (-da) — 1. Hawada dhexdeeda marid sida haadka iyo dayuuradaha; haadid; lalid; heehaabit. 2. (°) Col badani, inuu soo dagaallamo oo cid wax soo yeelo, u bixid; xarbi aadid.

Puglielli & Mansuur (2012)

ḍuul² f.mg1 (-uulay, -uushay) 1. Diyaarad, shimbir iwm hawada dhexdeeda marid. 2. Diyaarad iwm ku safrid.
ḍuul² f.mg1 (-uulay, -uushay) Dad badan in ay dagaal qaadaan u bixid.

Någon modern somalisk ordbok som anger ordens betoning finns sannolikt inte.

När det gäller information om ordets **GRAMMATIKA EGENSKAPER**, främst böjning och syntaktiska konstruktionsmönster (som kan bestå av exempel el. kodning av olika syntaktiska element) så är det nästan bara *Qaamuuska af Soomaaliga* (2012) av Puglielli och Mansuur som innehåller sådan information. Denna ordbok ger bl.a. tydlig information om hur substantiven böjs i plural och hur verb böjs i sina olika former. Det finns också information om vilken preposition som används tillsammans med verbet i fråga. I exemplet nedan kan man se att verbet **goo** böjs **gooyay**, **gooyasay** och att det finns 11 olika betydelser. Betydelse 1, 2, 3 används utan preposition, medan betydelse 4, 5, 6, 7 används med prepositionen **ka**, nummer 8, 9 med **ku**, nr 10 med **la** och nr 11 med **u**. Vidare kan man se att substantivet **gommod** i betydelse nr 2 som är feminint (m.dh = magac dheddig) har två möjliga pluralformer: **gommodo** och **gondo**.

oo lagu dagaallamo. *ld golxad.*
golyid *m.f.dh eeg goli.*
gommod¹ *m.l* Cudur raafafka ariga ku dhaca;
 raafdillaac. *ld golrod.*
gommod² *m.dh (-dol/gondo, m.l)* Cagta geela;
 cagaf.
gommod³ *f.mg1 (-day, -dday)* Cudur
 gommodka ka qaadiid
gommodid *m.f.dh eeg gommod*³.
gomosh *m.l ld gomoshaa.*
gomoshaa *m.l* Geedgaab caleemo balballaaran
 leh iyo miro macaano la cuno. *ld gomosh.*
go'naan *m.f.dh eeg go'an. ld go'naansho.*
go'naansho *m.l/dh ld go'naan.*
gondaddeg *f.mg1 (-gay, -gtay)* U g.: arrin si
 fiican uga baarandegid.
gondaddegid *m.f.dh eeg gondaddeg.*
gondagal¹ *m.l* Wax hoosta laga galo, si loo
 dugsado ama dhibaato loogaga gaashaansho.

goo *f.g/mg2 (-ooyay, -oysay)* 1. (*f.g*) Wax jarid.
 2. (*f.g*) Xaajo go'aan ka gaarid. 3. (*f.g*)
 Qaraabo saaxiib iwm xiriir u jarid. 4. (*f.mg*)
 Ka g.: tiro mid kale ka jarid (xisaab).
 5. (*f.mg*) Ka g.: ilmo nuugmo ka joojin.
 6. (*f.mg*) Ka g.: wax, wax kale ka leexin.
 7. (*f.mg*) Ka g.: cid dambi ay gashay kajeetid.
 8. (*f.mg*) Ku g.: meel wax ku xannibid.
 9. (*f.mg*) Ku g.: hadal iwm xad gaar ah
 kujoojin. 10. (*f.mg*) La g.: wax ka baxsasho.
 11. (*f.mg*) U g.: cida ballan kaga bixid.
goob¹ *m.l* 1. Si wadajir ah oo wax loo qabto
 (beer). 2. Meesha badarka lagu ururiyo
 marka beerta laga soo jaro.
goob² *m.dh (-bo, m.l)* 1. Meel bannaan oo
 lagu soo bandhigo ciyaaraha. 2. Wax qeyb
 qeyb u yaalo middood. 3. Meesha ay herintu
 degto marka ay oroobka tahay. 4. (*riw.*)
 Meesha lagu sameeyo masraxi-yadda.

Exempel ur Puglielli & Mansuur (2012) Qaamuuska af Soomaaliga.

När det gäller uppslagsordets **BETYDELSE** eller **SEMANTIK** förekommer olika sätt att åskådliggöra den. I enspråkiga ordböcker är det vanligt att man anger en definition eller förklaring, att man ger en eller flera synonymmer eller att man uttrycket samma betydelse med en annan fras. I följande exempel finns först, i betydelse nr 1, en förklaring/definition och sedan, i betydelse nr 2, en synonym.

gaari¹ *m.l (-iyo, m.dh)* 1. (*gawaari, m.dh*)
 Gaadiid dhuleed matoor leh oo dadka iyo
 xamuulka lagu qaado. 2. Gaarigacan.

Exempel ur Puglielli & Mansuur (2012) Qaamuuska af Soomaaliga.

I enspråkiga ordböcker är det också ganska vanligt med illustrationer. Alla de enspråkiga somaliska ordböckerna utom Puglielli och Mansurs ordbok från 2012 innehåller ganska många illustrationer.

I tvåspråkiga ordböcker är det däremot allra vanligast med **EKVIVALENTER** (motsvarigheter) på det andra språket. Bara när författaren inte kan hitta en passande ekvivalent brukar förklaringar lämnas i stället, t.ex.

| **oval** [ov'a:l] LYSSNA adj.
 (oval, ovalt, ovala)
 avlångt rund, äggformad
wax leh muuqaalka ukunta (wareegsan)

Exempel ur Lexin (2010).

För både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker gäller att man bara i undantagsfall brukar ge mera detaljerad sakinformation, t.ex.

friggebod [²fr'ig:ebo:d] LYSSNA subst.
 (friggebod, friggeboden, friggebodar)
 litet hus som får byggas utan byggnadslov på tomt (mindre än 10 kvadratmeter)
guri yar ((guri yar oo dadka loo oggolyahay in ay dhistaan iyaga oo aan haysan fasax dhismeed (waana in ka yar 10 mitir oo labajibbaaran))

Exempel ur Lexin (2010).

I lite större ordböcker ger man gärna **EXEMPEL** på hur uppslagsordet kan användas i en kontext. Sådana exempel brukar vara valda så att de både demonstrerar ordets syntaktiska egenskaper, t.ex. prepositioner vid verb, och hjälper till att åskådliggöra ordets betydelse.

goo -yey / goysay: (v) separate into parts; cut (*kat*); **u goo** -yey / goysay: (v) break off. *Ex: xiriirkii buu u gooyey; he broke off the relationship* --**kala goo** -yey / say: (v) separate or secede

Exempel ur Hashi (1998) Fiqi's Somali-English Dictionary

Förutom enkla uppslagsord brukar lite större ordböcker ta med så kallade **KOLLOKATIONER**, vilket avser kombinationer av ord som är etablerade i språket och har en fast betydelse, t.ex.

gole -ha: (n) 1. an enclosed space for meetings or social gatherings; hall (*hool*); chamber (*jeeym·ber*); 2. council (*kawn·sel*); cabinet (*kaaba·net*) —**goleha ammaanka** -amniga; (n) security council. —**goleha shacbiga**: (n) people's congress —**goleha wasiirrada**: (n) cabinet of ministers

Exempel ur Hashi (1998) Fiqi's Somali-English Dictionary.

En del ordböcker ger **SYNONYMER** till uppslagsordet, t.ex.

baabusiir (-ka) *n2-m* hemorrhoids See: baawasiir {Arb}
baabuur¹ (-ka Pl: baabuur (ta)) *n5-m, n2-m* car, automobile, truck Syn: fatuurad, gaari ~ gaadhi {Arb}
baabuur² (-ka) *n2-m* tin cooking stove, steamer Syn: birjiko, girgire

Exempel ur Zorc, Osman, Luling (1991) Somali-English Dictionary.

Ett fåtal ordböcker ger **ANTONYMER** eller motsatser till uppslagsordet.

Ett fåtal ordböcker ger också **ETYMOLOGISK (HISTORISK) INFORMATION**, som {Arb} i exemplet ovan, vilket syftar på att ordet är ett lån från arabiskan.

Instuderingsfrågor 8

1. Hur många enspråkiga somaliska ordböcker finns det?
- 2a. Hur många enspråkiga somaliska ordböcker finns på internet som pdf?
- 2b. Vad heter dessa två ordböcker?
- 2c. Vilket år är de utgivna?
- 2d. Vilka är författarna?
- 3a. Vilken är den största somalisk-engelska ordboken?
- 3b. Vilka är författarna?
- 3c. Vilket år är den utgiven?
4. Vilken av de enspråkiga somaliska ordböckerna liknar mest en skolordbok?
- 5a. Vad menas med en deskriptiv ordbok?
- 5b. Vad menas med en normativ ordbok?
- 5c. Vilken av de två somaliska ordböcker som finns som pdf är mera deskriptiv? Varför?
- 5d. Vilken av de två somaliska ordböcker som finns som pdf är mera normativ? Varför?
6. För somaliskan finns ingen synonymordbok ännu, men en av de två som finns som pdf ger ganska många synonymer. Vilken?
7. För somaliskans del finns ingen etymologisk ordbok, men en av de tvåspråkiga ordböckerna markerar lånord ganska systematiskt. Vilken?
8. För somaliskan finns ingen frekvensordbok. Vad finns i stället?

9. Studera exemplet nedan som kommer från Keenadiids ordbok från 1976.

Aabi (-ga) — Arrin aan jid ahayn oo cid lagula kaco; gardarro; maag; daandaansi.

Aabo (-ha) — Tixgelis; danayn; aabayeel.

Aad — 1. (°) Dhab; si daran. 2. Adigu.

-aad — Tiraab lagu dabakaro tirada oo muujiya jagada tiradaasi ku abbaaran tahay (saddex-aad (3d.); shan-aad (5d.); sagaal-aad (9d.).

Aadaan (-ka) — Ereyo yar oo lagu dheeraysto oo dadka tukashada loogu yeero (ama « addin »).

Aaladeyn (-ta) — Aalad u yeelid; qalabayn; hubayn; qurxin.

-aale — Erey ulajeeddadiisu u dhowdahay « kasta » « walba » « alla » (sida « had iyo goor-aale », « wax alla ama allaale »).

Aalkol* (-ka) — Biyabbiyood aan midab lahayn, oo ur sillan, oo daarmi og, oo baabbi'i og, oo siyaalo badan loo soo saaro, waxna loogu qabsado, (ama « aalkolo »).

Aalo (-da) — Qaalmaha yaryar oo lo'da.

9a. Vad betyder den lilla ringen?

9b. Vad betyder den lilla stjärnan? Titta i ordbokens lista över tecken och förkortningar.

10. Studera exemplet ut Puglielli & Mansuurs ordbok 2012. Titta i ordbokens lista över förkortningar och tecken.

sufur¹ *m.l* 1. Tiro xisaabeed marka ay keligeed tahay aan micno lahayn, laakiin marka ay midigta ka raacdo tiro kale ku dhufata toban; Eber. 2. Maar. 3. (-rro, *m.dh*) Koob macdan ka samaysan.

sufur² *m.dh* *ld* **suful** (1).

sufuul *m.dh* *ld* **suful**.

sug *f.g1* (-gay, -gtay) Wax imaatinkooda dhawrid.

sug¹ *m.l* Yaraan; guridambays; cirannuug.

sug² *f.g1* (-gay, -gtay) Wax xaqiiqdooda helid.

sugaal *m.l* Sugidda.

sugan *f.mg4* (-gnaa, -gnayd) Aan ku xidhnayn, kana xor ah dhammaan astaamaha ku xeeran.

aayar u tumasho. 3. Digir duban qob ka qaadasho. *ld* **shukulo**.

sulbi *f.g2* (-iyay, -isay) Hawl si dhaqso leh u deddejin.

sulbin *m.f.dh* *eeg* sulbi. *ld* **sulbis**.

sulbis *m.l* *ld* **sulbin**.

suldaan *m.l* (-nno, *m.dh*) Nin dhaxaltooyo ahaan dawlad ama qolo madax ugu ah, oo aan la dooran; boqor.

suldaannimo *m.dh* Suldaan ahaansho.

suldanad *m.dh* (*siyaa*) Meel uu xukummo, ama xukumi jirey suldaan. Waxaa aad looga isticmaalaa dhulka Islaamka. *ld* **saldanad**.

sulfatar *m.l* (-ro, *m.dh*) (*jool*) Dhul fulkaano oo aaney ka soo baxayn laarfa dhalaashan

10a. Vad betyder förkortningarna *m.l*, *f.mg4*, *f.g2*, *m.dh*, *siyaa*., *ld*, *jool*?

10b. Vad betyder symbolen **u** i ordet **sug**?

10c. Vad betyder (-nno) vid uppslagsordet **suldaan**?

- 11a. Vilken är den enda enspråkiga somaliska ordbok som ger systematisk grammatisk information om alla substantiv och verb?
- 11b. Vilken grammatisk information ges om substantiv?
- 11c. Vilken grammatisk information ges om verb?
- 12. Vad menas med att en ordbok innehåller kollokationer?
- 13. Vad är syftet med en skolordbok?
- 14. Vad är syftet med en rättstavningsordbok?
- 15. Vad är syftet med en synonymordbok?
- 16. Vad är syftet med en etymologisk ordbok?
- 17. Vilket är somaliskans allra vanligaste ord?

Lösningsförslag 8: Lexikala hjälpmedel

1. Det finns **fem** enspråkiga somaliska ordböcker.
 - 2a. Det finns **två** enspråkiga somaliska ordböcker på internet som pdf.
 - 2b. Båda heter *Qaamuuska af-Soomaaliga*.
 - 2c. De publicerades 1976 och 2012
 - 2d. Huvudredaktörer är Yaasiin C. Keenadiid (1976); Annarita Puglielli och Cabdalla C. Mansuur (2012).
- 3a. Somali–English dictionary with English index.
- 3b. Författare är R. David Zorc & Madina M.Osman.
- 3c. Den 3:e och senaste upplagan publicerades 1993.
4. *Qaamuuska af-Soomaaliga* från 1976.
 - 5a. Med deskriptiv ordbok menas en ordbok som beskriver språket i sin helhet så som det faktiskt används. Ord och uttryck som faktiskt används måste alltså redovisas och kan inte uteslutas för att de anses "dåliga" på något sätt.
 - 5b. En normativ ordbok har till syfte att vara ett hjälpmedel för den som vill använda språket väl, stava orden rätt, böja orden rätt och använda ord som anses neutrala i ett vardat språk.
 - 5c. Ordboken från 2012 är mera deskriptiv, främst därför att den många gånger anger olika stavningar av samma ord.
 - 5d. Ordboken från 1976 är mera normativ, främst därför att den bara anger en stavning av varje ord.
6. Ordboken från 2012 ger ganska ofta synonymer till uppslagsordet.
7. Zorc och Osmans *Somali–English dictionary with English index* från 1993.

8. På internet kan man hitta tre olika korpusar som redovisar frekvenslistor över orden i dessa korpusar.

9. Studera exemplet nedan som kommer från Keenadiids ordbok från 1976.

9a. Den lilla ringen betyder att ordet i denna betydelse uttalas med tunga vokalljud.

9b. Den lilla stjärnan betyder att ordet 1976 var så nytt i somaliskan att det då kunde betraktas som ett främmande ord.

10. Studera exemplet ut Puglielli & Mansuurs ordbok 2012. Titta i ordbokens lista över förkortningar och tecken.

10a. *m.l* = *magac lab*, *f.mg4* = *fal magudbe*, *isrogrogga 4aad*, *f.g2* = *fal gudbe*, *isrogrogga 2aad*, *m.dh* = *magac dheddig*, *siyaa.* = *siyaasad*, *ld* = *la-mid*, *jool.* = *jooloji*

10b. Symbolen under den första vokalen i ett ord betyder att ordet uttalas med tunga vokaler.

10c. Denna typ av information inom parentes anger pluralformen av substantiv. Den sista eller några av de sista bokstäverna i singularformen ingår i parentes. **(-nno)** vid uppslagsordet **suldaan** anger alltså att pluralformen är **suldaanno**.

11a. Den enda enspråkiga somaliska ordbok som ger systematisk grammatisk information om alla substantiv och verb är ordboken från 2012 av Puglielli och Mansuur.

11b. För substantiv ges information om ordets genus och ordets pluralform.

11c. För verb anges imperativ som uppslagsform. Sedan anges om verben är transitivt (f.g) eller intransitivt (f.mg) samt till vilken konjugation (böjningsklass) verbet hör. (Observera att **adjektiven** beskrivs som **f.mg4**,

dvs. fal magudbe, isrogrogga 4aad.) Slutligen anges preteritum 3 person singular maskulinum och femininum samt infinitiv.

12. Vad menas med att en ordbok innehåller kollokationer?

Det innebär att ordboken även innehåller kombinationer av två eller flera ord som tillsammans bildar ett uttryck med en specifik betydelse.

13. Syftet med en skolordbok är att ge skolbarn i de lägre klasserna en lite enklare ordbok som fokuserar på stavning, viktiga böjningsformer samt ger en enkel förklaring av ordens betydelse. Den omfattar också en mera begränsad mängd uppslagsord. Mer avancerade ord utelämnas.

14. Syftet med en rättstavningsordbok är ge information om korrekt stavning. Den innehåller därför bara en lista med ord, nästan helt utan förklaringar. Ofta finns viktiga böjningsformer. Detta räcker för den som vara vill kontrollera ett ords stavning.

15. Syftet med en synonymordbok är att föra samman alla ord som har samma eller nästan samma betydelse. Synonymerna bildar alltså grupper av ord i ordboken. Den som vill variera sitt språk och hitta det allra mest passande ordet för att uttrycka sina tankar i ett visst sammanhang kan ofta få bra hjälp av en sådan ordbok.

16. Syftet med en etymologisk ordbok är att ge den historiska bakgrunden och utvecklingen av orden, både hur ord har dykt upp och vuxit fram inom språket och varifrån andra ord lånats in. Ordboken är intressant för alla som vill veta mer om språkets historiska bakgrund.

17. Somaliskans allra vanligaste ord är **oo**. Det är vanligast i alla de tre tillgängliga frekvenslistorna.

Tema 9

Ordförrådets moderna utveckling

Tema 9:

Ordförrådets moderna utveckling

Det somaliska ordförrådets utveckling och utökning med ord inom nya områden startade på allvar i och med att radiosändningar på somaliska startades i Mogadishu och Hargeysa 1943 (1941 ??). Särskilt nyhetsredaktionerna behövde bestämma sig för vilka ord de skulle använda då de rapporterade om t.ex. politik, ekonomi, teknik och medicin. Här var det framför allt terminologin som utvecklades och standardiserades, men naturligtvis stabiliserades även övriga delar av språket i största allmänhet.

Nästa steg i ordförrådets utveckling och standardisering togs i och med att olika teatrar etablerades och började spela pjäser på somaliska under 1940- och 1950-talet. Här var det snarare det allmänspråkliga ordförrådet som utvecklades och stabiliserades.

Det finns faktiskt två doktorsavhandlingar som undersöker det somaliska ordförrådets moderna utveckling. [*Modernization and standardization in Somali press writing*](#) (Hared 1992) är mera allmän och undersöker olika sidor av språket, även grammatik och stavning, medan [*The modernisation of Somali vocabulary*](#) (Caney 1984) helt fokuserar på ordförrådets utveckling.

Tack vare radiosändningar på somaliska hade ett relativt stort ordförråd utvecklats på somaliska redan innan skriven somaliska blev landets officiella språk den 21 januari 1973. Vid införandet av somaliskan som officiellt språk kunde stora delar av radiojournalisternas ordförråd användas.

Utvecklingen av ett standardiserat och moderniserat somaliskt ordförrådet startade alltså redan med införandet av radiosändningar på somaliska 1943 (Hared 1992: 112). Dessförinnan hade somaliskan inte något utvecklat ordförråd för t.ex. politik och ekonomi. Det fanns ingen klar språkplanering för dessa radiosändningar, utan radiojournalisterna fattade sina egna beslut och gjorde helt enkelt sitt bästa. De samarbetade nära med poeter som också var anställda vid radiostationerna för att sända traditionell somalisk muntlig poesi.

Språkstrategin vid radio Mogadishu och radio Hargeysa var redan tidigt att man skulle undvika lånord och i stället skapa rent somaliska ord och uttryck. Man gjorde så för att minska svårigheterna för lyssnarna. Man ansåg att en stor mängd lånord skulle försvåra för lyssnare som helt saknade skolgång. Samtidigt låg en nationell stolthet och strävanden efter nationell självständighet i tiden, vilket också stärkte den patriotiska stoltheten över det somaliska språket.

När ordförrådet utvecklades vidare efter det officiella införandet av skriftspråket 1972 följde man samma mönster som tidigare hade etablerats av radiojournalisterna för att skapa nya ord.

Språket vid myndigheterna efter 1972

Mohamed (1976) rapporterar att anställda vid somaliska myndigheter i stort sett inte hade några svårigheter att börja skriva på somaliska. Till en början formulerade man sig ofta genom direktöversättning från engelskan eller italienskan, men redan efter några månader hade man utvecklat ett nytt oberoende somaliskt språkbruk inom administrationen.

Antalet skrivelser från allmänheten till myndigheterna ökade märkbart efter att somaliskan införts som officiellt språk. Till en början var skrivelserna tafatta i sin utformning, men redan efter ett par år märks tydligt hur allmänheten i sina skrivelser börjar efterlikna de skrivelser som kommer från myndigheterna.

I muntlig kommunikation kan det vara en fördel att upprepa sig och att uttrycka samma innehåll på flera olika sätt för att försäkra sig om att budskapet går fram och uppfattas på rätt sätt. I skrift är det i stället en fördel att uttrycka sig kortfattat och tydligt, men detta kräver vana att skriva så att man använder en komprimerad meningsbyggnad och att det finns ett etablerat ordförråd som gör det möjligt att uttrycka abstrakta idéer på ett kortfattat sätt.

Tidigare hade man varit tvungen att använda längre, mera beskrivande fraser, men med nya ord kunde texterna bli kortare, t.ex.

**Wasiirku wuxuu la kulmay [ninka siyaasadda kala taliya](#)
madaxweynaha Masar.**

kunde med det nya ordet **lataliye** uttryckas elegantare som

**Wasiirku wuxuu la kulmay [lataliyaha siyaasadda](#)
madaxweynaha Masar.**

Standardisering av ortografin och ordförrådet

Enligt Hared (1992: 158) var det ett medvetet val från den politiska ledningen att undvika att styra standardiseringen av språket alltför mycket. Man hoppades vinna större acceptans för språket om man lämnade viss frihet att använda stavning och ord som upplevdes som förankrade i det regionala språkbruket. Man hoppades samtidigt att språket spontant skulle komma att standardiseras genom det faktiska bruket. Dessvärre förblev variationen i ordförråd och stavning på en del punkter ganska stor. Först i slutet av 1980-talet beslutade den somaliska kulturakademien att inleda ett standardiseringsarbete när det gällde terminologin. Tyvärr kom detta beslut så sent att det aldrig hann sättas i verket.

I efterhand menar ändå Hared (1992:159) att man kan konstatera att den spontana standardisering av somaliskan var ganska omfattande.

Variationen var (och är) särskilt påtaglig när det gäller stavningen av följande ljud:

- **r/dh:** Här var /r/ redan något vanligare än /dh/ redan i början av 1970-talet, men /dh/ blev med tiden ännu mindre vanligt.
- **aw/ow:** Här var /aw/ vanligast i början av 1970-talet, men /ow/ blev vanligast i slutet av 1980-talet.
- **ay/ey:** I början av 1970-talet var /ey/ mycket vanligare än i dag, men efter hand har /ay/ blivit klart vanligast i de flesta ord, t.ex.

qayb (qeyb), samayn (sameyn).

- **q/kh:** t.ex.

qamri/khamri

– **i/e/a** i vissa ord, t.ex.

diyaarad/dayaarad, dibed/debed, tegay/tagay

– SAMMANSKRIVNING eller SÄRSKRIVNING, t.ex.

biyo dhac, biya dhac, biyo-dhac, biya-dhac, biyodhac, biyadhac.

Här redovisar Hared (1992: sid.) att sammanskrivning varit dominerande i början av 1970-talet, men att särskrivning sedan blev allt vanligare under 1970- och 1980-talet. I synnerhet särskriver man i väldigt hög grad prepositionerna i olika typer av sammansatta ord.

Även sammandragningar av subjektspronomenen med det föregående ordet, t.ex. **wuxuu**, blev allt mindre vanliga i skriven text under loppet av 1970- och 1980-talet, och särskrivningar som **waxa uu** blev i stället allt mer vanliga.

De fyra strategierna

För att skapa det nödvändiga ordförrådet tillämpades i huvudsak fyra strategier:

1. Existerande somaliska ord fick en ny betydelse.
2. Existerande somaliska ord fick en smalare betydelse.
3. Ord lånades från andra språk.
4. Helt nya somaliska ord och uttryck bildades.

1. Ord med den ny betydelse

Man började använda äldre, mindre vanliga ord i en **ny betydelse**, t.ex.

agaasime *den som tar hand om boskap* > direktör, chef,

agaasime guud *generaldirektör,*

dhaqaale *skötsel av boskap och egendom* > ekonomi

isir *förfäder, ursprung* > faktor (matematik)

xagal *knäveck* > vinkel (geometri)

dhidib *bärande stolpe* > axel (matematik, fysik)

2. Ord med en smalare betydelse

Man började använda helt vanliga ord med en bred betydelse i en ny och mycket **smalare betydelse**. Många gånger kommer de på så sätt att utvecklas till termer.

ilaaliye

warbixin

kormeere *kontrollant* > polisinspektör (även militär gradbeteckning)

3. Lånord

Man **lånade** ord från andra språk. Av historiska skäl finns särskilt många arabiska ord i somaliskan, men även ganska många engelska och en del italienska ord.

arji *ansökan* från arabiskans *rajaa*,
wasiir *minister* från arabiskans *waziir*,
xafiis *kontor* från engelskans *office*,
maakiinad *maskin* från italienskans *macchina*.

Lån kan se ut på flera olika sätt. Följande typer baserar sig på en artikel av Petzell (2005) med titeln *Expanding the Swahili vocabulary*.

A. Lånord.

i) Lånord som inte anpassats helt till somaliskans struktur. Kallas ofta **främmande ord**.

Islaam (somaliska ord kan normalt inte sluta med -m)

ii) Olika grader av uttalsmässig anpassning till det somaliska ljudsystemet.

ambalaas 'ambulans'

(-n- faller bort eftersom somaliskan inte tillåter två konsonanter i slutet av ord.)

filin 'film'

(inskott av -i- för att undvika två konsonanter finalt, byte till -n då -m inte tillåts finalt.)

wiig 'vecka'

(ljudenlig stavning med -ii- och somalisk stavning med -g sist i ordet i stället för -k.)

isbeerbaadh 'reservdel' (en. spare part)

baarashuud 'fallskärm'

jeeg 'check'

En somalisk stavelse kan bara börja och sluta med maximalt en konsonant. Inuti ord innebär det att maximalt två konsonanter kan förekomma mellan två vokaler. Lån av ord som bryter mot dessa principer leder nästan alltid till en anpassning genom ett tillägg av en vokal. Någon gång kan en konsonant falla bort i stället.

T.ex. **Iswiidhan, kombiyuutar.**

Ord i främmande språk som börjar eller slutar med mer än en konsonant innebär alltså en uttalsmässig utmaning för somalisktalande.

Somaliskan har inte något /p/ eller /v/. I lånord används i stället oftast /b/ resp. /f/.

T.ex. **boolis, fayras**

B. Blandlån

Ett somaliskt och ett främmande morfem kombineras i samma ord.

Avledning: Främmande rot + somaliskt suffix

tagsiile 'taxiförare'

nidaamdarro, nidaamla'aan 'kaos, oordning'

Sammansättning: en somalisk och en främmande rot

gacangarnaydh 'handgranat'

C. Extension

Ett existerande somaliskt ords betydelse förändras så att ordet får en utvidgad betydelse under inverkan av betydelsen hos ett motsvarande ord i ett främmande språk.

dheef 'nytta; näring' > 'utdelning, ränta'

tartame 'tävlingsdeltagare' > 'konkurrent' (en. competitor ?)

D. Kalk eller översättningslån

Ett somaliskt ord eller uttryck bildas med somaliska morfem efter precis samma modell som ett ord i ett främmande språk, t.ex.

midnimo *enhet*

gumeysi cusub *nykolonialism*

beeraqoon *agronomi*

beeryaqaan *agronom*

lacag adag *hårdvaluta, en. hard currency*

4. Nybildningar

Man **skapade helt nya ord** av existerande somaliska ord, antingen genom **avledning** med prefix och suffix, genom **sammansättning**, eller genom att sätta samman två eller flera ord till en **fras**.

AVLEDNINGAR

Avledningar med suffix.

ganacsi 'handel, affärer' < **ganac** 'något som är till salu'

gujis 'u-båt'

(därför att man trodde att den gör hål i fartyg underifrån)

SÄRSKILT VIKTIGA TYPER AV BILDNINGAR MED SUFFIX

Abstrakta substantiv

Man skapade många ord för abstrakta begrepp genom att lägga avledningsändelser till olika rot-morfem, t.ex.

Substantivisk rot med suffixet **-nimo**

midnimo, gobannimo, madaxnimo

Substantivisk rot med suffixet **–tooyo**

madaxtooyo

Verbrot med suffixet **–aan**

go'aan, kacaan,

Verbrot med suffixet **–ti**

karti, aragti,

Verbrot med suffixet **–aal**

qoraal,

Verbrot med suffixet **–is**

talis, cadaadis

Verbrot med suffixet **–mo**

degmo, dhismo

Adjektivisk rot med infixet **–ay–**

bisayl, adayg, jacayl,

Adjektivisk rot med suffixet **–aan**

adkaan, sinnaan, deggannaan, dhisnaan,

Adjektivisk rot med suffixet **–i**

adki

Verbalsubstativ (magac faleed)

De här orden betecknar själva verbhandlingen med hjälp av suffix som

–ad, t.ex.

xoogsad, hantigoosad,

–id, t.ex.

dhisid, kicid,

–is, t.ex.

baaris, qoris,

–n, t.ex.

xoojin, kicin, ilaalin, adkeyn, midayn,

–sho, t.ex.

waxbarasho, booqasho,

–iin, t.ex.

qorriin, qalliin,

–aad, t.ex.

fisiraad, cabiraad,

–itaan, t.ex.

furitaan, baaritaan

Agentnomen

De här orden betecknar en person som utför en viss handling eller har en särskild funktion, t.ex.

Ändelserna **–e**, **–le**, **–low**, **–yahan** används för en enskild person som utövar en handling. Ändelsen **–e** kan läggas till enkla rotmorfem eller till sammansättningar. För kollektiva grupper av utövare används ändelserna **–to/–so**, **–ley**, men ändelsen **–to/–so** används även för en enskild kvinnlig utövare.

Ord som betecknar en man eller är neutrala med avseende på kön

–e

**bare, duuliye, maamule, ganacsade, kalkaaliye, adeege,
jaalle, madaxweyne, xeeldheere**

–le

xiddigle, beenaale,

–low

beenlow,

–yahan

aqoonyahan, dagaalyahan,

Ord som betecknar en kvinna

–to/–so

kalkaaliso, gargaarto, adeegto

Kollektiva ord som betecknar en grupp av personer

–to/–so

ganacsato, xoogsato, kalluumaysato,

–ley

beeraley

Avledningar med prefix

De somaliska prefix som används för ordbildning är vanligtvis grammatiska småord som prepositioner och pronomen.

iskujir 'blandning, mixtur'

SAMMANSÄTTNINGAR

Ett nytt ord skapades med hjälp av två eller flera rot-morfem.

Hit räknas bildningar som innehåller två eller flera rötter som hör till ordklasserna substantiv, adjektiv eller verb.

dayax-gacmeed 'satellit'

biyo-xidh 'damm'

sarrif-dhac 'devalvering'

maal-gelin 'investering'

dheelli-tir 'balans, jämvikt'

ban-dhig 'utställning'

barasho-deeq *stipendium* av **barasho** *lärande* och **deeq** *hjälp*,

cudur-sheeg *diagnos* av **cudur** *sjukdom* och **sheeg** *berätta*,

xoghaye *sekreterare* av **xog** *hemlighet* och **haye** *den som håller, innehavare*.

halbeeg isle'eg, wadajir, ujeeddo, kalasarrayn, iskaashijacayl, hirgelin, horusocodnimo, dhexdhexaadnimo, wasiirkuxigeen, dhiigmiirad, kaqaybgalid, isafgarad, kahortegid, halkudheg, midabkalasooc, waxsoosaar, sicirbarar, maalgelin, midabtakoor, nabadsugid, gobannimodoon, aqoondarro, magaalamadaxnimo

FRASER

cilmiga dhalashada 'obstetrik'

ciidanka badda 'flotta'

Särskilda fall

Ibland kan naturligtvis sådana bildningar bygga på liknande bildningar som "översatts" eller "lånats" från andra språk. Då brukar man tala om **kalker** eller **översättningslån**, t.ex.

kubbadda cagta

Ibland blandas somaliska och lånade element i samma nybildade ord eller begrepp. Man brukar kalla denna typ av nybildningar för **hybridbildningar**, t.ex.

arabisk och somaliska:

wasiirkuxigeen

cilmiga dhalashada

Flera ord för samma sak

Utvecklingen av nya ord har många gånger lett till två olika konkurrerande ord för samma begrepp. I vissa fall finns ett lånord och ett eller flera rent somaliska ord. Hared (1992: 110ff.) diskuterar hur bristen på tydlig språkplanering för somaliskan många gånger ledde till uppkomsten av nya rent somaliska ord även om det redan tidigare fanns lånade eller inhemska termer. Under 1970- och 1980-talet ersattes många lånord med inhemska somaliska ord utan att detta egentligen var något tydligt mål och utan någon politisk styrning.

warside/wargeys/jariidad,
kacaan/tawri/tawrad,
raasamaali/hantigoosato/hantigoosad/hantigoosi,
baayacmushtar/ganacsi,
khabiir/aqoonyahan,
cadaalad/qarsoor

Det kunde också handla om två olika konkurrerande somaliska sammansättningar, t.ex.

iskaashi/waxwadaqabsi
wadajir/iskuduubnaan
koruqaadis/sareuqaadis
aqoonla'aan/aqoondarro
mahadnaq/mahadcelin
horumar/horukac

Vidare förekom bildningar med konkurrerande rötter eller konkurrerande suffix, t.ex.

xornimo/gobannimo/madaxbannaani
waxqabsi/waxqabad/waxqbasho
hanuunid/hanuunis/hanuunin

sugid/sugis/sugitaan
baarid/baaris/baaritaan

Lånordens öde

Ett särskilt problem utgjorde frågan om internationella ord. Skulle de lånas in i somaliskan eller skulle motsvarande ord skapas med utgångspunkt i det inhemska somaliska ordförrådet? Enligt Hared (1992: sid) fanns under 1970- och 1980-talet en tydlig tendens att överge lånord till fördel för nyskapade somaliska ord. I följande tabell från samma källa syns frekvensen av olika ord i en mindre tidningskorpus.

		<u>1973-74</u>	<u>1977-1978</u>	<u>1989</u>
(1)	Jariidad 'newspaper'	0.87%	0%	0%
	Wargeys "	99.13%	100%	100%
(2)	tawrad 'revolution'	12.53%	1.02%	0%
	kacaan "	87.47%	98.98%	100%
(3)	Raasamaali 'capitalism'	1.03%	0%	0%
	Hantigoosad "	85.64%	50%	0%
	Hantigoosi "	13.33%	50%	100%
(4)	horumar 'progress'	87.73%	95.24%	96.53%
	horukac "	12.27%	4.76%	3.47%

Instuderingsfrågor 9

1. Vilka fyra strategier var särskilt vanliga på 1970-talet för att etablera nya somaliska ord som behövdes i det moderna samhället?
2. Varför skapade man hellre nya ord än använde lånord på 1970- och 1980-talet?
3. Varifrån kom denna traditionen att hellre skapa nya ord än att använda lånord?
4. Mohamed Hared menar att myndigheterna på 1970-talet medvetet lät bli att formulera tydliga regler för delar av stavningen. Varför gjorde man så?
5. För vilka ljud gäller det framför allt att stavningen inte blev reglerad?
6. Från vilka tre språk kommer de flesta lånorden i somaliskan?
7. Vilket är det allra vanligaste långivande språket?
8. Vad menas med ett översättningslån?

Lösningssförslag 9

1. De fyra strategierna var: 1. Ge gamla ord nya betydelser. 2. Ge vanliga ord en smalare betydelse. 3. Låna ord från andra språk. 4. Skapa helt nya ord.
2. Man skapade hellre nya ord än lånade ord för att underlätta för befolkningen att förstå betydelsen av nya ord och begrepp.
3. Denna tradition kommer från de första radiostationerna som öppnade i Mogadishu och Hargeysa redan på 1940-talet.
4. Hared menare att myndigheterna på 1970-talet medvetet lät bli att formulera tydliga regler vissa delar av stavningen för att undvika att skapa motsättning kring detaljer i stavningen som kunde upplevas favorisera en annan del av befolkningen än den egna gruppen.
5. Detta gäller framför allt för stavningen av ljuden r/dh, aw/ow, ay/ey.
6. Flest lånord kommer från arabiskan, sedan från engelskan och på tredje plats från italienskan.
7. Ett översättningslån innebär att man tar ett ord i ett främmande språk som modell. I stället för att låna ordet så översätter man ordet del för del (morfem för morfem), t.ex. pre-posi-tion -> hor-yaal-e

Tema 10

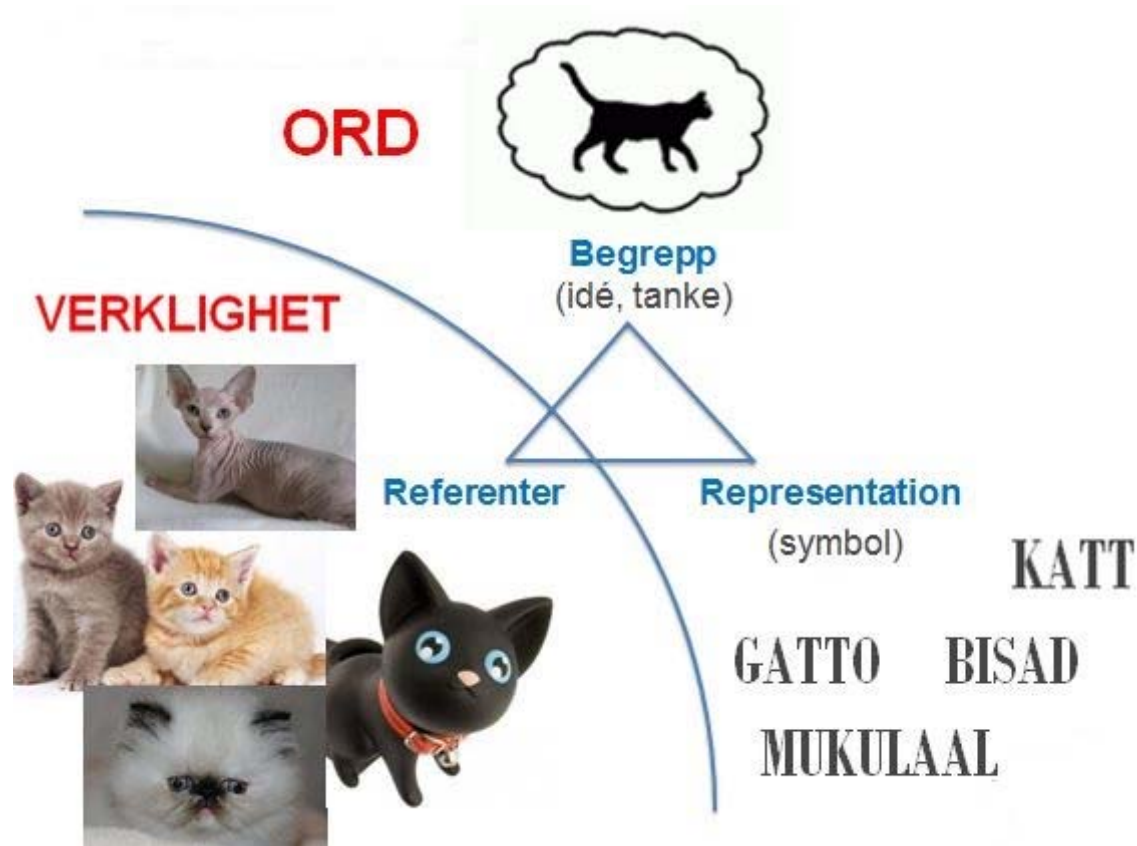
Terminologi

Tema 10: Terminologi

Inom olika yrkesområden och vetenskaper finns massor av ord som är speciellt viktiga för att man skall kunna diskutera just det ämnesområdet och vara helt säkra på att man förstår varandra utan problem så att det inte uppstår några felaktigheter eller missförstånd. Sådana ord som är särskilt viktiga inom ett visst ämnesområde brukar man kalla för **TERMER**. Läran om sådana ord kallas för **TERMINOLOGI**.

Vad är det då för skillnad mellan ett helt vanligt ord och en term?

Ett vanligt ord i språket tänker man sig bestå av följande komponenter.

Ute i verkligheten finns en massa föremål som kan se ut på lite olika sätt men ändå betraktas som en "katt". Alla dessa föremål kallas för **REFERENTER**.

Samtidigt finns en föreställning i våra hjärnor om hur ett "normalt" exemplar av ett sådant föremål bör se ut. Denna föreställning i våra hjärnor brukar kallas **BEGREPP**.

Slutligen finns själva ordet så som det uttalas och skrivs i ett visst språk. Detta brukar man kalla för ordets **REPRESENTATION**.

Om vi tar det vanliga ordet *stol* så kan olika personer ha olika åsikter om vilka referenter (föremål i verkligheten) som faktiskt kan kallas för en *stol*. Vad tycker du själv om följande referenter? Är allesammans *stolar*?

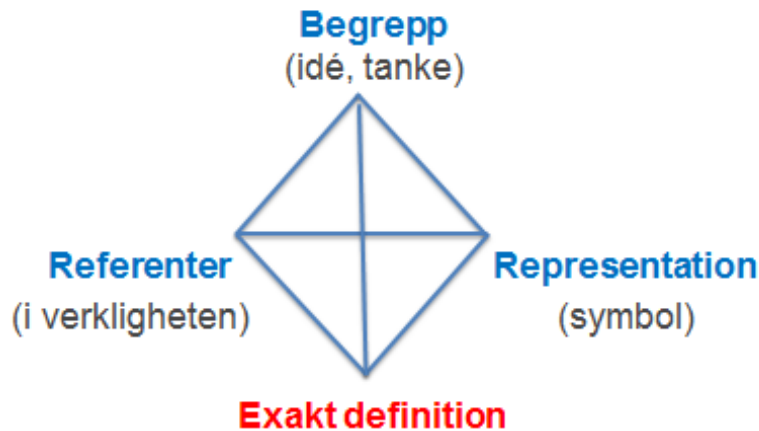

Att inte alla är helt överens om vad som är en *stol* beror på att orden i vardagsspråket inte har **EXAKTA** definitioner. Vi har naturligtvis en ganska god föreställning om ordens betydelse, men ibland kan man bli tveksam på vad ett visst föremål ska kallas.

När det gäller **TERMER** är det annorlunda. Den allra viktigaste egenskapen hos en term är att den alltid har en **EXAKT DEFINITION**. Denna definition fastställs i ett visst sammanhang, av en viss grupp människor som arbetar

tillsammans inom ett visst område där det är viktigt att alla vet exakt vad som menas med en viss term.

TERM

Om man arbetar med språk och grammatik är det viktigt att man är helt överens om t.ex. vad ett **verb** är. En bra definition är t.ex. att ett verb är ett "ord som böjs i olika tidsformer". Med hjälp av denna definition behöver man aldrig tveka om vad som är ett verb. T.ex. kan ordet **waa** inte vara något verb i somaliskan eftersom det inte kan böjas i preteritum, presens och futurum.

Ibland kan ett och samma ord vara både ett vanligt, allmänt ord i vardagsspråket och en term i yrkesspråk eller vetenskapligt språk. I sådana fall är det faktiskt frågan om två olika ord som är homonymer med varandra. De uttalas och skrivs på samma sätt, men de betyder olika saker.

Så är det med somaliskans **magac**. Som allmänspråkligt ord motsvarar det svenskans *namn* och engelskans *name*, men som språkvetenskaplig term måste **magac** översättas med svenskans *substantiv* och engelskans *noun*.

magac 1 (vanligt ord)	sv. <i>namn</i> , en. <i>name</i>
magac 2 (språkvetenskaplig term)	sv. <i>substantiv</i> , en. <i>noun</i>
magac gaar ah (språkvetenskaplig term)	sv. <i>egennamn</i> , en. <i>proper noun</i>

Ordet *namn* är inte någon term över huvud taget på svenska, utan i stället används *egennamn* som term, medan motsvarande term på engelska är *proper noun*.

Som framgår av tabellen ovan kan en term bestå av ett eller flera ord. Samtliga de svenska termerna i tabellen består av bara ett ord, medan en av de somaliska och engelska termerna består av flera ord.

Om man inte känner till definitionen kan det också många gånger vara väldigt svårt att förstå vad en term egentligen betyder. Så är det nog för de flesta med termen **magac** inom språkvetenskapen. Vet man inte vad den betecknar så blir man sannolikt lurad av den betydelse man känner till från ordet **magac** i allmänspråket. Den svenska termen *substantiv* är inte lurig på samma sätt, eftersom den verkligen låter som en term och inte har någon annan betydelse. Om man inte vet vad *substantiv* betyder så inser man att man måste ta reda på det.

Ett annat exempel kommer från administrationen inom sjukvården där man för statistik över antalet patientbesök. I det sammanhanget blir ordet *besök* en term som man måste ge en exakt definition så att all personal räknar antalet besök på exakt samma sätt.

Besök

Landstinget Gävleborg

Besök är en vårdkontakt som innebär personligt möte mellan patient och hälso- och sjukvårdspersonal.

Besök kan ske inom öppen vård eller hemsjukvård. Skilj hembesök från hemsjukvårdsbesök.

Besök mellan patientens företrädare och hälso- och sjukvårdspersonal registreras inte som besök, se rubrik 4.4.7. Företrädare kan vara närstående, vårdnadshavare, god man, förvaltare, hemtjänstpersonal.

Ur Socialstyrelsen (2012) *Kartläggning av landstingens regelverk för rapportering...*

Vanliga människor, däremot, funderar nog väldigt sällan över den exakta betydelsen hos ordet *besök*.

Avslutningsvis kan man säga att alla termer är ord, men bara vissa ord är termer, nämligen bara de ord som har en exakt definition inom ett visst ämnesområde.

Terminologi & språkvård

Att forma en enhetlig terminologi för ett språk är ingen lätt sak. Många gånger finns det olika yrkesverksamma personer eller forskare inom samma område som föredrar olika termer för samma begrepp. Dessutom kan det hända att man använder samma term för olika begrepp. Det är inte alls ovanligt att samma term har förekommer med lite olika betydelse inom olika ämnesområden.

För att skapa ordning bland termerna i ett språk behövs först en noggrann kartläggning och sedan en viss styrning genom att en språkvårdande organisation rekommenderar de termer som har bäst förutsättningar, t.ex. därför att de är vanligast, kortast, tydligast etc.

Existerande somaliska termer från 1970-talet har ofta glömts bort och ersatts av lånnord. En inventering av alla termer skulle vara ett viktigt arbete för att utveckla den somaliska terminologin inom olika områden. När man har ett stort material från en omfattande inventering kan språkvårdare och personer med ämneskunskaper tillsammans skapa en databas och/eller ordbok där man rekommenderar de termer som man anser fungera bäst. Önskvärt är då också att man argumenterar för de val man gör.

Behovet av en organisation som arbetar med språkvård inom området terminologi är alltså stort. Sådant arbete är mycket viktigt för den allmänna samhällsutvecklingen och för en systematisk användning av termer inom skolundervisningen. Ordlistor eller ännu hellre en nätbaserade databas med definitioner av termer och översättningar till andra språk skulle vara till mycket stor nytta.

För svenskans del gör ett sådant arbete vid Terminologicentrum

<http://www.tnc.se/>.

För somaliskans del finns inte någon mera omfattande inventering av terminologin i de texter som ändå existerar inom ett olika fackområden. En sådan inventering är dock nödvändig för att kunna sammanställa terminologiordlistor över de termer som faktiskt är i bruk.

Det finns visserligen några mindre terminologiordlistor inom ett antal fackområden, men frågan är hur pålitliga dessa ordlistor är, om de verkligen speglar den terminologi som används idag, den terminologi som har använts i somaliska skollböcker, eller om listorna baserar sig på den terminologi som ordlistans författare själva ville sprida.

Nedan följer en lista över några ordlistor, varav en del finns tillgängliga i Arcadia vid Università Roma Tre:

- Guddiga Af Soomaaliga. 1972. *Ereybixinta Ganacsiga*.
- Guddiga Af Somaliga. 1972. *Eraybixinta af Somaliga ee hawlaha wasaradaha*. [PDF](#)
- 1984. *Barbaarinta jirka: Qaamuuska ereybixinta*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee fisikis*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee bayoolaji*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee juqraafi*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray-bixinta ee kimistari*. [PDF](#)
- 1987. *Qaamuuska eray bixinta ee xisaab*. [PDF](#)
- Barkhadle. 1990. *Flora of Somalia: Somali plant names dictionary. Qaamuuska magacyada dhirta soomaaliyeed*. [PDF](#)
- 1992. *Study companion word list: Geography. Taxanaha erayadda: Juqraafi. English-Somali/Soomaali-Ingriis*.
- 1992. *Study companion word list: Mathematics. Taxanaha erayadda: Xisaab. English-Somali/Soomaali-Ingriis*.
- 1992. *Study companion word list: Science. Eraybixinta: Saynis. English-Somali/Soomaali-Ingriis*.

- 1992. *Study companion word list: Social studies. Taxanaha erayadda: Cilmilga bulshada. English-Somali/Soomaali-Ingriis.*
- 1992. *Study companion word list: Technology. Taxanaha erayadda: Teknooloji. English-Somali/Soomaali-Ingriis.*
- Sooyaan. 1993. *Buugga erayada caafimaadka, Sjukvårdsterminologi, Iswiidhish-Soomaali, Soomaali-Iswiidhish, Soomaali-Ingiriis, svensk-somalisk, somalisk-svensk, somalisk-engelsk.*
- Hassan. 2005. *Qaamuuska caafimaadka. Soomaali-Ingiriisi.*
- O'Hirsi. 2005. *The Somali court interpreter.*
- Aadan. 2008. *Qaamuuska ganacsiga: Dictionary of business.*
- Diriye. 2011. *Qaamuus caafimaad. Concise Somali medical dictionary.*

Utveckling av terminologi på somaliska

Caney (1984:266ff.) ger en kort bakgrund till den snabba utökning av den somaliska terminologin som skedde på 1970-talet. Han menar att man så långt som möjligt ville skapa termer av inhemska somaliska ord genom att skapa avledningar (t.ex. **gujis**), sammansättningar (t.ex. **waxsoosaarid**) eller fraser (t.ex. **mushaar saafi ah nettolön**), eller ge gamla ord en helt ny betydelse (t.ex.) eller en mera exakt och smalare betydelse (t.ex.). Att man valde att prioritera inhemska somaliska ord berodde delvis på att man ville stärka befolkningens tillit till det egna språket som landets nya officiella språk genom att visa att det egna språket är fullt tillräckligt för att ge ord åt alla moderna företeelser. Att låna från arabiska, engelska och italienska är inte nödvändigt.

Man ansträngde sig också för att den nya begreppen skulle vara så genomskinliga och lätta att förstå som möjligt. Tanken var att människor själva skulle kunna räkna ut ordens betydelse då de hörde dem användas i en lämplig kontext.

En hel del lånord kom ändå in i språket, framför allt inom medicin och kemi. När det gäller fysik och matematik förekommer det däremot betydligt färre lånord.

Andra områden som var ganska öppna för lånord är handel, ekonomi, militär, teknik, men många gånger valdes i stället översättningslån, dvs. man skapade ett somaliskt begrepp enligt samma mönster som motsvarande begrepp i det främmande språket.

Inom områden som är kopplade till det nya somaliska samhället, såsom utbildning, språk, politik och arbetsmarknad föredrog man att

Jordbruk och juridik hade inte lika stora behov av ny, utökad terminologi, utan klarade sig i mycket större utsträckning med det befintliga ordförrådet.

Somaliska har visat tydligt att det är fullt möjligt att utöka ett språks ordförråd och terminologi mycket snabbt genom en tydligt språkpolitik och språkplanering.

Instuderingsfrågor 10

1. Vad menas med begreppet "term"?
2. Varför behövs termer i språk?
3. Hur översätts ordet **magac** till svenskan som allmänt ord?
4. Hur översätts ordet **magac** till svenskan som term?
5. Leta upp det ord som utgör det allra mest typiska exemplet på en term i var och en de följande avsnitten ur olika läroböcker.

3. Erayo - horgale.

Fiir erayadan.

ma hadlo

ma dhibaatoodo

"Ma" waa horgale. Horgaluhu waxa uu beddelaa eraygga macnihiisa.

dhistaa oo ku kora jirka. Curisyada cuntada ku jira ayaa waxay ka mid noqdaan dhismaha jirka ee noolaha, qaybta borotiinka ah ee cuntada ku jirta ayaa waxay ku shaqa leedahay dhismaha iyo ka-

Magaalada aad ku noshahay waxay ka mid tahay magaaloyin badan oo ku yaal dalka jamhuuriyadda Dimoqraaddiga ee Soomaaliya. Magaaladu way ka weyn tahay tuulada, waa-na ka dad badan tahay. Waxayna u qaybsantaa Xaafada ba-

Jeermigu wuxuu ka mid yahay uumanka badan oo cudur-rada keena. Jeermigu isaguna markiisa wuxuu u qaybsamaa jaadad fara badan oo ku kala duwan xagga qaabka, xagga dhaqanka iyo xagga halistaba. Xagga qaabka bal haddaan ka

Kalluunku waxa uu ku
nool yahay biyaha.
Waxa uu ka neefsadaa
waafyaha.

Raadi isirka maqan.

(b) $n \times 3 = 3 \times 4$

Tema 10: Svarsförslag

1. En term är ett ord som har givits en exakt definition av termens användare inom ett specifikt verksamhetsområde t.ex. inom någon vetenskap, inom något yrkesområde, inom något intresseområde eller inom något forskningsområde.

2. Termer behövs för att man ska kunna vara helt säker på att man menar samma sak och förstår varandra korrekt när man sysslar med viktiga saker. Man vill till varje pris undvika missförstånd på grund av att man använder ord på olika sätt.

I vardagen är det ju inte ovanligt med missförstånd på grund av att olika personer tolkar samma ord på olika sätt.

3. Som allmänt ord översätts ordet **magac** till svenska med ordet *namn*.

4. Som term översätts ordet **magac** till svenska med ordet *substantiv*.

5. Det ord som utgör det mest typiska exemplet på term är

Ex. 1. horgale

Ex. 2. borotiinka

Ex. 3. jamhuuriyadda (dimoqraaddiga)

Ex. 4. Jeermigu

Ex. 5. waafyaha (kalluun, biyo)

Ex. 6. isirka

De mest typiska termerna förekommer knappast som allmänna ord i språket där de skulle ha en "ungefärlig" betydelse.

Orden inom parentes kan också vara termer, men dessa ord används ofta i det allmänna vardagsspråket i en mera "ungefärlig" betydelse. Därför är de inte lika tydliga termer, men de kan förstås vara termer om man använder den på ett vetenskapligt sätt baserat på en exakt definition. Därför är de orden också bra svar.

Tema 11

Språkteknologi

Tema 11: Språkteknologi

Med SPRÅKTEKNOLOGI menas alla olika sätt att använda datorer och elektronisk utrustning för att hantera språk, både i skriven och talad form. Det kan vara allt från elektroniska ordböcker till röstigenkänning och syntetiskt tal för att läsa upp skrivna texter, t.ex. på webben.

En mycket vanlig och viktig typ av språkteknologi är SPRÅKLIGA KORPUSAR. De används inom språkvetenskapen för att undersöka hur språk verkligen används i praktiken. Med hjälp av korpusar kan man bland annat undersöka frågor som:

- Vad betyder ett ord?
- Hur används ett ord?
- Hur vanligt är ett ord?
- Hur stavas ett ord?
- Hur böjs ett ord?

Vad är en korpus?

En språklig korpus är en samling texter som man valt ut och organiserat på ett visst sätt för ett visst syfte.

I dag menar man i de allra flesta fall en mycket **STOR** samling texter som finns lagrade i **ELEKTRONISKT** format i en databas för att möjliggöra snabba sökningar med hjälp av en programvara som ofta har ett användarvänligt gränssnitt.

Korpusar som är tillgängliga för allmänheten har som regel en webbsida som gör det extra enkelt att göra grundläggande sökningar.

Många länder och språk har idag en "nationalkorpus" som sköts av ett särskilt institut eller av en universitetsinstitution. Sådana korpusar består oftast av hundratals miljoner ord eller flera miljarder ord. Ett exempel på

en mycket stor korpus är den svenska nationalkorpusen KORP vid Språkbanken i Göteborg. Den innehåller svenska texter med ett omfång på över 13 miljarder ord.

<https://spraakbanken.gu.se/korp/>

Vad består en korpus av?

De flesta korpusar har ett allmänt syfte och har därför ambitionen att inkludera texter av så många olika slag som möjligt, bl.a. texter från

- olika tidsperioder (samtida, modern, historisk),
- olika geografiska regioner,
- faktatexter och skönlitteratur,
- olika ämnesområden,
- skrivet språk och talat språk,
- etc. ...

Det är viktigt att försöka uppnå en god balans i korpusen så att den blir så representativ som möjligt för alla sidor av språket.

Hur utformas en korpus?

En korpus består inte bara av en massa texter. Den innehåller vanligtvis också en hel del information om texterna och om orden i texterna. Framför allt brukar det finnas tydligt angivna källhänvisningar för varje text. Ofta finns det klickbara länkar direkt till texterna ifall de finns på webben. Vidare anges sådant som texternas titel, författare, utgivare, plats, år etc...

Texterna delas ofta också in i olika kategorier, t.ex. nyheter, politik, skönlitteratur, skolböcker, internettexter etc. så att man vid behov kan göra sökningar i en viss typ av texter.

Varje ord i texterna kan också vara uppmärkt med olika typer av grammatisk information, t.ex. ordklass, böjningsform, grundform, satsdel etc. Felstavade ord kan också ha tilläggsinformation om korrekt stavning så att man även hittar felstavade ord när man gör en sökning på den korrekta stavningen.

Korpusar förändras över tid

De flesta större korpusar befinner sig i ständig utveckling. Man lägger ständigt till nya texter. Det kan därför ofta hända att man får olika resultat om man söker i korpusen vid två olika tillfällen. Anledningen brukar oftast vara att korpusen har vuxit, men det kan förstås även bero på att sökningen inte görs på exakt samma sätt. De flesta korpusar tillåter en rad mer eller mindre komplexa inställningar, och om dessa inställningar in är exakt desamma blir sökningen inte densamma. Det leder som regel till annorlunda resultat. En annan möjlig källa till olika sökresultat är att man valt att begränsa sökningen till olika delar av korpusen (olika sub-korpusar).

Vad är ett ord?

”Ord” är ett väldigt vardagligt begrepp, och inte någon vetenskaplig term. Därför kan det variera en hel del vad olika personer vid olika tillfällen egentligen menar då de säger eller skriver ”ett ord”.

Av denna anledning bör man inte använda begreppet ”ord” när man diskuterar ord!

I stället bör man använda termerna:

- Löpord (Token) - varje förekomst i en text
- Typord (Typ) - ord som skiljer sig åt till formen
- Lemma - alla böjningsformer av ett ord

Löpord / typord

Hur många ord finns det i följande mening?

Arbeta två och två och lös den här uppgiften.

Om man bara räknar orden utan att bry sig om vilken form orden har så blir det 9 ord. Det är då 9 **TOKEN** eller **LÖPORD**.

Om man i stället tittar på orden och inte räknar upprepningar av samma form så blir det bara 7 ord. Det är då 7 **TYPER** eller **TYPORD**.

När man anger hur stor en korpus är så anger man antalet token (löpord). I många korpusar räknar man dessutom alla skiljetecknen som token. Om vi räknar punkten i slutet av meningen här ovan så blir det 10 token och 8 typer.

Typord / lemma

Är orden i följande lista samma ord eller är de olika ord?

bil, bilen, bilens, bilar, bilarna, bilarnas

Båda svaren är möjliga. På precis samma sätt som tidigare är det här frågan om 6 typer eller typord. Alla formerna är ju olika. Men orden hör också samman eftersom de har en gemensam betydelse. De är alla grammatiska böjningsformer som representerar ett och samma begrepp. Inom språkvetenskapen säger man att alla dessa former tillsammans utgör ETT **LEMMA**. Vi har alltså att göra med 6 typord, men bara ett lemma.

Övningar på Tema 11

1. Vad är en språkkorpus?
2. Vad menas med att det saknas balans i en korpus, eller att den är obalanserad?
3. Vilken information **OM** texterna i en korpus är absolut nödvändig att ge till användarna?
4. Studera följande korta text. Räkna antalet *token* (=löpord), *typer* (=typord) och *lemman*.

Ka shaqaynta beerta dugsiga

Maxaa ay qabanayaan ardaydu?

Dugsiyo badani waxa ay leeyihiin beero. Ardaydu waxa ay ka beeraan khudradda.

Waxa kale oo ay ardaydu ka beeraan dugsiga dhexdiisa geedo.

Ur: *Cilmiga bulshada, Fasalka 2aad*, Hargeysa 2010, s. 37

Tema 11

1. En språkkorpus är en större mängd texter som samlats och organiserats i elektronisk form i en databas så att man enkelt kan söka i materialet med hjälp av en särskild programvara.
2. Obalans i en korpus innebär att texterna i korpusen inte har en tillräcklig spridning över olika typer av texter, från olika tidsperioder eller från olika regioner etc. Innehållet är alltför ensidigt.
3. Det är absolut nödvändig att ge information om texternas ursprung. En sådan källhänvisning bör som regel innehålla titeln på texten (eller boken), författarens namn, orten där den publicerades, året då den publicerades. Om texten finns på webben bör man också ge en länk till originaltexten.
4. Antalet *token* är **34** eftersom man även brukar räkna skiljetecknen. Om man inte räknar skiljetecknen blir det bara **30** löpord.

1) .	18) dugsiga
2) .	19) dugsiga
3) .	20) Dugsiyo
4) ?	21) geedo
5) ardaydu	22) Ka
6) Ardaydu	23) ka
7) ardaydu	24) ka
8) ay	25) kale
9) ay	26) khudradda
10) ay	27) leeyihiin
11) ay	28) Maxaa
12) badani	29) oo
13) beeraan	30) qabanayaan
14) beeraan	31) shaqaynta
15) beero	32) waxa
16) beerta	33) waxa
17) dhexdiisa	34) Waxa

Antalet *typer* är **24** när man även räknar skiljetecknen och samtidigt räknar stavning med stor och liten bokstav som olika typer. Om man inte räknar skiljetecknen blir det bara **22** typord, och om man inte bryr sig om skillnaden mellan stor och liten bokstav blir det bara **19** typord.

1) .	13) geedo
2) ?	14) Ka
3) ardaydu	15) ka
4) Ardaydu	16) kale
5) ay	17) khudradda
6) badani	18) leeyihiin
7) beeraan	19) Maxaa
8) beero	20) oo
9) beerta	21) qabanayaan
10) dhexdiisa	22) shaqaynta
11) dugsig	23) waxa
12) Dugsiyo	24) Waxa

Antalet *lemman* är **17**. Man brukar räkna varje ordklass som ett eget lemma, så verbet **beeraan** och substantivet **beero**, **beerta** hör inte till samma lemma.

1) ardaydu	10) kale
2) ay	11) khudradda
3) badani	12) leeyihiin
4) beeraan (fal)	13) maxaa
5) beero, beerta (magac)	14) oo
6) dhexdiisa	15) qabanayaan
7) dugsig, dugsiyo	16) shaqaynta
8) geedo	17) waxa
9) ka	

Tema 12: Olika somaliska korpusar

Just nu finns minst fyra somaliska korpusar med mellan 3 och 79 miljoner token. Tre är öppna för allmänheten, men en av dem kräver att man registrerar sig och loggar in med lösenord. En är inte tillgänglig för allmänheten.

Bangiga Af Soomaaliga / Somaliska Korp

Vid Språkbanken på Göteborgs universitet finns den svenska national-korpusen **Korp**. Den innehåller ca 13 miljarder token på svenska, men även en del mindre samlingar av texter på andra språk.

Sedan 28 oktober 2015 finns en avdelning med somaliska texter i Korp. För närvarande uppgår de somaliska samlingarna till ca 19 miljoner token: <https://spraakbanken.gu.se/korp/?mode=somali>

Innehållet i somaliska Korp är till största delen nyhetstexter, men även skolböcker från Mogadishu, Hargeysa och Jigjiga utgör en viktig del.

Kaydka Af Soomaaliga / Somali Corpus

Vid universitetet i Neapel (på italienska: Napoli) har fil.dr. Jama Muse Jama byggt upp **Somali Corpus** under professor Giorgio Bantis handledning. Korpusen, som lanserades på webben i juni 2016, innehåller cirka 3 miljoner ord och är placerad vid Redsea Cultural Foundation i Hargeysa: <http://www.somalicorpus.com/>

För att få tillgång till **Somali Corpus** måste man registrera sig som användare genom att klicka på *Furo xubinnimo cusub*.

Somali Corpus innehåller ganska mycket skönlitteratur och poesi, men även en del nyheter liksom politiska och andra samhällseliga texter.

HaBiT / Somali Web Corpus 2016

Universiteten i Oslo (Norge), Brno (Tjeckien) och Addis Abeba (Etiopien) har skapat stora korpusar för fyra etiopiska språk. Korpusarna innehåller uteslutande texter från internet: amhariska (30 milj. token), oromo (5 milj. token), tigrinja (2,5 milj. token), men deras största korpus är den somaliska som omfattar ca 79 miljoner token:

https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/first_form?corpname=sowac16;align=

Texterna har samlats in helt automatiskt av en dator som programmerats att söka efter texter där ett litet antal av somaliskans allra vanligaste ord förekommer i samma text.

An Crúbadán

Även projektet An Crúbadán vid universitetet i Saint Louis (USA) har skapat en somalisk korpus om ca 25 miljoner token baserad på texter från internet. Deras korpus är dock inte tillgänglig för allmänheten. Bara en frekvenslista finns att ladda ner på deras hemsida:

<http://crubadan.org/languages/so>

Jämförelse av de olika korpusarnas storlek:

Svenska Korp :	13 260 000 000 token	Göteborg
HaBiT Somali WaC :	79 741 231 token	Brno, Tjeckien
An Crúbadán :	24 648 653 ord	Saint Louis, USA
Somaliska Korp :	19 300 000 token	Göteborg
Somali Corpus :	3 002 198 ord	Hargeysa

Internet

Jämfört med all den text på somaliska som finns i alla böcker, tidningar och på hela internet är naturligtvis samtliga dessa korpusar ganska små. Många viktiga ord förekommer över huvud taget inte i korpusarna. För att hitta exempel på hur mindre vanliga ord används måste man ofta göra sökningar på internet med hjälp av någon sökmotor.

Olika sökmotorer fungerar på väldigt olika sätt. De söker egentligen inte ut på internet, utan man har samlat in sidor från internet som man sedan har processat och indexerat på jättestora datorer. Antalet sidor som man har indexerat på det här sättet varierar stort och därför får man också väldigt olika antal träffar på med olika sökmotorer.

Google har kanske det största antalet indexerade sidor och ger därför flest träffar.

<https://www.google.com/>

Bing söker på lite färre sidor, men har å andra sidan en del egenskaper som gör att sökträffarna blir mera precisa.

<https://www.bing.com/>

Den ryska sökmotorn Yandex ger ännu färre träffar, men här finns ännu större möjligheter att göra exakta sökningar.

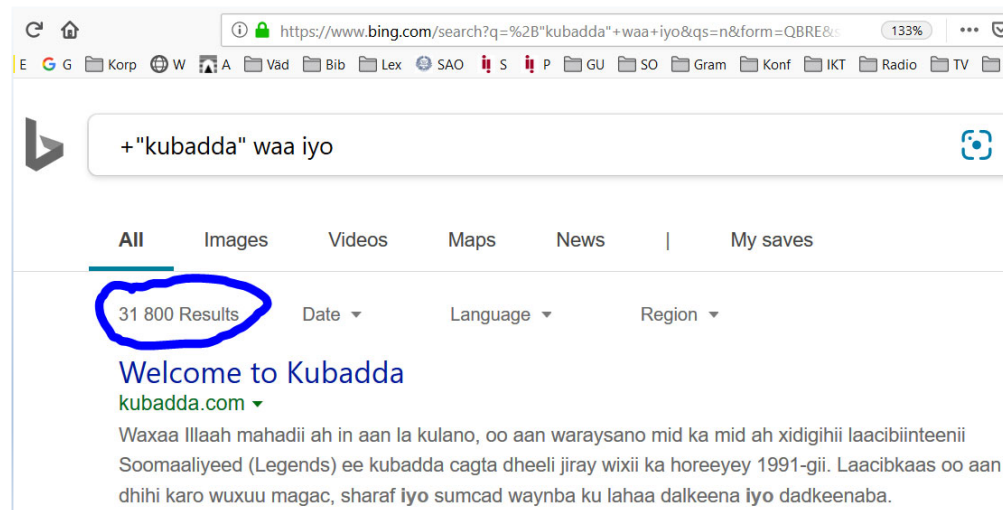
<https://yandex.com/>

Om man söker på en felaktig stavning med Google så är programmet gärna hjälpsamt och föreslår även träffar med den vedertagna stavningen. I Bing däremot kan man lättare styra mera över sökningarna. Om man i Bing skriver sökordet inom citationstecken och lägger till ett plustecken framför alltsammans, så ska man bara få träffar på just det man skrivit in i sökrutan. Prova i Bing med t.ex.

+ "kubada"
 + "kubbada"
 + "kubadda"
 + "kubbadda"

Ibland kan det hända att samma ord finns på andra språk, och i så fall kan antalet träffar bli väldigt felaktigt. För att bara få träffar på somaliska sidor kan man efter sökordet inom citationstecken lägga till ett par av de allra vanligaste somaliska orden. Då måste alla de angivna orden finnas någonstans på en och samma sida, t.ex.

+ "kubada" waa iyo
 eller + "kubada" soo iyo

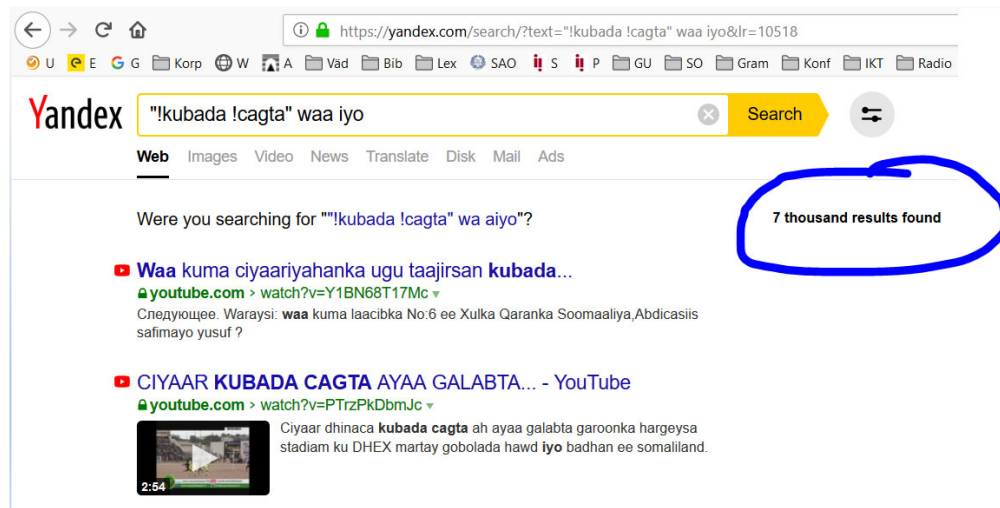

De vanliga småorden som man lägger till för att hitta rätt språk brukar kallas för ANKARORD. Några vanliga, användbara somaliska ord är **iyo**, **soo**, **waa**, **ayaa**, **aan**, **waxa**...

Om man skriver in en sådan sökning i Bing så är sannolikheten väldigt liten att man ska få exempel från andra språk än just somaliskan.

I Yandex gör man en exakt sökning genom att sätta orden man söker efter inom citattecken och sätta ett utropstecken framför varje ord i sökningen, t.ex.

"!kubada !cagta" waa iyo

Sökinställningar

Även när man söker i korpusar kan man göra en rad olika val för att mera exakt kunna söka efter det man är intresserad av.

Om man vill hitta alla ord som börjar eller slutar på ett visst sätt kan man ange bara början eller bara slutet av dessa ord i sökrutan. I Korp markerar man sedan i de små kryssrutorna om det man skrivit i sökrutan ska vara *förled* (=början) eller *efterled* (=slutet) på de ord som man vill hitta.

Om man skriver in **gacan** i sökfältet och anger att detta ska vara förled i sökningen så får man alltså även träffar som **gacanta**, **gacantii**, **gacantiisa**, **gacanka**, **gacanku**...

gacan Sök ▼

☒ i följd och även som **☒ förled** ☐ efterled och ☒ skiftlägesoberoende

KWIC: träffar per sida: 25 sortera inom korpus på: förekomst Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 14 043

« < 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 ... > » Gå till sid

AF SOOMAALI 1971-79 (stödj

d waxa aanu u celinaynaa Saciid Saalx Axmed iyo Maxamad Cabdillaahi Riiraash oo **gacan** weyn l

sagaal gaban dugsi dheg guul **gacan**

Waxa kale oo mahad leh barayaasha **Gacan** adag.

Markii uu dhashay kacaanku wuxuu qaaday tallaabo, wuxuuna taladii dalka **gacanta** ka gay

ijaarka korontada guryaha ka ururinjay, waxa ku dhacay shil ah, albaab baabuur oo **gacanta** u gash

gacanta kaga x

För att söka på samma sätt i HaBiT måste du klicka på *Query types*, sedan markera *word* och skriva början av ordet följt av *.** (punkt+stjärna).

HaBiT

li WaC [2016]

Corpus: Somali WaC [2016]

Simple query: Make Concor

Query types Context Text types

Query type ☐ simple ☐ phrase **☒ word** ☐ character ☐ CQL

Phrase:

Word form: gacan.* ☐ match case

Ett annat viktigt val är om man vill ha träffar skrivna med både stora och små bokstäver, eller träffar bara på exakt det man skrivit. Om man söker på **Muqdisho** och med en bock framför *skiftlägesoberoende* så får man även träffar som t.ex. **muqdisho** och **MUQDISHO**. Detta är den förvalda inställningen i Korpus. Om man bara vill få träffar på **Muqdisho** måste man ta bort markeringen i rutan *skiftlägesoberoende*.

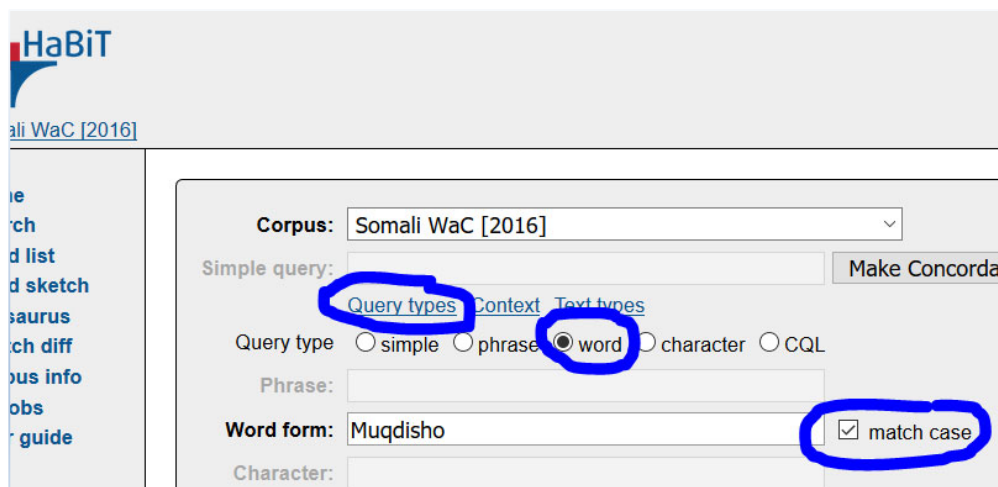
KORP 64 korpusar valda (alla) — 19,30M av 19,30M token

Enkel Utökad Avancerad Jämförelse

Muqdisho Sök ▼

☒ i följd och även som ☐ förlä ☐ efterlä och ☐ skiftlägesoberoende

För att på samma sätt göra en exakt sökning i HaBiT måste du klicka på *Query types*, sedan markera *word* och till sist sätta en bock framför *match case*.

HaBiT

Somali WaC [2016]

Corpus: Somali WaC [2016]

Simple query: *Query types* Context Text types

Query type ☐ simple ☐ phrase ☒ word ☐ character ☐ CQL

Phrase:

Word form: Muqdisho ☒ match case

Character:

Detta är bara två av de många inställningar som är möjliga i de flesta korpusverktyg idag. Nedan kommer vi att ta en närmare titt på just de inställningar som är möjliga i Korp.

Information om träffarna

Resultatet av en sökning presenteras i första hand som det totala antalet träffar i korpusen samt en lång lista med textexempel från alla de ställen i korpusen där det sökta ordet förekommer. Ordet presenteras som regel med en kontext som är maximalt en mening lång. Dessutom anges det i form av olika rubriker i vilken delkorpus som exemplet förekommer.

Om man i Korp klickar på ett av exemplen får man i högerkanten mera information om just det exemplet. Oftast får man veta delkorpusens namn, textens titel, författarens namn, publiceringsår och ibland även vilken sida exemplet finns på. Om texten finns tillgänglig på internet finns det en klickbar länk till texten i fråga. Eftersom länkar ibland förändras kan en del länkar ha slutat fungera, men i så fall hittar man oftast texten genom att googla på några ord i exempelraden.

I HaBiT anges alltid webbplatsen där exemplet är hämtat i vänsterkanten av varje rad. Om man klickar på en rad öppnas exemplet i en ny ruta med lite mera kontext, vilket kan underlätta för att förstå exemplet ordentligt.

Statistik

Om man har gjort en mera komplex sökning, t.ex. genom att bara skriva in början av det man vill söka på, då är det väldigt nyttigt att titta på den statistik som finns om sökträffarna.

I Korp finns en flik som heter just *Statistik*. Under den fliken hittar man en lista över alla de olika former och stavningar som förekommer i resultatet av den sökning som man har gjort, i det här fallet **kubbad**. tillsammans med markeringen *förled*.

☒ i följd och även som
 ☒ förled
 ☐ efterled och
 ☒ skiftlägesoberoende

KWIC:

 Statist

Antal rader: 39

☐	ord		Totalt	Af Soomaali ...	Af Sooma
☒	Σ		37,2 (703)	334,6 (17)	2 660,8 (2)
☐	kubbadda		13,9 (262)	157,5 (8)	694,1 (6)
☐	kubbad		9,7 (184)	157,5 (8)	1 388,2 (1)
☐	kubbada		4,2 (80)	0 (0)	0 (0)
☐	Kubbadda		2,5 (48)	0 (0)	578,4 (5)
☐	kubbadood		0,8 (15)	0 (0)	0 (0)
☐	Kubbad		0,7 (14)	19,7 (1)	0 (0)
☐	kubbaddii		0,7 (14)	0 (0)	0 (0)

Siffrorna i kolumnen Total är av två slag. Den första siffran anger den **RELATIVA** frekvens *per miljon ord* (**pmw**, *per million words*), medan den andra siffran anger den **ABSOLUTA** frekvensen i korpusen. I det här fallet förekommer olika former som alla börjar med **kubbad** 703 gånger i hela korpusen. Eftersom korpusen innehåller 18,87 miljoner token blir den relativa frekvensen $703 / 18,87 = 37,2$ pmw. Den siffran är användbar om man vill jämföra resultat i Krop med resultat från andra korpusar.

För att få fram jämförbara siffror i HaBiT måste man alltså skriva in söksträngen **kubbad.*** där tecknen **.*** anger att vilka bokstäver som helst eller inga bokstäver alls kan förekomma.

Om man går till <https://corpora.fi.muni.cz/habit/run.cgi/first?corpname=sowac16> och skriver söksträngen **kubbad.*** i sökfältet så får man 3 852 träffar eller 48,31 pwm (per million words). Denna siffra räknas ut genom att ta antalet träffar delas med korpusens storlek (79,74 miljoner), alltså

$$3852 / 79,74 = 48,31$$

Nu kan man jämföra 37,2 wpm i Korp med 48,3 wpm i WaC och konstatera att olika former av kubbad är ganska mycket vanligare i WaC än i Korp. Sannolikt beror det på vilken typ av innehåll som finns i texterna i de båda korpusarna. I HaBiT finns det kanske många sidor om sport från internet.

The screenshot shows the HaBiT search interface. At the top, the query is "kubbad.*" with 3,852 results (48.31 per million). Below the query, there is a pagination bar showing "Page 1 of 193" with "Go", "Next", and "Last" buttons. The search results are displayed in a table-like format with the following entries:

Source	Snippet	Occurrences
midnimonews.com	November 21 (Jowhar)— Mid kamid ah kulamada	kubbadda cagta ee .
haatuf.net	marka ay dhexdhexaadinaayan kooxaha	kubbadda cagta. </p>
haatuf.net	garsoorayaashuna isticmaalaan. Xidhiidhka	kubbadda kolleyga e
haatuf.net	hase yeeshee, wuxuu la soo galay in uu cagtiisa,	kubbadda iyo goolku
bandhige.com	, oo ay ka mid yihiin dhismayaal, garoon	kubbadeed V
xidig.net	u ahayaa PSG, laakiin waan dabaal degi doonaa.	Kubbada cagtu waa
dhacdooyinka.com	in ay geeyaan isbitaalka. Ciyaaryahanka	kubbada cagta ee f

Om man sedan vill se frekvensen för varje form av **kubbad.*** i HaBiT så klickar man på *Node Forms* i vänstermenyn.

Home

Search

Word list

Word sketch

Thesaurus

Sketch diff

Corpus info

My jobs

User guide

Save

concordance

Sample

Filter

Sub-hits

1st hit in doc

Frequency

Node tags

Node forms

Doc IDs

Text types

Collocations

Visualize

Frequency list

Frequency limit: Set limit

Page Go [Next >](#)

	word	Frequency	
Items: 55 Total frequency: 3,852			
P N	kubbada	1,627	
P N	kubbad	1,005	
P N	kubbadda	530	
P N	Kubbad	169	
P N	Kubbadda	125	
P N	Kubbada	100	
P N	kubbadaha	66	
P N	kubbado	39	
P N	kubbadu	26	
P N	kubbadii	19	
P N	kubbadeed	19	
P N	kubbadood	13	
P N	kubbadiisa	9	
P N	kubbaddu	9	
P N	Kubbado	9	
P N	kubbaddii	8	
P N	Kubbadaha	8	
P N	kubbadahaan	6	
P N	Kubbadeed	6	

Övningar: Tema 12

1. Gör en enkel sökning på följande ord och former utan att ändra några inställningar. Anteckna antalet förekomster (träffar) i den första tabellen. Anteckna sedan antalet förekomster per miljon ord (pmw) i den andra tabellen.

För *Somaliska Korp* hittar du båda siffrorna om du klickar på fliken *Statistik*. Då anges förekomster per miljoner ord för alla stavningar (med stor och liten bokstav) direkt efter tecknet Σ , och sedan anges det absoluta antalet inom parentes.

☐	ord	Totalt	/
☒	Σ	889,9 (16 795)	1
☐	weyn	862,4 (16 277)	1
☐	Weyn	26,7 (503)	0
☐	WEYN	0,8 (15)	0

För *Somali Web Corpus* hittar du båda siffrorna ovanför listan med exempel: först det absoluta antalet, sedan antalet per miljon ord inom parentes.

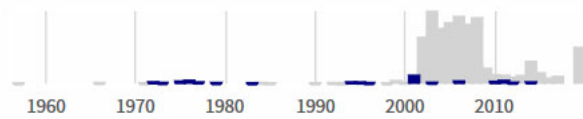
Query weyn 21,598 (818.08 per million)	
Page 1 of 1,080	Go Next Last
webbmatte.se	xisaabeedyada, waxay leeyihiin mudnaan ka weyn iskudhu
weedhsan.com	ah waxaa lagu tiriyaa afafka ugu faca weyn leh ee s

I *Kaydka Af Soomaaliga* kan man tyvärr inte få fram antalet förekomster för alla ord och former, så denna korpus kan inte inkluderas i den här övningen.

Gör till sist om sökningen i Korp, men välj att bara söka i skolböckerna. Det gör du genom att först klicka på de två små pilarna där det står *50 av 50 kurpusar valda*. Klicka sedan på *Avmarkera* och sätt sedan en bock framför *Buugaag Dugsiyeed*.

21 av 50 korpusar valda — 861,25K av 18,87M token

✓ Markera alla

✗ Avmarkera

▶ ☒ Buugaag Dugsiyeed (21)▶ ☐ Warar (14)▶ ☐ Warbixin bulsheed (2)▶ ☐ Afka Haysa 1992-93 Koraal

ABSOLUT ANTAL	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	16 795	21 598	
wayn			
kubbad			
kubad			
kubbadda			
kubbada			
kubadda			
kubada			
PMW	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	889,9	818,08	
wayn			
kubbad			
kubad			
kubbadda			
kubbada			
kubadda			
kubada			

Räkna till sist ut den procentuella fördelningen mellan de olika stavningarna av samma form.

Räkna först samman det totala antalet förekomster, t.ex.

weyn/wayn i Korp: $16795 + 2478 = 19273$.

Dela sedan antalet för vardera stavningen med det totala antalet och multiplicera med 100:

weyn: $16795 / 19273 \times 100 = 87\%$

wayn: $2478 / 19273 \times 100 = 13\%$

Tänk på att avrunda på ett korrekt sätt!

%	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	87%		
wayn	13%		
kubbad			
kubad			
kubbadda			
kubbada			
kubadda			
kubada			

Hur skiljer sig de olika korpusarna åt?

2. Gör nu en undersökning av stavningen med stor och liten begynnelsebokstav i följande ord.

I Korp hittar du siffrorna för olika stavningar under fliken *Statistik*.

I Somali Web Corpus hittar du siffrorna enklast siffror om olika stavningar genom att göra en sökning på varje stavning och markera *match case*.

Query type ☐ simple ☐ phrase ☒ word ☐ character ☐ CQL

Phrase:

Word form: ☒ match case

PMW	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
Jiilaal			
jiilaal			
Sabti			
sabti			
Soomaali			
soomaali			
Diseembar			
diseembar			
%	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
Jiilaal			
jiilaal			
Sabti			
sabti			
Soomaali			
soomaali			
Diseembar			
diseembar			

Lösningförslag till Tema 12

Eftersom Korp har vuxit lite under det senaste året så har siffror blivit lite större än de siffror som redovisas här nedan...

ABSOLUT ANTAL	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	16 795	21 598	911
wayn	2 478	19 325	51
kubbad	198	1 174	84
kubad	415	2 738	8
kubbadda	310	659	150
kubbada	94	1 727	21
kubadda	2 287	13 089	7
kubada	437	8 097	10
PMW	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	889,9	818,08	1057,8
wayn	131,3	242,35	59,2
kubbad	10,5	14,72	97,5
kubad	22,0	34,34	9,3
kubbadda	16,4	8,26	174,2
kubbada	5,0	21,66	24,4
kubadda	121,2	164,14	8,1
kubada	23,2	101,54	11,6

%	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
weyn	87%	53%	95%
wayn	13%	47%	5%
kubbad	32%	30%	91%
kubad	68%	70%	9%
kubbadda	10%	3%	80%
kubbada	3%	7%	11%
kubadda	73%	56%	4%
kubada	14%	34%	5%

I Somali Web Corpus är weyn och wayn ungefär lika vanliga, men i Korp dominerar weyn tydligt, i synnerhet i skolböckerna. Detta beror troligen på att Korp innehåller mycket böcker och tidningar som granskats av personer som är vana att skriva.

När det gäller kubbad är roten med två bb klart vanligast i skolböckerna, men inte i någon av korpusarna som helhet.

I bestämd artikel dominerar dock skrivningen med två dd i båda korpusarna och formen med bb och dd dominerar stort i skolböckerna.

2.

PMW	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
Jiilaal	4,7	0,80	16,3
jiilaal	3,1	1,42	10,4
Sabti	6,6	14,65	59,2
sabti	3,8	4,73	7,0
Soomaali	129,3	246,95	113,8
soomaali	15,9	40,97	8,1
Diseembar	3,2	1,47	5,8
diseembar	0,7	0,13	0
%	Korp	Web Corpus	<i>Buugaag Dugsiyeed</i>
Jiilaal	60%	36%	61%
jiilaal	40%	64%	39%
Sabti	63%	76%	89%
sabti	37%	24%	11%
Soomaali	89%	86%	93%
soomaali	11%	14%	7%
Diseembar	82%	92%	100%
diseembar	18%	8%	0%

Tema 13: Att arbeta med Korp

Förutom vanliga sökningar som man själv kan göra i korpusen finns även en frekvenslista över alla ord i korpusen. För Korp finns

en frekvenslista baserad på 5 miljoner ord i mars 2018 på adress

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali2018.txt>

en frekvenslista baserad på 19 miljoner ord i maj 2019 på adress

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali-190528.txt>

I listorna finns uppgifter om hur många gånger varje ord förekommer i korpusen. I början av listan visas de allra vanligaste orden i somaliskan.

Man kan också få fram listor med de vanligaste kombinationerna av två ord (så kallade N-gram) i somaliskan:

Type	▼ Frequency
ka mid	7465.000000
ah oo	6692.000000
in ay	5784.000000
mid ah	5506.000000
oo ay	5281.000000
ka soo	5231.000000
waxa uu	5014.000000
oo dhan	4684.000000
waxa ay	4672.000000
oo ka	4125.000000
oo ku	3939.000000
aad u	3909.000000
ay ku	3860.000000
waa in	3839.000000
oo aan	3803.000000
ah ee	3658.000000
ku soo	3494.000000
kale oo	3417.000000
badan oo	3308.000000
in la	3305.000000
in uu	3302.000000
oo ah	3224.000000
ay ka	3069.000000
oo uu	3053.000000
u soo	2971.000000
sidoo kale	2899.000000
oo la	2813.000000
ay u	2623.000000
ku yidhi	2617.000000
uu ku	2491.000000
kasta oo	2487.000000
wuxuu ku	2337.000000
oo kale	2289.000000
waxaa ka	2287.000000

Användarhandledning för Korp

Nedan följer en enkel skriftlig introduktion till hur man använder Korp.

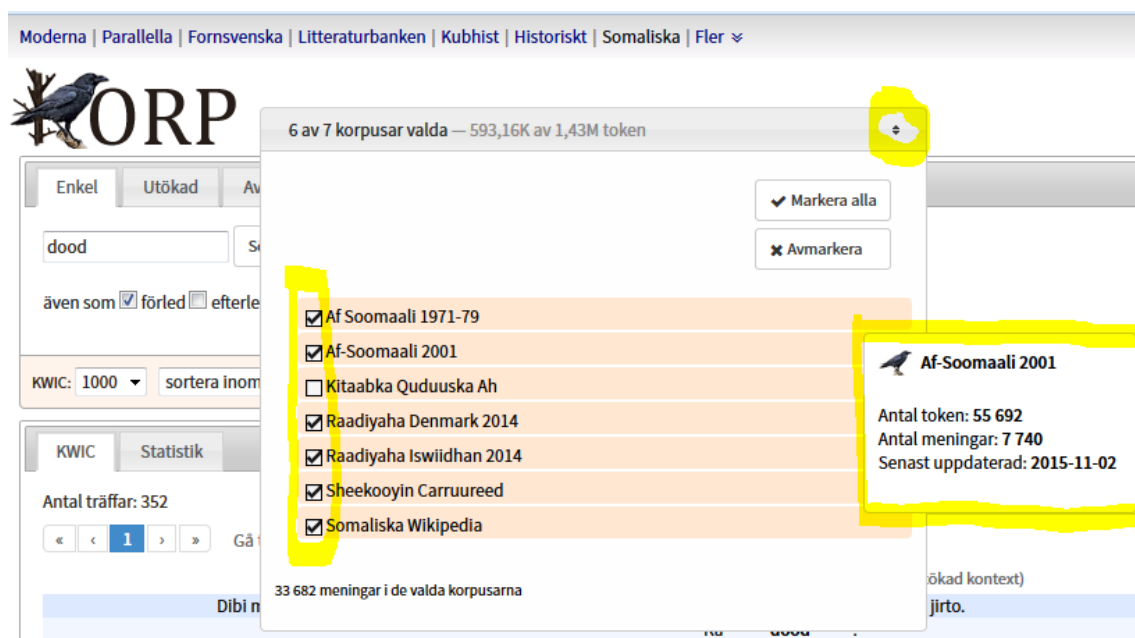
Det finns också [instruktionsfilmer om Korp](#).

När man kommer in i Korp

Högst upp på sidan finns en meny där man kan välja vilka korpusar man vill söka i.

-- Klicka på de **två små pilarna** rakt till höger om bilden av fågeln och välj vilka korpusar du vill söka i genom att **markera kryssrutorna** till vänster framför texternas namn.

-- Om du håller muspekaren på de olika texternas namn kan du se hur många ord varje text innehåller (antal token) I en liten ruta som öppnas till höger.

Skriv ett sökord i rutan under "Enkel". Du får bara sökträffar på precis den stavning som du anger.

Pröva att först söka på “weyn”. Om du inte har ändrat valet av texter borde du få många hundra träffar.

The screenshot shows a search interface with the following elements:

- Search bar:** Contains the text "weyn".
- Buttons:** "Sök" (Search) and a dropdown arrow.
- Filters:** "även som" (also as) with checkboxes for "förlärd" (deleted), "efterled" (follow-up), and "skiftlägesberoende" (context-dependent).
- Statistics:** "KWIC: 25", "sortera inom korpus på: förekomst" (sort within corpus by: frequency), and "Statistik: sammanställ på: ord" (Statistics: summarize by: word).
- Results:** A table with columns "KWIC" and "Statistik". The first row shows "Antal träffar: 323" (Number of hits: 323).
- Navigation:** A row of numbers 1 through 13, with "1" highlighted. To the right is "Gå till sida" (Go to page) and "av 13" (of 13).
- Context:** A section titled "AF SOOMALI 1971-79 (stödjer ej utökad kontext)" (AF SOOMALI 1971-79 (does not support extended context)) containing several lines of text with the word "weyn" highlighted.

Pröva att först söka på “wayn”. Du borde få 425 träffar.

The screenshot shows a search interface with the following elements:

- Search bar:** Contains the text "wayn".
- Buttons:** "Sök" (Search) and a dropdown arrow.
- Filters:** "även som" (also as) with checkboxes for "förlärd" (deleted), "efterled" (follow-up), and "skiftlägesberoende" (context-dependent).
- Statistics:** "KWIC: 25", "sortera inom korpus på: förekomst" (sort within corpus by: frequency), and "Statistik: sammanställ på: ord" (Statistics: summarize by: word).
- Results:** A table with columns "KWIC" and "Statistik". The first row shows "Antal träffar: 425" (Number of hits: 425).
- Navigation:** A row of numbers 1 through 15, with "1" highlighted. To the right is "Gå till sida" (Go to page) and "av 17" (of 17).
- Context:** A section titled "AF-SOOMALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)" (AF-SOOMALI 2001 (does not support extended context)) containing several lines of text with the word "wayn" highlighted.

Vid en första anblick verkar alltså “wayn” vara en vanligare stavning än “weyn”. Naturligtvis är det så i just de texter som finns i Korp, men

texterna är ännu inte så många och frågan är om de representerar ett neutralt språkbruk.

För att få en bättre uppfattning om detta bör man titta på vilka texter träffarna finns. Vi har skolböcker, nyheter från Sveriges och Danmarks radio och Wikipedia.

För att lättare kunna se alla träffar bör du ändra så att det visas 1000 rader per sida. Det gör du där det står KWIC. Sedan måste du klicka på "Sök" på nytt.

The screenshot shows a search interface for the KWIC (Key Word In Context) project. At the top, there is a search bar with the text "wayn" and a "Sök" button. Below the search bar, there are checkboxes for "även som", "förtled", "efterled", and "skiftlägesoberoende". A yellow box highlights the "KWIC: 1000" dropdown menu, which is set to "1000". To the right of this dropdown, there are two more dropdown menus: "sortera inom korpus på: förekomst" and "Statistik: sammanställ på: ord". Below these dropdowns, there are two tabs: "KWIC" and "Statistik". The "KWIC" tab is selected. Below the tabs, there is a section titled "Antal träffar: 425". Below this, there are navigation buttons: "<<", "<", "1", ">", ">>". To the right of these buttons, there is a "Gå till sida" input field with "av 1" and a "Visa kontext" button. Below the navigation buttons, there is a list of search results. The first result is "AF-SOOMALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)" with the text "Keen... wayn.". The second result is "RAADIYAH DENMARK 2014 (stödjer ej utökad kontext)" with the text "li Markii Yahya Hassan oo bandhig ay dayrtii dhawayd buugisii gabay ada uu ururiyay banbaane wayn ayuu ku noqday deegaanka mi bishii dhallinyarada ka wayn 25 jir aan deggenayn guriga wa Waa halis wayn Erik Mather, oo madax ka ah la - Halis wayn Iyo shilal ayaa lagu geli karaa l Ahmiyad wayn ayay arrintani noo leedahay ya".

Nu ser man snabbt att det bara finns ett enda exempel i skolböckerna från 2001 och inget från 1970-talet. I stället kommer de flesta exemplen från Danmarks radio, några få från Sveriges radio och några från Wikipedia.

Om man går tillbaka och tittar på träffarna för "weyn" ser man att det med den stavningen finns massor av träffar från skolböckerna och Sveriges radio, men väldigt få från Danmarks radio. I Wikipedia är det ungefär lika många träffar med båda stavningarna.

Med tanke på att skolböckerna endast använder "weyn" får man nog ändå anse att "weyn" är den klart dominerande neutrala stavningen och att "wayn" är en ovanlig stavning.

Man kan även jämföra särskrivning och sammanskrivning, t.ex. “waaweyn” och “waa weyn”.

waaweyn ▼

även som ☐ förled ☐ efterled och ☐ skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 ▼ sortera inom korpus på: förekomst ▼ Statistik: sammanställ på: ord ▼

KWIC Statistik

Antal träffar: 146

« < 1 > » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF SOOMAALI 1971-79 (stödjer ej utökad kontext)

Casharka Laba iyo Soddonaad Baro farta **waaweyn**

HORDHAC Buuggan Af Soomaaliga ee fasalka kowaad ee waxbarashada dadka **waaweyn**, waxa loogu tala g

Tusaale Dugsiga dadka **waaweyn** goormaad bilaaw

Dugsiga dadka **waaweyn** waxaan hilaahav

Det blir bara 4 träffar på särskrivningen, konstigt nog från läseböckerna 2001.

waa weyn ▼

även som ☐ förled ☐ efterled och ☐ skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 ▼ sortera inom korpus på: förekomst ▼ Statistik: sammanställ på: ord ▼

KWIC Statistik

Antal träffar: 4

« < 1 > » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF-SOOMAALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)

Xarfaha waaweyn Fiiri erayadan: Isniin, Caasho, Baydhabo iyagu waxa ay ka bilowdaan xarfo **waa weyn**.

Fiiri oo akhri xarfaha yar-yar iyo kuwa **waa weyn**.

Xarfaha **waa weyn**

Magacyada gaarka ah waxa ay ka bilowdaan xarfo **waa weyn**.

Om man klickar på ett av exemplen öppnas en liten rutatill höger. Där kan man se exakt i vilken bok och på vilken sida exemplet finns.

Korpus

Af-Soomaali 2001

Textattribut

titel: Af-Soomaali, Fasalka 1aad
 plats: Nayroobi
 sponsor: UNICEF, UNESCO
 år: 2001
 sida: 115

Korpus

Af-Soomaali 2001

Textattribut

titel: Af-Soomaali, Fasalka 3aad
 plats: Nayroobi
 sponsor: UNICEF, UNESCO
 år: 2001
 sida: 18

Gå tillbaka till sökningen på "waaweyn" och klicka på exemplen i de olika typerna av texter. Om texten finns tillgänglig på internet anges en adress till den aktuella webbsidan eller till en pdf-fil. Denna länk kallas "källa".

Korpus

Somaliska Wikipedia

Textattribut

titel: Dhul
 datum: [tom]
 källa: <https://so.wikipedia.org/wiki/Dhul>

I vissa fall finns en direktlänk till just den sida i en pdf-fil där exemplet förekommer. Den länken kallas "sidkälla".

Korpus

Af Soomaali 1971-79

Textattribut

titel: Af Soomaali, Fasalka kowaad
 sidkälla:
<http://webapp1.dlib.indiana.edu/...page=51>
 utgivare: Wasaaradda Waxbarashada iyo
 Barbaarinta
 år: 1979
 sida: 41
 källa:
<http://purl.dlib.indiana.edu/...ner/VAA3403>

Om man vill jämföra hur ofta två synonyma ord förekommer vill man kunna söka så att man får träffar på alla böjningsformer. Då skriver man bara in den del av ordet som förekommer i början av alla former, dvs. ordets stam. Sedan markerar man ☒ **förled**. Då spelar det ingen roll hur ordet slutar. Prova att söka på "bisad" och alla böjningsformer av det här ordet.

The screenshot shows a search interface with the following elements:

- Search bar:** Contains the text "bisad".
- Buttons:** "Sök" (Search) and a dropdown arrow.
- Filters:** "även som" (also as) with checkboxes for "förled" (checked), "efterled och" (not checked), and "skiftlägesoberoende" (not checked).
- Advanced Search:** "KWIC: 1000", "sortera inom korpus på: förekomst", and "Statistik: sammanställ på: ord".
- Results Summary:** "Antal träffar: 62" (Number of hits: 62).
- Navigation:** "Gå till sida" (Go to page) with a dropdown showing "1" and "Visa kontext" (Show context).
- Search Results Table:** A table with columns for the word form and its context. The results are grouped by source: "AF SOOMAALI 1971-79" and "AF-SOOMAALI 2001".

Source	Word Form	Context
AF SOOMAALI 1971-79	Waa bisad	maroo, Marna waa dinnad,
AF-SOOMAALI 2001	bisad	
	bisadda	ay raaci doonto si ay u hesho cunta
	bisad	u soo gashay guriga.
	bisaddii	.
	bisaddii	oo miiska dul fuushan.
	bisaddu	isku dayeyso in ay samayso.
	bisaddiina	dibadda ayey u carartay.
	Waa bisad	.
	Faadumo, Caasho iyo bisad	.
	U sheeg carruurta in ay tilmaamaan erayada " Caasho, " Faadumo, " bisad	."
	Layliyo naqtiin ah ee Cutubka 1aad Isku aaddi Faadumo waa haa bisad	Caasho maya bisad Faadumo waa
	Layliyo naqtiin ah ee Cutubka 1aad Isku aaddi Faadumo waa haa bisad Caasho maya bisad	Faadumo waa iyo iyo haa maya Ca
	Weydii carruurta in ay arki karaan bisadda	.
	Sawir bisad	ku hoos jirta gambar.
	Doolli iyo bisad	Doolligu waxa uu ku nool yahay me
	Weydii carruurta in ay tilmaamaan erayada " doolligu ", baaldiga, " miiska ", " bisaddu	", " xaaqinkaygii ".
	Dhammaystir weerahan Xasan waxa uu sawirayaa... moos guri bisad	Faarax waxa uu qorayaa... buug ma
	Isku aaddi oo sawir kow saddex shan lobo afar Isku aaddi oo qor hilib mundul nin koob bisad	dibi kirla wiil
	Maya, bisadda	yarey.
	Maya, bisadda	yarey.

Om man nu vill jämföra med "mukulaal" bör man bara skriva in "mukulaa" eftersom den bestämda artikeln gör att "l" försvinner i många böjningsformer.

även som ☒ förled ☐ efterled och ☐ skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 sortera inom korpus på: förekomst Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 8

« < 1 > » Gå till sida av 1 Visa kontext

AF-SOOMAALI 2001 (stödjer ej utökad kontext)

Digaagad iyo saaxiibbadeed Maalin maalmaha ka mid ah ayey digaagad, ri', jiir iyo	mukulaal	cunto wada raadsadeen.
Ridii, jiirkii iyo	mukulaashii	inta ay u yimaadeen diga
Maxaa aan	mukulaasha	guryaha ugu haysannaa?
Maxaa aad siisaa	mukulaashiinna	?

Som man kunde misstänka var denna synonym mindre vanlig än det mera neutrala “bisad”.

Om man i stället är intresserad av en viss ändelse, till exempel att hitta exempel på ord som är bildade med avledningsändelsen **-mo**, då skriver man bara in denna ändelse i sökrutan och markerar ☒ **efterled**. Man får då träffar på alla ord som slutar med “mo”.

mo ▼

även som ☐ förled ☒ efterled och ☐ skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 sortera inom korpus på: förekomst Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 1 265

« ‹ 1 2 › » Gå till sida av 2 Visa kontext

[Af SOOMAALI 1971-79](#) (stödjer ej utökad kontext)

Afarta qaybood ee afka (dhegeysi, hadal, akhris iyo qorid), ee lagu	tilmaamo	awoodaha salka ah, barashad
afaaf ilaal abraar amaah akhri	ilmo	raadi baahi
Waxa aannu leenahay	dermo	caws ah Waxa aannu leenahay
Waran dheer	dermo	caws ah dhul ballaaran
	Dermo	dheer.
	Dermo	caws ah.
	Dermo	ballaaran.
Soomaalidu waa ummad isku af, diin,	degmo	, iyo dhaqanba ah.
	Faadumo	waa walaashay.
Wiil orod badan, arday akhris badan, Gabar cayaar badan,	ilmo	oohin badan.
	Faadumo	Dugsiga ma aaddo.
YEERIS Bare Jecelahay Akhris Sabti Gabar Axad	limo	Isniin Aniga Talaado Orod Arb
Waxa aan leeyahay	gacmo	.
Indho,	gacmo	, dhego, carrab, san, arkaa, taa
	Gacmo	Iftiinka Dhirta Afraad Dhadhar
Erayoisku	dhigmo	ah kalana macne ah... 65
Weedhaha fudud ee af Soomaaligu waxa ay leeyihiin	dhismo	iyo siiqo u gaar ah hase yeesha
Shaqalka culus iyo kan fudud ee isku	qormo	ah, waxa aad ku kala garan ka
1)	Weydiimo	: 1.
www.wikipedia.org ina Cali-Qablax la oran jiray oo indha la"aa, iyo nin la socday baa maalin	dudumo	hoos fadhiistay.

Det blir många träffar att titta igenom, men man kan underlätta läsningen genom att sortera träffarna alfabetiskt. Man ändrar bara till inställningen “sortera inom korpus på träff”. Sedan måste man klicka på “Sök” på nytt.

mo

även som ☐ förled ☒ efterled och ☐ skiftlägesoberoende

KWIC: 1000 **sortera inom korpus på: träff** Statistik: sammanställ på: ord

KWIC Statistik

Antal träffar: 1 265

« < 1 2 > » Gå till sida av 2 Visa kontext

AF SOOMAALI 1971-79 (stödjer ej utökad kontext)

o ku magac dheer " Qaasim ", wuxuu ka mid yahay qabayaaga Soomaaliyeed kuwa ugu	aftahamo	badan wuxuuna, tiriyey g
Marka hadalku qoran yahay, waa in ay jiraan	astaamo	u taagan arrimihii aan ka
Israafkiyo fadhigu waa waxaad ku anbanaysaane	Axmaqnimo	waqtiga kaaga tagay oo
Allow yaa dadkaagii yidhaa	dawlalnimo	qaaday.
Abaarihii Baaha, xaaraama-cune iyo gaatama dadka Soomaaliyeed waxa uu u degi jiray	degma-degmo	aan nabad iyo xidhiidh is
Soomaalidu waa ummad isku af, diin,	degmo	, iyo dhaqanba ah,
Marka abaartu dhacdana	degmo	walba halka ay ku hesho
argaar kama heli jirin reer kale oo waxa ay ahayd " laba qaawan isma qaado " Degmana	degmo	kale oo ka baad roon um
Magacow labo	degmo	oo ka mid ah degmooyin
Waxa aannu leenahay	dermo	caws ah Waxa aannu leen
Waran dheer	dermo	caws ah dhul ballaaran
	dermo	dheer.
	dermo	caws ah.
	dermo	ballaaran.
Islaamku waxay nolosha bulshadeena ku soo kordhisay ilbaxnimo iyo ... cusub ee lagu	dhaqmo	.
Dadku dhul la'aan ma	dhaqmo	, dhulkuna dad la'aan ma
Erayoisku	dhigmo	ah kalana macne ah... 65
Casharka 29aad Erayo isku	dhigmo	ah kalana macne ah
Waxa jira erayo isku	dhigmo	ah, isla markaana isku dh
Waxa kale oo jira erayo isku	dhigmo	ah, kalana macne ah, isla

iraakbanken.gu.se/korp/?mode=somali

aad u fiirsatid erayga " weli " ee labada weedhoodba ku jira, waxaad arkaysaa inay isku	dhigmo	yihiiin macnehooduna kala duv
Qor toban eray oo isu	dhigmo	ah, hase ahaatee, dhihidooda i
Weedhaha fudud ee af Soomaaligu waxa ay leeyihiin	dhismo	iyo siiqo u gaar ah hase yeeshe
Dadku dhul la'aan ma dhaqmo, dhulkuna dad la'aan ma	dhismo	.
Hase ahaatee, magaalada meel kastaba, waxa aad ku arkaysaa	dhismo	cusub oo aad u qurux badan, s
Nin ina Cali-Qablax la oran jiray oo indha la"aa, iyo nin la socday baa maalin	dudumo	hoos fadhiiistay.
Hal waa yaab oo aboorkaa sameeya	dudumo	waa yaab.
Sldee bay ugu suurta gashay, aboorka yaryar In uu sammeeyo	dundumo	daartle " (3.
	Faadumo	waa walaashay.
	Faadumo	Dugsiga ma aaddo.
Cabdi Cali iyo	Faadumo	ayaa .iskaashatadii ku biiray.
Cabdi, Cali iyo	Faadumo	ayaa iskaashatadii ku biiray.
Kuwaas oo kala ah: (1) Cabdi Cali (2)	Faadumo	; weedha dambena waxay shee
geysaa in saddex qof iskaashatada ku biireen; waxay kala yihiin: (1) Cabdi (2) Cali (3)	Faadumo	
Abaarihii hore ee dalka ka dhici jiray waxa ka mid ahaa " Baaha "	Gaatamo	, Xaaraamacuna, Gaadhi-Gaadhi
Waxa aan leeyahay	gacmo	.
Indho,	gacmo	, dhego, carrab, san, arkaa, taat
	Gacmo	Iftiinka Dhirta Afraad Dhadham
Soo gelitaankii diinta Islaamku, waxay inoo horseedday	ilbaxnimo	, aqoon iyo nabadgelyo.
Diinta Islaamku waxay nolosha bulshadeena ku soo kordhisay	ilbaxnimo	iyoo ... cusub ee lagu dhaqmo.
Raadi erayo liddi u ah erayadan: Tusaale: falay geesi ilays, oon, omos,	ilbaxnimo	, abaar horumar, wahsi, cudur,
Dhaqan waa heer	ilbaxnimo	ee ummad kasta oo meel ku w
afaaf ilaal abraar amaah akhri	ilmo	raadi baahi
Wiil orod badan, arday akhri badan, Gabar cayaar badan,	ilmo	oohin badan.
axdiyo dhirtuba ku isirraayeene Ummaddaan shabaabkeedu hanan waa ayaan xumo e	Innamo	iyoo hablaba waxa tihiiin aarank
YEERIS Bare Jecelahay Akhris Sabti Gabar Axad	limo	Isniin Aniga Talaado Orod Arba
Shaqalka culus iyo kan fudud ee isku	qormo	ah, waxa aad ku kala garan kar
Durdur Gabay B.	Shineemo	Xamar Shineemo
Durdur Gabay B. Shineemo Xamar	Shineemo	
Afarta qaybood ee afka (dhegeysi, hadal, akhris iyo qorid), ee lagu	tilmaamo	awoodaha salka ah, barashad
oo loo dhawro maridda jidka waxa loogu talagalay agagaarka jidadka calaamooyin iyo	tilmaamo	muujinaaya, sida loo doonaay
Soor ama jiriir ama shuuro oo ah marka la	tumo	, ama la ridqo.

Ytterligare fördjupning

I Finland har man även tagit fram väldigt enkel instruktionsfilmer kring hur man använder Korp. Man hittar filmerna under rubriken **LILLA KORPSKOLAN** i högerkanten på sidan

http://www.sprakinstitutet.fi/sv/sprakhjalp/sprakhjalp/sprakbanken_korp

En lite mer avancerad kurs kring hur man arbetar med korpusar finns på sidan

<https://spraakbanken.gu.se/swe/personal/richard/cl2015>

Att arbeta med HaBiT

I HaBiT använder man en annan programvara för att göra sökningar. Den fungerar därför lite annorlunda, men har ungefär samma funktioner.

Wildcard

För att söka på 'vad som helst' eller 'ingenting' använder man **.***
Man måste först klicka på **Query types** och välja **word** (eller **phrase**).

Om man sedan skriver **dugsig.*** i sökfältet får man följande träffar:

inta xabaaluhu ka sokeeyaan dayrkii	dugsigu	lahaa, taas oo uu cidhifka xabaaluhu hadda
nahay"sidaa waxa yidhi mid ka mid ah ardayda	dugsigaa	. Laakiin dhibaataada noocaas ahi ma aha mid uu
noocaas ahi ma aha mid uu madi ku yahay	dugsiga	Sh. Bashiir oo keliyi, balse khayrkii ayuu wax
balse khayrkii ayuu wax la qabaa. Tusaale ahaan	dugsiga	la yidhaahdo 15-ka May oo ah dugsiga sare ee
ahaan dugsiga la yidhaahdo 15-ka May oo ah	dugsiga	sare ee labeeya Sh. Bashiir ayey isna durxumadu
"sidaa waxa yidhi mid ka mid ah macalimiinta	dugsiga	H/dhexe ee Sh. Yuusuf Alkownayn oo ka mid ah
"sidaa waxa yidhi maamule-kuxigeenka	dugsiga	Sh. Yuusuf, Xirsi Faarax Guuleed oo aan
sheekaystay sida uu dhul-boobku u saameeyey	dugsigiisa	, iyadoo uu dugsigaasi yahay bilaa dayr. "Koone
dhul-boobku u saameeyey dugsigiisa, iyadoo uu	dugsigaasi	yahay bilaa dayr. "Koone walba waa nalaga soo
bilaa dayr. "Koone walba waa nalaga soo galay,	dugsiga	dhexdiisa ayaa la degan yahay, guryihii
ah degsiimooyinka dhibaataada ugu weyn ku haya	dugsigaa	, iyadoo uu maamule-kuxigeenka dugsigaasi ii

Man får alltså alla ord som börjar med **dugsig**.

Om man i stället skriver **dugsig.** får man i stället:

dugsigaa gacanta ugu jira, waxaana dhulkii uu	dugsigu	lahaa oo hadda bilaa dayr ah sida kororkorada u
, waayo koone kasta waa laga dhigay oo xataa waxa	dugsiga	laga qaaday gurigii uu maamulaha dugsiga oo
waxa dugsiga laga qaaday gurigii uu maamulaha	dugsiga	oo xafiiska dugsiga laga maamulo u jira qiyaas
gurigii uu maamulaha dugsiga oo xafiiska	dugsiga	laga maamulo u jira qiyaas aan ka badnayn dhawr
waxaanu ku talo jirnaa inaanu dhisno dayrkii	dugsiga	oo aanu doonayno inay dhismihiisa iska
inay dhismihiisa iska kaashadaan waalidiinta	dugsiga	iyoo cidii kale ee aanu kaalmo ka helno"ayuu
ee aanu kaalmo ka helno"ayuu yidhi maamulaha	dugsiga	Togdheer, iyadoo maamuluhu ii sheegay inay
isay baahi dhinaca fasalada wax lagu barto ah.	Dugsiga	lagu naanayso Khasabka oo ka mid ah Dugsiyada H/

Man får alltså **dugsig** följt av en enda bostav. Punkten representerar alltså exakt en bokstav, vilken som helst. Stjärnan representerar noll eller flera förekomster av det föregående tecknet (.), alltså vilket tecken som helst.

Om man skriver **dugsiga*** får man följande:

Yaroow ayaa ka qayb galay Xafladda Xeritaanka	Dugsiga	» Munazamat aAl-Dawa Al-Islamiyya Xafiiska
aragtaa waxa na haysta” . Goobtaasi waxay ahayd	dugsiga	sare ee Sh. Bashiir oo ah mid ka mid ah labada
Burco. Labada nin ee aan subaxaa kula kulmay	dugsiga	Sh. Bashiir waxay ahaayeen laba nin oo ka mid ah
ku mashquulsanaayeen hawl subaxeedka ardayda	dugsiga	sare ee SH. Bashiir. Laakiin jiid balaadhan oo
xagga dambe ku taal oo fasalo u ah ardayda	dugsigaa	dhigata dhismayaasha dugsigaasi waxay
muuqaal baa iigu damqasho xumaa, xafiiskii	dugsiga	laga maamuli jirey oo ah kharaabad kaadida iyo
)”sidaa waxa yidhi nin ka mid ah macalimiinta	dugsiga	Sh. Bashiir oo ii tilmaamaya inta xabaaluhu ka
nahay”sidaa waxa yidhi mid ka mid ah ardayda	dugsigaa	. Laakiin dhibaataada noocaas ahi ma aha mid uu

Alltså noll eller en eller flera förekomster av det föregående tecknet **a**.

Om man i stället skriver **dugsig..** får man följande:

Burco, laakiin wax 20% ka yar ayaa maamulka	dugsigaa	gacanta ugu jira, waxaana dhulkii uu dugsigu
Togdheer, iyadoo maamuluhu ii sheegay inay	dugsigaa	wax ka bartaan ilaa 800 oo arday, isla markaana
, ayaa Kafaalo Schools Ganaane waxa uu noqday	dugsigii	ugu horeeyay ee gabalka Jubbada Hoose ee ka
Shaqsiiyeed waa nuucee? Markuu intas is weydiyo	dugsigii	soo dhaweeya ayuu geeyaa. Halkaas waxaa ka
oo uu jecel yahay waqti badana geliyaa ?	Dugsigii	sare Maadadee ayuu ku fiicnaa? Muxuu Ku shaqeyn
xal kale loo waayay. Mid ka mid ah macalimiinta	dugsigan	oo la waydiiyay sababta ay qaabkan u
xerada Ciidanka ayaa maanta lagu qabtay gudaha	dugsigan	iyadoo ay ka soo qayb galeen mas'uuliyiin ay

Alltså **dugsig** följt av ytterligare två tecken, vilka som helst.

Detta sätt att söka kan även användas i början av ord och inuti ord t.ex. där det förekommer variation.

Om man söker på **.*udrad** får man:

waxa aynu akhristayaasheena kula wadaagaynaa	khudrad	ay culimada caafimaadku xaqiijiyeen in ay la
isu dhan, iyo furuto markaas la gooyey iyo	khudrad	. • Xaddid cuntada ay ku jiraan xaddiyo sare oo
in qofku uu maalin kasta illaa shan jeer cunaan	khudrad	nooc kasta oo ay tahay, in qofku uu ku dadaalo
,liinta,shamaamka (qajaarka) iyo in aad	qudrad	(salad) cuntid inta u dhaxeysa quraacda iyo
jaamacadda New York, ayaa ku talisay, “Cuna	khudrad	iyo cuntooyinka dhirta laga soo dheegto oo
kale oo sheegay in sanadkasta 11 milyan oo ton oo	khudrad	ahi ay dadweynaha Somaliland ka soo iibsadaan

Om man sedan klickar på **Node forms** långt ner i vänstermenyn så får man en statistisk sammanställning:

<u>word</u>	<u>Frequency</u>	Items: 4 Total frequency: 98
P N khudrad	75	
P N Khudrad	13	
P N qudrad	9	
P N Qudrad	1	

Där ser man snabbt att **kh-** är nästan 10 gånger vanligare än **q-** i just det här ordet.

Man kan använda .* flera gånger i samma ord, t.ex. när man vill undersöka vokaler i främmande ord. Om man söker på **n.*f.*mb.*r.*** får man dessa **Node forms**:

<u>word</u>	<u>Frequency</u>	Items: 22 Total frequency: 302
P N Nofeembar	78	
P N Nofembar	62	
P N Noofambar	56	
P N Nofember	41	
P N Nofeember	26	
P N Noofember	13	
P N Noofembar	4	
P N nofember	3	

Fraser

För att söka på kombinationer av två eller flera ord väljer man **Query types** och sedan **phrase**.

Man kan t.ex. jämföra sammanskrivning och särskrivning av **inuu / in uu** och **usoo / u soo**.

Man måste då söka först på den ena formen och sedan på den andra:

HaBiT:

<i>inuu</i>	157,518	(1,975.40 per million)	67 %
<i>in uu</i>	78,373	(982.80 per million)	33 %
<i>usoo</i>	20,514	(257.26 per million)	28 %
<i>u soo</i>	52,560	(659.10 per million)	72 %

Som jämförelse Korps skolböcker

<i>inuu</i>	757	(601 per million)	37 %
<i>in uu</i>	1298	(1030 per million)	63 %
<i>usoo</i>	4	(3 per million)	1 %
<i>u soo</i>	692	(549 per million)	99 %

Övningar: Tema 13

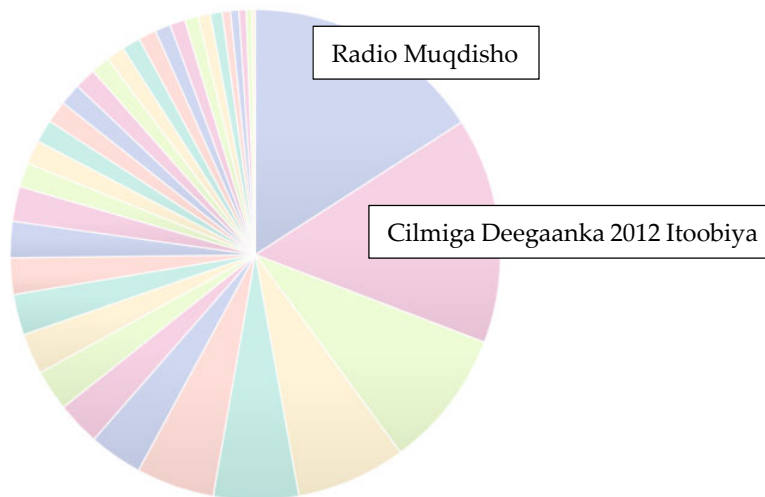
1. Vad är en elektronisk språkkorpus som t.ex. *Korp* eller *Somali Corpus*?
2. Vilka nackdelar innebär det att söka efter ord med hjälp av Google eller Bing i stället för i en korpus.
3. Undersök användningen av **waxa(a) uu** och olika möjliga sammandragningar.

Skriv i sökrutan den första av formerna i tabellen nedan. Anteckna antalet träffar i tabellen.

Klicka på statistik. Klicka sedan på knappen för cirkeldiagram på första raden vid tecknet Σ för att få ett diagram med samtliga träffar.

KWIC Statistik Trenddiagram			
Visa trenddiagram			
☐	ord	Totalt	Af Soom
☒	Σ	160,3 (516)	0 (0)
☐	waxaa uu	145 (467)	0 (0)

För muspekaren över de största blocken (som alltid finns på höger sida). Då ser du namnen på de korpusar där den här formen är vanligast i relation till de olika korpusarnas storlek, dvs relativ frekvens.

Träffar per korpus, relativa frekvenser.

Form	Antal träffar	De två största källorna (relativ frekvens)
waxaa uu	1730	Radio Muqdisho, Cilmiga Deegaanka2012 Itoobiya
waxa uu		
waxuu		
waxu		
wuxu		
wuxuu		

Vilka slutsatser kan man dra av denna tabell?

Vilka former bör man rekommendera?

Vilka former bör man inte rekommendera?

4. Vilka är somaliskans tio vanligaste ord enligt Korps konkordans?

<http://demo.spraakdata.gu.se/martin/somali-190528.txt>

Vilka är svenskans tio vanligaste ord enligt Korp?

https://svn.spraakdata.gu.se/sb-arkiv/pub/frekvens/stats_all.txt

När du klickar på länken uppmanas du fylla i ett lösenord, men det behövs inte. Lämna båda fälten tomma och klicka på LOGGA IN.

Finns det några likheter mellan svenskans och somaliskans vanligaste ord?

Finns det några skillnader? Vad kan det bero på?

	Somali Korp		Svenska Korp	
	ord	antal förekomster	ord	antal förekomster
1	oo	141 219	att ¹	
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

¹ Ordet **att** finns två gånger i listan i Korp. Du måste summera de två talen.

5. Undersök den bestämda artikeln i plural av enstaviga maskulina substantiv som slutar på **-l** med reduplikation, t.ex. **wiil**, **wiilal**.

Klicka på fliken **Statistik**.

Sök sedan på de två tänkbara bestämda formerna av varje substantiv. Skriv inte in den sista vokalen i sökrutan, utan markera i stället **förled**, eftersom det kan förekomma en mängd olika ändelser efter den bestämda artikeln.

För de bestämda pluralformerna av **dal** söker du alltså på **dalalk** och **dalash** som **förled**.

Inom parentes i den första kolumnen syns antalet träffar för varje ordform. På den första raden syns det totala antalet träffar efter symbolen Σ .

dalalk Sök ▼

☒ i följd och även som ☒ förled ☐ efterled och

KWIC: träffar per sida: 25 ▼ sortera inom korp

KWIC Statistik

Visa trenddiagram

Antal rader: 49

☐	ord	Totalt
☒	Σ	268,3 (5 064)
☐	dalalka	214,7 (4 052)
☐	Dalalka	23 (435)
☐	dalalkaasi	7,3 (137)
☐	dalalkii	5,4 (101)
☐	dalalkooda	4,9 (92)
☐	dalalkaas	3,3 (62)

dalash Sök ▼

☒ i följd och även som ☒ förled ☐ efterled och

KWIC: träffar per sida: 25 ▼ sortera inom korp

KWIC Statistik

Visa trenddiagram

Antal rader: 3

☐	ord	Totalt
☒	Σ	0,2 (3)
☐	Dalasho	0,1 (2)
☐	dalashada	0,1 (1)

Kontrollera att alla former verkligen är former av det ord som intresserar dig. Formen "dalasho" är inte en form av substantivet "dal". Därför ska den träffen inte räknas med i statistiken.

Fyll i tabellen på nästa sida.

Rot med kort vokal			Rot med lång vokal		
Rot	best. pl. -alk-(a)	best. pl. -ash-(a)	Rot	best. pl. -alk-(a)	best. pl. -ash-(a)
dal	5 064	0	baal	10	166
dhul			biil		
dil			bool		
fal			buul		
gal			ceel		
nal			fool		
qol			geel		
sal			gool		
shil			hool		
xil			jeel		
			jiil		
			lool		
			suul		
			weel		
			wiil		
			yool		

Vilka slutsatser kan man dra av informationen i tabellen?

Lösningsförslag till Tema 13

Eftersom korpusarna har vuxit så har siffrorna förändrats något uppåt.

1. En elektronisk språkkorpus är en (vanligtvis stor) samling texter som finns lagrade i en databas för att möjliggöra snabba sökningar.

2. I Google eller Bing är det svårt att göra en exakt sökning på en viss stavning eftersom sökmotorerna är "hjälpssamma" och hittar sådant som de tror att man söker efter.

Man vet inte om alla träffar är på det språk som man är intresserad av.

Man vet inte vilken typ av text träffarna kommer ifrån.

Vissa exempel upprepas många gånger på olika platser på internet.

Man kan inte söka på början av ett ord eller slutet av ett ord.

Man kan inte söka bara efter ord som börjar med stor eller liten bokstav.

Kort sagt kan man inte lita på sökresultatet på samma sätt som när man söker i en korpus.

3. Frekvensen av **waxa(a) uu** och olika möjliga sammandragningar.

Form	Antal träffar	De två största källorna (relativ frekvens)
waxaa uu	1 730	Radio Muqdisho, Cilmiga Deegaanka 2012 Itoobiya
waxa uu	35 195	Af-Soomaali 2010 Somaliland, Af-Soomaali 2001 Soomaaliya
waxuu	826	Warbixin ku saabsan Iswiidhan, Cilmiga Deegaanka 2012 Itoobiya
waxu	56	Wardheer News, Cilmiga Deegaanka 2012 Itoobiya
wuxu	3 417	Af-Soomaali 1993-94, Saynis 1972-77
wuxuu	44 301	Kitaabka Quduuska ah, Qoraallo 1956-70

Slutsatser:

Waxa uu, wuxuu kan rekommenderas som två de två överlägset vanligaste varianterna.

Waxaa uu, waxuu, waxu, wuxu är betydligt mindre vanliga. I synnerhet **waxu, wuxu** är väldigt ovanliga.

4. De tio vanligaste orden enligt Korp.

	Somali Korp		Svenska Korp	
1	oo	141 219	att	276 503 743 ¹
2	iyo	95 372	och	242 547 639
3	ku	93 691	är	222 834 873
4	ka	92 600	det	196 337 088
5	u	75 171	i	182 570 006
6	ah	70 814	jag	160 378 555
7	ay	60 284	på	159 060 570
8	ee	53 914	inte	142 783 695
9	la	53 105	en	131 937 303
10	in	50 452	som	115 045 103

¹ *att* finns två gånger i listan: 156 565 282 + 119938461.

Båda listorna innehåller bara grammatiska funktionsord, många prepositioner, konjunktioner och pronomen

I båda listorna finns bara ett verb: **ah, är**.

Somaliskans vanligaste ord är **oo**. Detta ord inleder många relativa bisatser, men det har även flera andra funktioner.

Svenskans vanligaste ord är **att**. Även detta ord har flera olika funktioner. Det inleder bisatser, men står också ofta framför infinitivformen.

5.

Rot med kort vokal			Rot med lång vokal		
Rot	best. pl. -alk-(a)	best. pl. -ash-(a)	Rot	best. pl. -alk-(a)	best. pl. -ash-(a)
dal	dalalk- 5 064	dalash- 0	baal	baalalk- 10	baalash- 166
dhul	dhulalk- 184	dhulash- 0	biil	biilalk- 5	biilash- 59

dil	dilalk- 312	dilash- 0	bool	boolalk- 0	boolash- 3
fal	falalk- 1 129	falash- 0	buul	buulalk- 2	buulash- 55
gal	galalk- 18	galash- 0	ceel	ceelalk- 6	ceelash- 545
nal	nalalk- 44	nalash- 0	fool	foolalk- 0	foolash- 15
qol	qolalk- 163	qolash- 0	geel	geelalk- 0	geelash- 25
sal	salalk- 7	salash- 0	gool	goolalk- 9	goolash- 209
shil	shilalk- 183	shilash- 0	hool	hoolalk- 22	hoolash- 0
xil	xilalk- 448	xilash- 0	jeel	jeelalk- 8	jeelash- 160
			jiil	jiilalk- ¹ 41	jiilash- 36
			lool	loolalk- 6	loolash- 9
			suul	suulalk- 0	suulash- 8
			weel	weelalk- 8	weelash- 170
			wiil	wiilalk- 0	wiilash- 1 409
			yool	yoolalk- 5	yoolash- 1

¹ Här finns det nog risk att det finns en del förekomster av Jiilaalk- som har stavats med kort -a-.

Slutsatser

Om vokalen i roten är kort används alltid bestämd form på **-alka**.

Om vokalen i roten är lång används vanligtvis bestämd form på **-asha**.

Litteraturförteckning

Andrzejewski, B. W. 1974. The introduction of a national orthography for Somali.

Axmed F. Cali "Idaajaa". Shire Jama Ahmed. A pioneer of the development of Somalia's national orthography. Manuscript.

Galaal, M.H.I., A.Sh.A. Qutbi m.fl. 1961. *Linguistic report. The report of the Somali Language Committee*. Mogadiscio.

Lamberti. 1986.

Maino, M. 1957. Breve storia della lingua somala. *Somalia d'oggi*. Giugno **II/2**. Mogadiscio. 17-19.

Mansuur, C. C. 2009. *Taariikhda iyo luqadda bulshada Soomaaliyeed*. Stockholm: Iftiinka aqoonta.

Mohamed, O. O. 1976. *Administrative efficiency and administrative language in Somalia*.